

SOSIAALITYÖ OSANA IHMISEN ELÄMÄNKULKUA

Heli Ingman-Piispanen
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Kokkolan yliopistokeskus
Chydenius
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Tekijä Heli Ingman-Piispanen	
Työn nimi Sosiaalityö osana ihmisen elämäntietoa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Marraskuu 2021	Sivumäärä 65
Ohjaaja Anu-Riina Svenlin	
Tiivistelmä <p>Tutkielmassa tarkastellaan kuntouttavassa työtoiminnassa mukana olevien aikuissosiaalityön asiakkaiden elämäntietoa merkittäviä tapahtumia sekä sosiaalityön merkitystä eri tapahtumien kohdalla. Tutkielma asettaa osaksi asiakkaan osallisuutta sekä kokemusasiantuntijuutta koskevaa keskustelua. Tutkielman tavoitteena on pysähtyä kuuntelemaan, mitä asiakkaat elämäntietään ja sosiaalityöstä kertovat. Tutkielman teoreettinen viitekehys pohjautuu elämäntietoa käsitteeseen sekä fenomenologis- hermeneuttiseen metodiin. Tutkielman aineiston muodostaa kahden aikuissosiaalityön asiakkaan narratiiviset elämäntarinhahaastattelut. Kumpaakin haastateltavaa tavattiin kolme kertaa, jolloin haastatteluista muodostui prosessi. Haastateltavat osallistuivat aineiston ensimmäiseen analyysivaiheeseen. Analyysimenetelmänä on käytetty McAdamsin (2012) elämäntarinhahaastattelun analyysia. Lisäksi elämäntarinhahaastatteluja on analysoitu teorialähtöisesti elämäntietoa teoreettisten käsitteiden ja yksilön toimijuuden kautta. Tutkielman tulokset osoittavat, että elämäntietoa teorian lähtöoletukset toteutuvat asiakkaiden elämäntarinoissa. Siirtymät koulutusasteelta toiselle, lapsuudenkodista itsenäistyminen sekä yllättävät tapahtumat, kuten sairastuminen tai läheisen menetys vaikuttavat yksilön elämäntietoon. Sosiaalityön merkitys näyttäytyy erilaisena haastateltavien elämässä. Joissain elämäntietoa vaiheissa sosiaalityöntekijän kanssa luottamuksellisessa suhteessa rakentuva tuki on ollut tärkeää ja riittävää, joissain kohtaa puutteellista. Sosiaalityön merkitys osana elämäntietoa määrittyy myös erilaisten palvelujen mahdollistajana. Elämäntietoa varrella rakentuvaan yksilön toimijuuteen vaikuttaa myös sosiaalinen ympäristö. Sosiaalityön asiakkaiden kohdalla yksilön tilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen sekä asiakkaan kuunteleminen edistävät asiakkaan omaa toimijuutta.</p>	
Asiasanat Elämäntietoa, elämäntietoa siirtymät, kuntouttava työtoiminta, elämäntarinhahaastattelu, sosiaalityö	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KUVIOT

KUVIO 1	Elämäntakuun vaikuttavat elementit.....	16
---------	---	----

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIELMAN TAUSTAA	4
2.1	Elämänkulun tutkimus sosiaalityössä	6
2.2	Sosiaalityön asiakkuus ja kuntouttava työtoiminta	9
2.3	Kuntouttavan työtoiminnan tutkimus.....	11
3	TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	13
3.1	Elämänkulku käsitteenä ja teoriasuuntauksena	13
3.2	Fenomenologia ja hermeneutiikka	18
3.3	Narratiivisuus tutkimuksessa	20
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
4.1	Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset.....	22
4.2	Tutkimusmenetelmänä elämäntarinahaastattelu.....	23
4.3	Tutkittavien rekrytointi ja haastattelujen toteutus.....	24
4.4	Haastatteluprosessin kulku	26
4.5	Tutkimuksen eettisyys.....	28
4.6	Aineiston analyysi.....	30
5	ELÄMÄNKULKU SIIRTYMIEN VALOSSA	33
5.1	Matin elämäntarina.....	33
5.2	Sosiaalityö Matin elämässä	38
5.3	Marin elämäntarina	40
5.4	Sosiaalityö Marin elämässä.....	45
6	TOIMIJUUS MASENNUKSEEN SAIRASTUMISESSA JA KOULUTUSJÄRJESTELMÄSSÄ.....	49
6.1	Toimijuus ja masennus	49
6.2	Toimijuus koulutusjärjestelmässä.....	52
7	POHDINTA.....	56
	LÄHTEET	60

LIITTEET

Liite 1: Haastattelukutsu

1 JOHDANTO

Ihmisen elämä erilaisten tapahtumien, valintojen ja sattumusten sarjana on jokaiselle yksilölle erilainen. Muistan olleeni jo lapsena kiinnostunut kuulemaan sukulaisten ja tuttavien elämänkulkuun liittyviä tarinoita. Kiehtovia tarinoita ovat olleet esimerkiksi isoäitini sisarusten elämää koskettavat tapahtumat. Yksi isoäitini sisarista muutti 40-vuotiaana ja kielitaidottomana Australiaan perheensä kanssa toisen sisaruksen päätyessä Ruokolahdelle maatalon emännäksi. Elämänkulkujen erilaisuus herätti lapsen mielessä ihmetystä ja kiinnostusta. Sosiaalityön opinnot ja työkokemus lastensuojelun sijaishuollossa sekä koulun sosiaalityössä ovat herättäneet pohtimaan elämänkulkua ja siihen vaikuttavia tekijöitä laajemmasta, yhteiskunnallisesta näkökulmasta käsin. Lähtökohdat elämälle voivat olla hyvin erilaiset, mutta ne eivät kokonaan määritä sitä, millainen elämänkulun tarinasta lopulta muodostuu. Ainutlaatuisen yksilön elämänkulusta tekee se, että samankaltaisia tapahtumia kokeneet ihmiset eivät välttämättä koe asioita samalla tavoin. Jokainen antaa kokemuksilleen omanlaisensa, yksilöllisen merkityksen. Lisäksi yhteiskunnan palvelujärjestelmällä on oma vaikutuksensa ja merkityksensä niiden ihmisten elämänkulkuun, jotka palveluja käyttävät.

Tässä pro gradu- tutkielmassani tarkastelen ihmisen elämänkulkua, siihen liittyviä siirtymiä sekä merkityksiä, joita yksilö tapahtumille antaa. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka lähtökohtana on elämänkulun tutkimus kuntouttavan työtoiminnan kontekstissa. Olen kiinnostunut kuntouttavassa työtoiminnassa olevien aikuis-sosiaalityön asiakkaiden elämäntarinoista ja sosiaalityön merkityksestä erilaisten siirtymien kohdalla. Sosiaalityön tehtävänä on tarjota tukea elämän haasteiden edessä sekä auttaa heikommassa asemassa olevia ihmisiä. Haastavia elämäntilanteita voivat olla esimerkiksi työttömyys, sairastuminen, onnettomuudet, läheisen kuolema tai muut ihmissuhteiden muutokset. Ihmisen elämänkulussa nämä tilanteet voivat näytettyä käännekohtina, joiden vaikutukset nykyhetkeen ja tulevaisuuteen ovat merkittäviä. Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, millainen sosiaalityön rooli on näissä tilanteissa ollut ja kuinka sosiaalityö on onnistunut tukemaan ja auttamaan asiakkaita.

Sosiaalityön keskeisiä ja tunnustettuja arvoja ovat asiakaslähtöisyys sekä asiakkaan osallisuuden edistäminen, mutta niiden toteutumisessa on yhä kehittämisen varaa (Pohjola, Kemppainen, Niskala & Peronius 2019a, 34). Sosiaalityö on monenlaisten

muutoksien edessä useiden yhteiskunnassamme vaikuttavien rakenteiden, valtasuhteiden, arvojen ja ideologioiden, kulttuurien ja elämäntapojen jäsenyessä uudelleen. Taloudellisesta vauraudesta huolimatta eriarvoisuus on lisääntynyt, globaalit suhdanteet vaikuttavat yhä enemmän kansantalouteen ja uusliberalistinen talouspolitiikka korostaa tehokkuutta ja tuottavuutta. Tässä kehityskulussa ja muuttuneessa ideologisessa ympäristössä sosiaalityön asiakkaista heikompiosaiset eivät välttämättä löydä paikkaansa. Sosiaalihuollon asiakastyön kehittämisessä oleellista on asiakkaiden osallisuuden toteutuminen palveluissa, tilannearvioinnin systemaattisuus ja aiempaa suunnitelmallisempi asiakastyö. Sosiaalista hyvinvointia, yhteisöllisyyden edistämistä, rakenteellista sosiaalityötä, sosiaalista kuntoutusta sekä ennalta ehkäisevää ja varhaista tukea on tarpeen vahvistaa. (Pohjola ym. 2019b, 12–14.)

Kirsi Juhilan (2018, 20) mielestä sosiaalityön tekeminen vaatii ihmisten elämäntarinoiden kuuntelemista, ymmärtämistä ja koostamista. Ilman tätä taitoa asiakkaan tilanteen, ongelmien, huolien ja vahvuuksien jäsentäminen ei ole mahdollista. Sosiaalityössä elämäntarinoita käsitellään nykyhetkessä, mutta orientaatio on sen lisäksi usein menneessä ja eletyissä elämässä. Juhila (mt. 54) huomauttaa, kuinka instituutioissa dokumentoitu asiakaskertomus ja elämäntarina ovat kaksi eri asiaa. Sosiaalityön dokumentointi perustuu työntekijöiden juridisiin ja hallinnollisiin velvoitteisiin ja sitä ohjaavat erilaiset prosessikuvaukset, dokumenttipohjat ja ohjeistukset. Näen ristiriitaa sosiaalityön pohjimmaisten tavoitteiden, elämäntarinoiden kuuntelemisen tärkeyden ja nykyisen kehityskulun välillä. Olen pohtinut, millä tavalla aikuissosiaalityössä asiakkaita kuullaan ja kenen ehdoilla asiakkaan osallisuus toteutuu. Tässä tutkielmassa tarkoituksena on kuulla ja ymmärtää asiakasta ja hänen tarinoitaan, ilman että ne olisivat kytköksissä sosiaalityön asiakirjoihin. Tätä kautta tutkielmani asemoituu osaksi asiakkaan osallisuuteen ja kokemusasiantuntijuuteen liittyvää keskustelua (mm. Pohjola ym. 2019a; Kirjavainen & Hietala 2019). Tutkielman laajempaan tavoitteena on tuoda esiin, mitä sosiaalityö voi oppia toimintatavoistaan, työskentelystään ja palvelujärjestelmästä asiakkaan elämäntarinaa ja kokemuksia kuulemalla.

Näihin kysymyksiin haen vastauksia elämäntarinahaastattelujen avulla. Tutkielman aineisto koostuu kahden aikuissosiaalityön asiakkaan haastatteluista, jotka ovat mukana kuntouttavassa työtoiminnassa. Haastattelujen lähtökohtana ovat toimineet asiakkaiden itsensä valitsevat merkittävät elämäntapahtumat, joista he ovat halunneet kertoa. Lisäksi haastatteluissa on käsitelty sosiaalityön roolia elämäntapojen varrella. Tapasin kumpaakin haastateltavaa kolme kertaa. Haastattelut muodostivat prosessin, jonka aikana elämäntarinat ja niihin liittyvät ilmiöt selkenivät ja tarkentuivat. Halusin, että haastateltavat ovat tärkeä ja olennainen osa prosessia, jonka vuoksi pyysin haastateltavia kommentoimaan tulkintoja, joita heidän elämäntarinoidensa pohjalta olin tehnyt.

Tutkielmani jäsenyytyn niin, että toisessa luvussa esittelen tutkimuksen taustaa ja aiempaa tutkimusta. Kolmannessa luvussa käsittelen elämäntarinan käsitettä, tutkimuksen teoreettista viitekehystä sekä narratiivista luonnetta. Neljännessä luvussa esittelen elämäntarinahaastattelua aineiston hankintamenetelmänä sekä selvitän, kuinka tutkimus ja haastattelut ovat käytännössä toteutettu. Lisäksi pohdin tutkimuksen eettisyyttä. Viidennessä luvussa esittelen haastateltavien elämäntarinaa ja sosiaalityön roolia elämäntarinan käsitteiden kautta. Kuudennessa luvussa on analyysi toimijuuden muodoista, joita haastateltavilla on ollut masennukseen sairastumisen sekä koulutusjärjestelmän kontekstissa. Päätän tutkielman seitsemänten lukuun, jossa käyn pohdintaa tuloksista.

2 TUTKIELMAN TAUSTAA

Kiinnostukseni elämänkulun tutkimusta kohtaan voi paikantaa osaksi osallisuuteen, asiakaslähtöisyyteen ja kokemusasiantuntijuuteen liittyvää keskustelua. Asiakkaiden osallisuus nähdään sosiaalityössä merkittävänä, mutta sen tavoittamiseksi tehdään yhä paljon työtä. Heikoimmassa asemassa olevien ihmisten osallisuuden tukeminen ja edistäminen ovat yhä monien, muun muassa Euroopan sosiaalirahaston rahoittamien hankkeiden päätavoitteena, jotka toimivat sekä valtakunnallisella että paikallisella tasolla. (Kts. Thl 2021). Yhteiskehittäminen ja asiakkaiden mukaan ottaminen ovat olleet esimerkiksi 2015–2018 toteutetun SOSKU-hankkeen periaatteina. (Hietala ym. 2018, 3.)

Sosiaali- ja terveyspalveluissa kokemusasiantuntijuuden merkitys osallisuuden tukemisessa on lisääntynyt (Kirjavainen ym. 2019, 227–228). Asiakkailta olevan tiedon merkitys on tunnistettu ja tunnustettu. Tämä voidaan ymmärtää siten, että asiakas on oman elämänsä tarkastelun asiantuntija. Taina Meriluoto (2018, 120–121) käsittelee väitöstutkimuksessaan tätä prosessia, jossa hankalan asian läpikäyneestä ihmisestä muokataan asiantuntija. 2000-luvun aikana yhteiskuntatieteissä on tapahtunut osallistava käänne, joka on Suomessa tarkoittanut kokemusasiantuntijoiden kutsumista osaksi julkisen sektorin ja sosiaalialan järjestöjen toimintaa. Asiantuntija-käsitteellä on tarjottu uudenlainen toimijuuden mahdollisuus ja toimintakehys vaikeita asioita kokeneille ihmisille avunsaajan, jäsenen ja vertaisen roolien ohella.

Meriluodon (2018, 123) mukaan kokemusasiantuntijuus saa käytännössä monia ja ristiriitaisia merkityksiä, jotka heijastelevat erilaisissa osallisuushankkeissa vaikuttavia kamppailevia rationaliteetteja. Osallistujat joutuvat tasapainoilemaan neutraalin kokemustiedon ja 'raa'an kokemuspuheen' välillä. Asiantuntijuuden kohteena on tunnistaa erilaisiin toimintaympäristöihin sopiva ja kyseisessä kontekstissa hyväksyttävä olemisen tapa. Kokemusasiantuntijat oppivat tuntemaan itsensä ja kertomaan ta-

rinaan hankkeissa hyväksytyjen tiedon vaatimusten mukaan. Asiantuntijuus tarkoittaa kykyä tarkastella asiaa laajassa yhteydessä ja tieto on neutraalia sekä objektiivista. Oma kokemus on muutettava 'neutraaliksi tiedoksi' jolloin vahvat tunteet ja oman asian ajaminen eivät ole toimintaympäristöön sopivia. Lisäksi edellytetään kykyä ja halua toimia yhteistyössä muiden asiantuntijoiden ja hallinnon kanssa. Näin on mahdollista säädellä, millainen tieto pääsee kuulumaan päätöksenteossa ja millaiset ihmiset pääsevät toimintaan osallistumaan.

Kokemusasiantuntijahankkeisiin osallistuvat toimijat myös haastavat edellä kuvattua tietokäsitystä tehden rajoja näkyviksi. Näin neutraali ja konsensushakuinen malli kokemusasiantuntijuudesta joutuu kyseenalaistetuksi. Hankkeissa näyttäytyy kaksi osallistumista eri tavoin arvottavaa rationaliteettia. Toinen rationaliteetti on teknokraattinen, osallistavan verkostohallinnan logiikka, joka näkee osallistumiseen liittyvän välinearvon. Toinen rationaliteetti, osallistuvan demokratian eetos, korostaa osallistumisen demokraattista itseisarvoa. Eri rationaliteetteihin nojaten hyvin erilaiset osallistumisen vaatimukset ja tavat saadaan näyttämään perustelluilta ja oikeilta. Tietoon ja asiantuntijuuteen nojaaminen mahdollistaa sekä käsitteiden uudelleen määrittelyn ja poliittisen kamppailun että hallintoprosessien politisoinnin hankkeiden osallistujille. (Meriluoto 2018, 124.) Tässä tutkielmassa kokemusasiantuntijuus ei määrity erilaisten palvelumuotojen kehittämisen tai tehostamisen kautta. Tutkimusasetelma antaa haastateltaville väljyyttä, sillä asiantuntijuuden olemisen tai kertomisen tapaa ei ole etukäteen rajattu. Lähtöoletuksena kuitenkin on se, että asiakkaalla on tietoa omasta elämästään sekä sosiaalityön käytännöistä, jolloin hän määrittänyt kokemustensa asiantuntijana.

Niin ikään asiakkaiden osallisuuden toteutumiseen liittyy monia näkökulmia. Osallisuuden edistäminen nähdään tärkeänä ja tavoiteltavana asiana. Aila-Leena Matthies, Kati Närhi ja Tuomo Kokkonen (2018, 4; 6; 11–13) ovat tutkineet alle 30-vuotiaiden, työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien miesten osallisuutta hyvinvointipalveluissa. Artikkelin mukaan poliittisissa asiakirjoissa tuotettu osallisuuden ideaali ja realiteetit ovat ristiriidassa keskenään. Palveluiden käyttäjien kokemuksissa korostuvat moninaiset osallisuuden esteet. Palvelujärjestelmä on monimutkainen ja byrokraattinen, jolloin asiakkaalla itsellään tulisi olla paljon tietoa oikeuksistaan. Asiakkaat kokivat olevansa erilaisten toimenpiteiden kohteina ja olivat riippuvaisia järjestelmästä; asiat sujuvat hyvin, kun asiakas toimii järjestelmän sääntöjen ja ohjeiden mukaisesti. Asiakkaat tuntevat voimattomuutta palvelujärjestelmän joustamattomuuden ja oikeuksistaan riittämättömän tietämyksen edessä. Nämä tekijät eivät tue aktiivisen toimijan ja osallistuvan kansalaisen identiteettiä.

Tutkimuksessa tuli esiin, kuinka asiakkaat kaipaavat yksilökohtaista, matalan kynnyksen palvelua, johon on varattu riittävästi aikaa sähköisten palvelujen sijaan.

Nykyisessä palvelujärjestelmässä lupaus osallisuudesta ei toteudu. Heikon ja epävarman työmarkkinatilanteen vuoksi monet ihmiset ovat riippuvaisia hyvinvointipalveluista, jolloin osallisuus palveluissa merkitsee velvollisuuksien lisääntymistä ja järjestelmän valvonnan alla toimimista. Tämänkaltaisen, kahdella tasolla ilmentyvä osallisuuden paradigma voi entisestään syventää yhteiskunnan eriarvoisuutta. (Matthies, Närhi & Kokkonen 2018, 12–13.)

Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, millainen rooli sosiaalityöllä on ollut asiakkaiden elämässä ja minkälaisena asiakkaiden osallisuus näyttäytyy palvelujärjestelmässä. Tutkimusten ja hankkeiden valossa osallisuus vaikuttaa olevan sidoksissa palvelujärjestelmän kehittämiseen tai laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Sosiaalityön käytäntöjen kehittämisen, osallistamisen ja aktivoinnin keskellä kiehtoo ajatus siitä, mitä asiakkaat kertovat elämästään ja sosiaalityöstä silloin, kun vain pysähtään kuuntelemaan ja kuulemaan. Näihin kysymyksiin pyrin tässä pro gradu- tutkielmassani vastaamaan.

2.1 Elämänkulun tutkimus sosiaalityössä

Ihmiselämän jakaminen tiettyihin kulttuurisesti määräytyneisiin ikäkausiin ja elämänvaiheisiin on kuulunut inhimilliseen kulttuuriperinteeseen ja käyttäytymisnormeihin lähes koko ihmisen historian ajan (Tuomi 2000, 13). Tämä voi selittää sitä, minkä vuoksi elämänkulku ja siihen vaikuttavat tekijät ovat kiinnostaneet tutkijoita niin psykologian, sosiologian, historian kuin terveystieteiden saralla. Elämänkulkuun liittyvää tutkimusta on tehty paljon, eri näkökulmia painottaen. Esittelen seuraavaksi suomalaista, sosiaalityön näkökulmasta tehtyä elämänkulun tutkimusta. Suomalaisen yhteiskunnan lakien, normien ja kulttuuristen odotusten kontekstissa tehty tutkimus on oman tutkielmani kannalta relevanttia, sillä haastatteluihin osallistuneiden aikuisten elämänkulku on tapahtunut suomalaisessa yhteiskunnassa. Yhteisössä vallitseva kulttuuri, asuinpaikan maantieteellinen sijainti ja historiallinen aika ovat yksilön elämänkulkuun merkittävällä tavalla vaikuttavia tekijöitä, jolloin yksilön elämäntapah- tumien ja kokemusten peilaaminen yhteiskunnallista taustaa vasten on merkityksellistä (Elder, Johnson & Crosnoe 2003; Elder & Giel, 2009).

Sosiaalityön tutkimuksessa erityisesti nuorten aikuisten elämänkulku on ollut kiinnostuksen kohteena. Anneli Pohjolan (1994) väitöskirjan aiheena ovat nuorten aikuisten elämänkulun todellistuminen pitkään toimeentulotukea saavien elämäntilanteiden varjossa. Ilpo Kuronen (2010) on tutkinut peruskoulun päättäneiden nuorien koulusuhdetta sekä elämänkulkua peruskoulun jälkeen. Marjaana Kojon (2012) artik-

kelissa tarkastellaan nuoria, joiden elämänkulku on poikennut aikuistumisen kulttuurisista malleista koulutuksen ja työn ulkopuolelle jäämisen jaksoina. Samoin Sanna Rikala (2018) kirjoittaa masentuneiden nuorten aikuisten mahdollisuuksista pysyä kiinni työelämässä ja koulutuksessa. Tanja Äärelän (2012) väitöksessä selvitetään, millaisia peruskoululaisia nuoret vangit ovat olleet ja millaiset kokemukset peruskoulussa ovat olleet heille merkityksellisiä. Nuorten kertomuksia on eritelty laadullisen sisällönanalyysin pohjalta narratiivisella tutkimusotteella. Lisäksi Helena Aphonon (2008) on tutkinut vaikeavammaisen nuoren elämänkulkua. Nuorista aikuisista poikkeavia tutkimuksia ovat Heli Kantolan (2009) väitöskirja, joka käsittelee vakavan sairastamisen merkitystä elämänkulussa ja Elisa Tiilikaisen (2016) ikääntyvien yksinäisyydestä ja elämänkulusta kertova tutkimus. Yleisesti elämänkulku näyttäytyy tutkimuksien kautta yksilöllisenä tapahtumaketjuna, josta on kuitenkin löydettävissä yhteeneväisiä piirteitä jonkin tietyn näkökulman tai samankaltaisia tapahtumia kokeneiden ihmisten kesken.

Sosiaalityössä elämänkulun näkökulmasta on tehty pro gradu- tutkielmia, jotka käsittelevät lastensuojelun jälkihuoltoa (Saukko 2008), työpajatoiminnan merkitystä nuorten elämänkulussa (Jerohin 2012), osallisuuden kokemuksia elämänkerroissa (Perkiö 2018) sekä sosiaalista tukea masennuksesta toipumisessa (Heikkinen 2018). Sami Ylistön (2020) pro gradu- tutkielmassa on tutkittu nuorten työttömien aikuisten kokemuksia työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin osallistumisesta elämänkulkuhaastattelujen avulla.

Sosiaalityön asiakkaiden elämässä on usein tapahtunut säröjä tai särkyneisyyttä. Säröiltä eivät useimmat ihmiset voi elämässään kokonaan välttyä, mutta säröjen vaikeuden ja haavoittuvuuden asteet vaihtelevat. Särkyneisyyden käsite on peräisin Riitta Granfeltin (1998) väitöstutkimuksesta, joka käsittelee naisten kodittomuutta ja särkyneitä äitiyttä. Säröjen voidaan määritellä olevan kulttuurisesti ideaalisena pidetyn elämänkulun rikkoontumisia ja poikkeamia. Säröihin liittyy kaltoinkohtelun ja menetysten kokemuksia, pahuutta, joka on voinut kohdistua itseän tai jonka tekijäksi voi itse merkityksellistyä. Kokemukset ja muistot paikantuvat usein lapsuuteen ja niihin vaikuttavat myös yhteiskunnalliset ilmiöt, kuten sodat, köyhyys tai lama-aika. (Juhila 2018, 35–36.) Pahimmillaan sosiaalityön interventiot voivat pahentaa säröjä, kuten Kirsi-Maria Hytösen ym. (2016) raportissa ilmenee. Lastensuojelun sijaishuollossa tapahtui paljon lasten ja nuorten kaltoinkohtelua 1930–1980-luvuilla, vaikka huostaanoton tarkoituksena on tarjota lapsille suojaa ja huolenpitoa. Säröjen syyt ja seuraukset ovat hyvin moninaisia ja ne ovat yksilöllisesti elettyjä, koettuja ja kerrottuja. Sosiaalityössä on tärkeää herkistyä tämän ainutlaatuisuuden edessä, kun elämäntarinoita kuunnellaan ja työstetään. (Juhila 2018, 37.)

Kirsi Juhilan (2018, 36) mukaan sosiaalityössä tietoa ja ymmärrystä elämänkulun haasteista ja säröistä on syntynyt tutkimalla ja kuuntelemalla ihmisten omia kertomuksia elämästään. Näitä tutkimuksia ovat tehneet muun muassa Merja Laitinen (2004) lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten kokemuksista sekä Kirsi Nousiainen (2016) entisten pitkäaikaisasunnottomien valinnoista ja merkityksistä yhteisöllisen asumisen yksikössä. Anna Kulmalan (2006) väitöskirja käsittelee leimattujen identiteettien ja toiseuden kokemuksia mielenterveyden, asunnottomuuden ja päihdeongelmien näkökulmasta. Päivi Rissasen (2015) autoetnografinen tutkimus valottaa psyykkisen sairastumisen ja kuntoutumisen prosessia tutkimalla yhden henkilön kokemusta. Tarja Orjasniemen ja Anne Kurvisen (2017) artikkeli kuvaa lapsuuden kokemuksia ongelmajuvista vanhemmista omaelämäkerronnallisten tarinoiden kautta. Mervi Issakaisen ja Vilma Hännisen (2014) artikkelissa masennuksesta kärsivät nuoret selittivät masennuksen johtuvan elämänsä ongelmista, jolloin elämän eri käännteet olivat narratiivisissa kertomuksissa läsnä.

Elämänkulun säröihin keskittyvää tutkimusta on tehty myös sukupuolisidonnaisena kysymyksenä, joka on tuonut esiin yhteiskunnan naiseudelle asetettuja odotuksia ja rooleja. Sanna Väyrynen (2007) on tutkinut väitöskirjassaan nuorten naisten elämää huume kuvioissa. Elina Virokankaan ja Sanna Väyrysen (2015, 10) toimittaman kirjan pienoistutkimuksissa pääosassa ovat naisten elämä, kokemukset ja ääni erilaisissa naiseuteen liittyvissä säröissä, joihin ovat vaikuttaneet päihteiden käyttö, väkivalta, kodittomuus ja vankeus. Ulla Salovaara (2019) on väitöskirjassaan tutkinut rikoksista tuomittujen naisten kertomuksia elämänkulustaan siirtymäriittiteorian näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan yhteisöstä erottamiseen ja siihen takaisinliittymisen mahdollisuuksia ja tutkimus toi esiin vankilasta vapautumiseen liittyviä tuen tarpeita.

Ihmisen elämäntilannetta määrittää monilla tavoin yhteiskunta ja kulttuuri, missä yksilö elää. Erilaiset palvelujärjestelmät tuovat oman ulottuvuutensa yksilön elämäntapahtumiin. Elina Virokankaan, Ulla Salovaaran, Suvi Krokin ja Marjo Kurosen (2020, 26; 35–36) artikkelin tarkastelussa on suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ja sen instituutioiden ja ammattilaisten mahdollisuudet kohdata haavoittuvassa elämäntilanteessa olevia naisia, jotka käyttävät päihteitä, ovat tuomittuja rikoksista tai ovat sosiaaliturvan varassa eläviä köyhiä yksinhuoltajia. Suomalaisen palvelujärjestelmän tavoite kaikkien tasapuolisesta kohtelusta on johtanut siihen, että naisten tarvitsema erityinen tuki on jäänyt huomiotta. Artikkelin tulosten mukaan palvelujärjestelmä ja ammattilaisten tarjoama apu kohtaavat naisten odotuksia ja heidän tarvitsemaansa apua heikosti. Naiset hyötyisivät tulevan sote-uudistuksenkin tavoitteena olevasta palvelujärjestelmän eri osa-alueiden paremmasta integraatiosta, jolloin heidän tarvitsemansa, pitkäkestoinen ja vahva tuki toteutuisi.

Virokankaan ym. (2020, 26) artikkelissa tarkastelukulma on haavoittuvien yksilöiden ja ryhmien sijasta haavoittuvissa elämäntilanteissa sekä yhteiskunnan instituutioissa ja hyvinvointijärjestelmän tavoissa, jotka sekä kompensoivat, että tuottavat ja jäljentävät haavoittuvuutta naisten elämässä. Tutkimuksessa on käytetty instituutio-naalista etnografiaa, jossa henkilökohtaisten kokemusten katsotaan olevan sidottu hallitseviin olosuhteisiin ja jotka järjestävät ihmisten kokemuksia ja paikallisia olosuhteita.

Omassa tutkielmassani elämäntarinoiden tarkastelu ei kiinnity ennalta määrättyyn näkökulmaan, kuten esimerkiksi elämänkulun säröjen tai sukupuolisidonnaiseen näkökulmaan. Haastatteluissa on tarkoitus käsitellä asiakkaiden tärkeäksi kokeimia asioita, jotka voivat olla lähes mitä tahansa. Yksilöllisistä eroista huolimatta monet aikaisemmassa tutkimuksessa käsitellyt teemat voivat olla haastatteluissa läsnä. Tutkielma kiinnittyy palvelujärjestelmän näkökulmaan sitä kautta, mikä sosiaalityön rooli elämänkulun siirtymissä on ollut. Palvelujärjestelmän näkökulmaan liittyy myös yhteys kuntouttavaan työtoimintaan, jota käsittelen seuraavaksi.

2.2 Sosiaalityön asiakkuus ja kuntouttava työtoiminta

Tutkielmassani tarkastellaan aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemuksia, jotka ovat mukana kuntouttavassa työtoiminnassa. Seuraavaksi avaan asiakkuuteen ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyviä käsitteitä. Käsittelen myös lyhyesti kuntouttavasta työtoiminnasta tehtyä tutkimusta, joka taustoittaa kontekstia, johon oma tutkimukseni sijoittuu.

Sosiaalityön asiakkuuden määritelmä perustuu sosiaalihuoltolakiin (1301/2014), jonka 3§ mukaisesti asiakas on sosiaalihuoltoa käyttävä henkilö. Sosiaalihuollolla tarkoitetaan kunnallisia sosiaalipalveluja sekä niihin sisältyviä tukipalveluja. Aikuissosiaalityö on aikuisväestön kanssa tehtävää sosiaalityötä, jota ohjaavat sosiaalihuoltolaki sekä täydentäviä etuuksia koskettavat ja asiakaskohtaiset lait (Juhila 2008, 26). Kuntouttavalla työtoiminnalla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14§ määriteltyä tuen tarpeeseen vastaavaa sosiaalipalvelua, joka on järjestettävä kunnallisena sosiaalipalveluna.

Lain kuntouttavasta työtoiminnasta (2001/189) 2§ mukaisesti kuntouttava työtoiminta on palvelua, jonka tarkoituksena on parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle. Kuntouttavan työtoiminnan palvelussa ei synny virkasuhdetta eikä työsuhdetta henkilön ja toimintaa järjestävän tai toteuttavan tahon välille. Lain (2001/189) 13§ mukaisesti kunta voi tuottaa työtoiminnan palvelut itse,

tekemällä kirjallisen sopimuksen kuntouttavan työtoiminnan palveluiden tuottamisesta toisen kunnan tai kuntayhtymän, rekisteröidyn yhdistyksen, rekisteröidyn säätiön, valtion viraston tai rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan kanssa. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat eivät työ- tai toimintakykynsä asettamien rajoitusten vuoksi voi osallistua työhön tai työvoimapalveluihin. Kuntouttava työtoiminta on siten toissijaista TE-toimiston palveluihin nähden. Kuntouttava työtoiminta ehkäisee työttömyyden aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia asiakkaan toimintakykyyn ja ehkäisee syrjäytymistä. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2021.)

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001/189) ja kotikuntalaki (1994/201) määrittävät viranomaisen vastuulla olevien työllistämistä edistävien palveluiden organisoinnista. Aktivointisuunnitelma järjestettävistä palveluista tehdään yhteistyössä asiakkaan, kunnan sekä TE-toimiston kanssa. Toimeentulotukea tai työmarkkinatukea saavan henkilön aktivointisuunnitelman laatimisesta on vastuussa kunta. Viranomaisten kesken velvollisuus jakautuu sen mukaan, missä palveluissa pääasiallinen asiakkuus on. Työmarkkinatukea saavan asiakkaan suunnitelman käynnistämisestä on vastuussa TE-toimisto ja toimeentulotukea saavien asiakkaiden suunnitelman organisoinnista vastaa kunta.

Puhuttaessa kuntouttavasta työtoiminnasta, ei ole täysin yksiselitteistä, minkä yläkäsitteen alle palvelu sijoittuu. Kuntouttavan työtoiminnan voidaan ajatella olevan osa kuntouttavaa sosiaalityötä. Kuntouttava sosiaalityö on laaja-alainen sosiaalityön työorientaatio, joka pyrkii muutokseen sekä yksilöiden elämässä ja ympäristöissä että yhteiskunnan tasolla. Kuntouttavan sosiaalityön orientaatiota voidaan soveltaa kuntoutuksen ja terveydenhuollon toimintaympäristöissä, joissa kaivataan sosiaalisen ulottuvuuden ymmärrystä. (Palomäki 2018, 263.)

Toisaalta kuntouttava työtoiminta voidaan määritellä osaksi sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalinen kuntoutus on nykyisellään osa sosiaalihuoltolakia (1301/2014), jonka 17§ määrittelee sosiaalisen kuntoutuksen olevan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on sosiaalihuollossa kohtalaisen uusi, vaikka sosiaalisesti kuntoutukseksi tulkittavaa työtä on tehty jo pitkään (Nieminen 2018, 11.) Raija Väisänen (2018, 9) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä ei ole koskaan ollut yksiselitteinen, jolloin erilaisille tulkinnoille ja toiminnoille on jäänyt tilaa. Erilaiset tulkinnat ovat johtaneet siihen, että käsitteen historia on kirjava. Sosiaalisen kuntoutuksen on määritelty olevan kuntoutustoimintaa läpäisevä periaate, koko kuntoutusjärjestelmän kattokäsite tai kaatoluokka, johon on ajateltu kuuluvan kaiken sen, mikä ei kuulu muuhun kuntoutukseen. (Haimi & Kahilainen 2012). Heidi Böckerman (2018, 231) yhdistää artikkelissaan sosiaalisen kuntoutuksen osaksi työllisyyspalveluja ja kuntouttavaa työtoimin-

taa, jonka tavoitteena on edistää asiakkaan osallisuutta, työelämäosallisuutta sekä sosiaalista toimintakykyä. Tässä tutkimuksessa asemoin Böckermanin (mt.) tavoin kuntouttavan työtoiminnan osaksi sosiaaliseen kuntoutukseen liittyviä palveluja, joka tavoittelee asiakkaan osallisuuden vahvistamista.

2.3 Kuntouttavan työtoiminnan tutkimus

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001/189) on ollut voimassa yli 20 vuotta ja toiminnan vaikuttavuudesta on tehty tutkimusta. Tutkimusten valossa työllistymistä edistävät palvelut saavat asiakkailtaan positiivisia mutta myös kriittisiä arvioita. Vappu Karjalaisen ja Jarno Karjalaisen (2010, 3–4; 68) tutkimuksessa kuntouttavaa työtoimintaa on tutkittu sekä asiakkaiden että työntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuksessa kuntouttava työtoiminta näyttäytyy palveluna, joka on lyhytaikaista, jaksotonta ja joka tyypillisesti keskeytyy jossain vaiheessa sovittua jaksoa. Työtoimintaan osallistuneet kokivat palvelun olleen heidän kannaltaan hyvä ratkaisu, työtoiminnassa viihdyttiin ja työtehtävät koettiin pääosin omaan tilanteeseen sopiviksi. Asiakkaiden mielestä säännöllisyys, päivärytmin vahvistuminen, sosiaalinen kanssakäyminen, työpaikan hyvä ilmapiiri ja mielekäs tekeminen olivat työtoiminnan parhaita puolia. Asiakkaiden tulevaisuutta leimasi kuitenkin epävarmuus. Tulevaisuuden toiveena oli työllistyä, mutta työmarkkinoille pääsy koettiin hankalana. Tutkimuksen mukaan suoria siirtymiä työmarkkinoille tapahtui vähän. Työtoiminta ei siis näyttäyty selkeänä mahdollisuutena päästä työelämään, vaan on enemmän sosiaalipoliittinen kuin työvoimapolitiinen toimenpide. Kuntouttava työtoiminta on asiakkaan hoidon ja kuntoutumisen apuväline sekä hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäjä.

Päivärytmin vakiinnuttaminen, sosiaalisten suhteiden luominen ja yhteisöön kuulumisen ovat myös Mia Tammelinin (2010, 58) tutkimustuloksia kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista. Tammelinin (mt. 71–72) tutkimuksessa käsitellään asiakasfoorumien kautta kerättyjä asiakkaiden kokemuksia sosiaalipalveluista ja kuntouttavasta työtoiminnasta. Tutkimuksessa kuntouttavan työtoiminnan kehittämiskohteiksi nousevat matalan kynnyksen työpaikkojen lisääminen, riittävät ja oikeanlaiset työtehtävät sekä alueellisten erojen pienentäminen. Palvelujärjestelmältä asiakkaat toivovat palveluohjauksen lisäämistä ja tehostamista. Asiakkaiden kokemukset kuntouttavasta työtoiminnasta ovat ristiriitaisia. Arjen hyvinvoinnin tukemisen ohella keskusteluissa nousee esiin epätoivo ja katkeruus. Kuntouttavan työtoiminnan tuoma lisä talouteen näyttäytyy merkityksettömänä ja suhteettoman pienenä. Palvelun yksilöllisen räätälöinnin puute on suurin tekijä, joka ristiriitaa aiheuttaa.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa kuntakartoituksessa (Klem 2013) selvitetään sosiaalihuollon työllistämistä edistävää toimintaa. Selvityksessä kuntouttavan työtoiminnan vahvuudet ja heikkoudet ovat yhteneväisiä edeltävien tutkimuksien tuloksiin nähden. Palveluissa toteutuvat asiakkaan toimintakyvyn ylläpitäminen ja mielekkään tekemisen tarjoaminen. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena oleva työllistyminen näyttää ristiriitaiselta. Palvelujen tulisi suuntautua enemmän avoimille työmarkkinoille, jolloin työllistymisen mahdollisuudet paranevat. Matalan kynnyn ja räätälöityjen työpaikkojen puute sekä yleinen heikko työllisyystilanne estävät tavoitteiden toteutumista. Kuntouttavan työtoiminnan rakenteeseen ja sisältöön kaivataan lisää joustavuutta. Lainsäädännön ja palvelujärjestelmän pirstaleisuus sekä vaikeaselkoisuus johtavat siihen, että lain tulkinnat ja toimintamallit vaihtelevat kuntien välillä. Työmarkkinastatuksen tai diagnoosin perusteella tehtävä jako palvelujen käytöstä rajoittaa palvelujen tarkoituksenmukaisuutta ja mahdollisuuksia siirtyä palveluista eteenpäin. Kuntien ja TE-hallinnon välinen yhteistyö kaipaa selkeyttä ja yhteistä keskustelua vastuista sekä lainsäädännön yhteensovittamisesta. (Klem 2013, 74–76.)

Tutkimusten ja selvityksen kautta tarkasteltuna kuntouttava työtoiminta on palvelu, jossa on läsnä kuntouttava elementti, mutta jonka sisällä tavoitteet ja realistiset mahdollisuudet eivät aina kohtaa. Asiakkaiden osallisuuden näkökulmasta palvelujärjestelmän byrokraattisuus sekä eri organisaatioiden väliset esteet vaikuttavat haasteellisilta. Tämän tutkielman tarkoituksena ei ole tutkia kuntouttavaa työtoimintaa, mutta se on osa hyvinvointipalveluja tarjoavaa järjestelmää ja voi olla merkityksellinen vaihe haastateltavien elämänselityksessä.

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkielmassani olen kiinnostunut ihmisten elämänkulun tarinoista sekä merkityksistä, joita he eri tapahtumille ja sosiaalityön roolille antavat. Tässä luvussa käsittelen elämänkulkua käsitteenä sekä teoreettisena suuntauksena. Tutkimukseni perustuu fenomenologiseen ihmiskäsitykseen ja tutkimuksessa on mukana myös narratiivisia elementtejä. Tämän vuoksi avaan lyhyesti fenomenologis- hermeneuttisen metodin lähtökohtia sekä narratiivista tutkimusta, jotka ovat usein kokemuksen tutkimisen tutkimustapoja (Tökkäri 2018, 64).

3.1 Elämänkulku käsitteenä ja teoriasuuntauksena

Elämänkaaren (life span) käsitettä käytetään erityisesti psykologiassa kuvaamaan yksilön eliniän kattavaa kehitystapahtumaa. Elämänkaaren ajatteluun kuuluvat ikäsidonaiset elämänvaiheet, esimerkiksi lapsuus ja nuoruus, jotka elämänvaiheeseen kuuluvien kehitystehtävien kautta voidaan ymmärtää tietynlaisena jatkumona, ja jotka vaikuttavat myös tulevaisuuden hyvinvointiin (Dunderfelt 1998). Sosiaaliteiteissä puolestaan käytetään elämäkulun (life course) käsitettä. Saksalainen psykologi Charlotte Bühler (1893–1974) hahmotteli ensimmäisenä elämänkulun tapahtumana, jossa ikäkaudet ja elämänaalueet vaikuttavat toisiinsa. (Ruoppila 2014, 99.) Anni Vilkon (2001, 78) mukaan elämänkulun käsite kuvaa muutoksen ja jatkuvuuden yhteyttä, dynaamisuutta, prosessuaalisuutta ja monimuotoisuutta verrattuna elämänkaaren käsitteeseen, joka kertoo syklisyydestä ja kiertokulun väistämättömyydestä. Elämänkulun tutkimus ylittää rajoja eri tieteenalojen välillä historiassa, psykologiassa ja sosiologiassa sekä eri tutkimusalojen kesken, joita ovat esimerkiksi ikääntyminen sekä ihmisen väestöryhmien kehitys. Lisäksi elämänkulututkimus ylittää kulttuurisia rajoja eri maiden ja maanosien välillä. (Elder, Johnson & Crosnoe 2003, 4.)

Elämäkulusta ei ole esitetty yhtenäistä teoriaa, mutta tietyt perusolettamukset ja keskeiset käsitteet määrittelevät elämäkulun teoreettiseksi suuntaukseksi, jolloin voidaan käyttää myös metateorian käsitettä. (Elder, Johnson & Crosnoe 2003, 4; Ruoppila 2014, 101). Elämäkulun teoriassa ihmisen luonnetta ylläpidetään, kehitetään ja muutetaan jatkuvasti sosiaalisen kontekstin kautta. Elämäkulun tutkimus onkin kiinnostunut sosiaalisen ympäristön ja ihmistä muovaavan muodollisen prosessin välisestä vuorovaikutuksesta. (Elder & Shanahan 2006, 670.) Elämäkulun pioneeritutkimuksena voidaan pitää W.I. Thomasin ja Florian Znanieckin (1918–1920) tutkimusta *The Polish Peasant in Europe and America*, joka tutkijoiden mielestä toi esiin elämänhistorian ja kokemusten laajemman tutkimustarpeen sosiologiassa. Ensimmäisiä elämäkulkua kartoittavia tutkimuksia on tehty psykologiassa seuraamalla 1900-luvun alkupuolella syntyneiden lasten kehittymistä. Näitä pitkittäistutkimuksia ovat tehneet MacFarlane 1938, Terman & Oden 1959 sekä Jones, Bayley, MacFarlane & Honzik 1971. Tutkimuksien alkuperäinen tarkoitus oli seurata lapsuutta, mutta tutkimuksien näkökulma laajeni aikuisuuteen, jolloin saatiin tietoa ihmisten koulutuksesta, työstä, avioliitosta ja vanhemmuudesta. Uudenlaisen tiedon runsaus kehotti tarkastelemaan ihmisten elämää ja kehittymistä erilaisella tavalla. Huomattiin, etteivät kehitysprosessit lopu lapsuuteen ja elämänpolkuja tulisi tutkia useissa elämänvaiheissa. (Elder, Johnson & Crosnoe 2003, 3–5; Ruoppila 2014; 100.)

Elämäkulun teoriaan liittyy Robert J. Havighurstin (1972) luoma kehitystehtävän käsite. Havighurst (1972, 2; 5) tarkoittaa kehitystehtävällä tiettyihin ikävaiheisiin liittyviä tehtäviä, joiden onnistuneella ratkaisemisella on myönteinen vaikutus yksilön tulevaan elämään. Osa kehitystehtävistä on kiinteästi yhteydessä fyysiseen kehitykseen, kuten esimerkiksi kävelemään oppiminen. Osa tehtävistä kytkeytyy yhteiskunnan ja kulttuurin asettamiin paineisiin siitä, kuinka yksilö oppii osallistumaan yhteiskuntaan vastuullisena kansalaisena. Kehitystehtävien kolmas lähde ovat yksilön omat henkilökohtaiset arvot ja pyrkimykset, jotka ovat osa persoonallisuutta. Yksilön persoonallisuus tulee esiin vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.

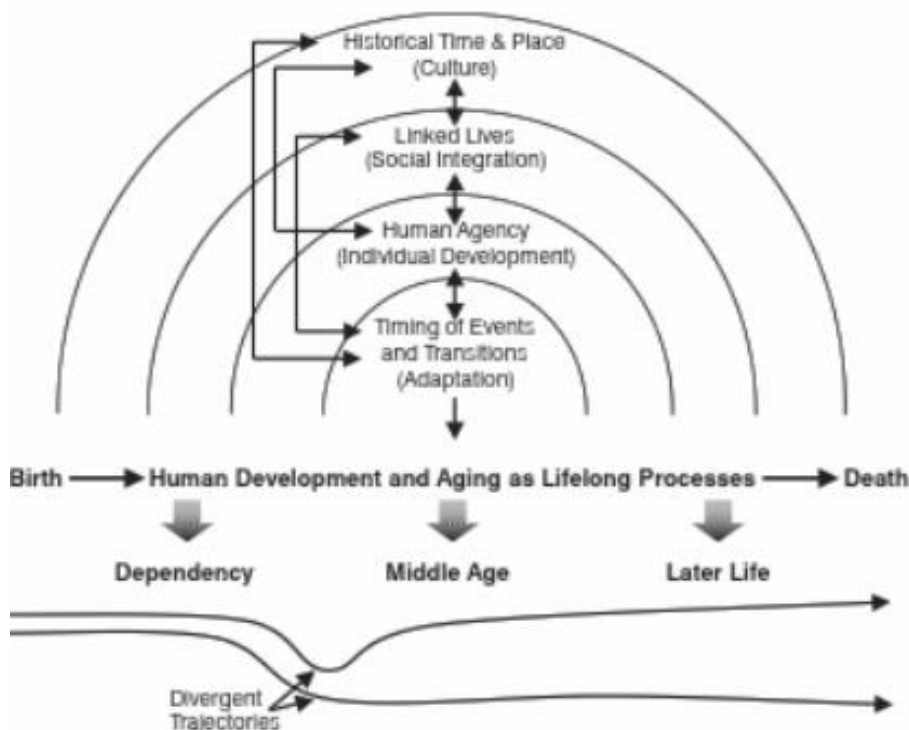
Nuoruuden (12–18-vuotiaiden) ikävaiheeseen kuuluvat kehitystehtävät ovat sukupuoli-identiteetin omaksuminen ja oman kehon hyväksyminen, uudenlaisen suhteen muodostaminen ikätovereihin ja molempiin sukupuoliin, emotionaalisen itsenäisyyden saavuttaminen suhteessa vanhempiin ja muihin aikuisiin, avioliittoon ja perhe-elämään valmistautuminen, työelämään valmistautuminen, omien arvojen ja ideologian muodostaminen sekä sosiaalisesti vastuullisen käyttäytymisen saavuttaminen. Varhaisaikuisuudessa, 18–30-vuotiaana, kehitystehtäviin kuuluvat seurustelu ja puolison valinta, avioelämän aloittaminen ja perheen perustaminen, lasten kasvatus, kodin hoitaminen, ammattiuran aloittaminen ja kansalaisvastuun saavuttaminen. Perhe-elämän myötä ihmissuhteissa tapahtuu muutoksia, joten samanhenkisen, sosiaalisen ryhmä löytäminen on myös tavoitteena. Keski-iässä tai aikuisuudessa, 30–60-

vuotiaana, yksilön kehitystehtävänä on auttaa teini-ikäisiä lapsia saavuttamaan vastuullinen ja onnellinen aikuisuus. Oman ammattiuran ja saavuttaminen ja ylläpitäminen sekä sosiaalisen ja vastuullisen kansalaisen aseman saavuttaminen kuuluvat aikuisuuteen. Mielekäs vapaa-ajan vietto sekä valmistautuminen vanhenemiseen sekä iän myötä tuleviin muutoksiin ovat myös osa tämän ikävaiheen kehitystehtäviä. (Havighurst 1972, 45–75; 85–93; 96–102.)

Daniel Levinson (1978) on määritellyt elämänkulkuun liittyviä vaihteita ja muodostanut elämänrakenteen käsitteen. Elämänkulku muodostuu eri vaihteista ja niiden sisältö vaihtelee yksilöllisesti. Vaiheissa on kuitenkin havaittavissa samankaltaisuuksia kehitysvaiheiden ja tiettyjen ikäkohorttien kesken. Jokaisessa elämänvaiheessa yksilöllä on fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista olosuhteista muodostuva elämänrakenne. Elämänrakenne kuvaa yksilölle merkittävien asioiden kokonaisuutta. Vaiheiden välillä on siirtymävaihe, jossa edellisen vaiheen tapahtumat päättyvät ja seuraavan vaiheen tapahtumat alkavat. Siirtymävaiheella on kehityksellinen luonne ja eri siirtymien välille voi kehittyä jatkumoa. Ihmisen elämään kuuluvat vaiheet voidaan jakaa ikäkausien kautta lapsuudeksi ja nuoruudeksi, varhaiseksi aikuisuudeksi, keskiaikuisuudeksi ja myöhäiseksi aikuisuudeksi. Eri ikäkausien välillä voi olla päällekkäinen siirtymävaihe. Eri vaiheet sisältävät kehityksellisiä jaksoja ja niiden sisällä tapahtuu konkreettisia tapahtumia. (Levinson 1978, 7; 18–19; 42.)

Paljon elämänkulkuun liittyvää tutkimusta yhteistyössä muiden tutkijoiden kanssa tehnyt yhdysvaltalainen Glen H. Elder on määritellyt elämänkulkuun liittyviä elementtejä. Elder ym. (2003, 10–14) ja Elder & Giel (2009, 9) määrittävät viisi elementtiä, jotka vaikuttavat yksilön elämänkulkuun ja kehitykseen (Elements of the life course paradigm). Nämä lähtökohdat ovat: 1) ajan ja paikan historiallisuus, 2) yksilöiden elämien kytkeytyminen toisiinsa, 3) yksilön toimijuus valintoja tehtäessä, 4) elämäntapahtumien ajoittuminen ja 5) ihmisen kehittyminen ja ikääntyminen läpi elämän.

Elder ja Giel (2009, 11) kuvaavat elementtien yhteyttä ja vaikutusta toisiinsa seuraavan kuvion kautta.

KUVIO 1 Elämänkulkuun vaikuttavat elementit.

Ihmisen elämänkulku paikantuu osaksi tiettyjä yhteisöjä ja historiallista aikaa. Samana ikävuonna syntyneet ihmiset ovat osa ikäkohorttia, jolla on tietyt historialliset kokemukset ja mahdollisuudet elämässään, ja ne ovat riippuvaisia maantieteellisestä sijainnista. Seurantatutkimus entisen Neuvostoliiton alueella syntyneistä nuorista on yksi esimerkki siitä, kuinka merkittäviä alueelliset ja historialliset muutokset voivat olla. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tutkimukseen osallistuvat asuivat eri valtioissa, esimerkiksi Valko-Venäjällä ja Virossa. Eri valtioiden talousjärjestelmät vaikuttivat tutkittavien sosioekonomiseen asemaan niin, että ne muistuttivat omien alueiden muutoksia. Seurantatutkimukseen osallistuneiden elämään vaikuttivat suuresti myös omat saavutukset ja itsearviointi opiskelun aikana. Akateeminen menestys ja korkealle suunnatut tavoitteet olivat perhetaustaa merkittävämpiä tekijöitä, jotka vaikuttivat korkeaan tulotasoon ja ammattiasemaan. (Elder & Giel 2009, 9; 12.)

Ihmissuhteet ja niiden muutokset vaikuttavat elämään. Kun ihmissuhteet ja sosiaaliset roolit muuttuvat, myös elämä muuttuu. Sukupolvien välisten ihmissuhteiden ja roolien muutokset liittyvät perheeseen; lasten syntymän ja vanhemmuuden kautta siihen, kun omat lapset tulevat vanhemmiksi. Sukupolvien väliset suhteet ja siteet muodostavat erilaisia sosiaalistamisen ja kontrollin muotoja, jotka kanavoivat ihmisen päätöksiä ja toimintoja. Lisäksi yksilön oma toimijuus ja rakenteelliset esteet ovat keskeisiä tekijöitä, kun pohditaan yksilön elämäntapaa laajemmassa kontekstissa. Toimijuuden kautta ihminen valitsee roolinsa eri tilanteissa ja rakentaa näin elämäntapaa, tiettyjen rajoitusten sisällä. Elämäntapahtumien ajoittumisella on tärkeä merkityksensä ja yksilö voi mukautua niihin joko aktiivisesti tai passiivisesti. Yksilön koulutuksen hankkimisen, työelämään osallistumisen tai perheen perustamisen ajankohtaan liittyy erilaisia odotuksia. Oleellista on, tapahtuvatko muutokset liian aikaisessa vai myöhäisessä vaiheessa sosiaaliin ja normatiivisiin odotuksiin nähden. (Elder & Giel 2009, 9–10; 13.)

Elämäntapaa määrittävät sosiaaliset polut (pathways), jotka ohjaavat ihmisen elämän suuntaa. Erilaisiin instituutioihin kytköksissä olevilla poluilla on yleensä ikään liittyviä rajoja, kuten täysi-ikäisyys, joka mahdollistaa tiettyjä lakiin perustuvia oikeuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi äänioikeus ja mahdollisuus solmia avioliitto. Erilaiset urat (trajectories) ja siirtymät (transitions) ovat vakiintuneen elämäntapaa elementtejä. Urat voivat liittyä työhön tai perhe-elämään ja niiden kautta voi tarkastella elämäntapaa suuntautumista ja erilaisia saavutuksia. Siirtymät viittaavat muutokseen, joka tapahtuu yksilön tilassa tai asemassa. Esimerkki siirtymästä on nuoren muutto pois lapsuudenkodista. Jokaisessa siirtymässä tapahtuu muutos, jotain vanhaa poistuu ja jotain uutta tulee tilalle. Siirtymän sisältäminen elämäntapaa uraan antaa niille tietyn muodon ja merkityksen. (Elder & Shanahan 2006, 680, 684; Pallas, 2003.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa julkinen valta ja lainsäädäntö määrittelevät yksilön elämäntapaa subjektiivisen päivähoito-oikeuden, oppivelvollisuuden, teostaan rikosoikeudellisen vastuun, asevelvollisuuden, eläkeoikeuden, kuoleman tunnusmerkistön ja kadonneen henkilön kuolleeksi julistamisen kautta. Eri lakipykälillä on suuri vaikutus siihen, millaiseksi ihmisen elämäntapaa lopulta muodostuu. (Ruoppila 2014, 103.) Suomalaisia nuoria aikuisia koskettavat yhä tietyt elämäntapaa tapahtumat, joilla on merkitystä yksilön elämään. Näitä tapahtumia ovat koulutus ja koulutuksesta valmistuminen, työelämään kiinnittyminen, itsenäinen asuminen, parisuhteen muodostaminen ja lapsen syntymä. (Ilmakunnas, Kauppinen & Moisio 2020, 200.) Nuoruus elämäntapaa vaiheena on kuitenkin pidentynyt kolmannelle ja jopa neljännelle vuosikymmenelle, jos aikuisuuteen siirtymistä tarkastellaan työelämään siirtymisen tai lapsen saamisen näkökulmasta (Nurmi 2015).

Siirtymät voivat olla ihmisen elämässä käännekohtia (turning points). Käännekohtat voivat merkitä uusia mahdollisuuksia ja käyttäytymismalleja, jolloin vanhan voi jättää taakse. Asepalvelus, avioliitto, ansiotyö tai rikollisesta elämäntavasta luopuminen voivat olla ihmisen elämän käännekohtia. (Elder & Shanahan 2006, 687; Clausen 1998, 202.) Siihen, määritteleekö yksilö jonkin siirtymän käännekohtaksi, vaikuttaa siirtymä ennalta arvattavuus. Jos siirtymä on odotettu ja luonteva osa elämäntulkua, ei se välttämättä määrity käännekohtaksi. (Shanahan 2000, 677.) Käännekohtiin liittyvän muutoksen arvioiminen on helpompaa jälkikäteen, jolloin se on osa elämäntulkun kokonaisuutta ja yksilö pystyy tarkastelemaan tapahtuneita asioita ja niiden merkitystä. Tästä syystä elämäntulkun tutkimuksessa on keskitytty juuri muutoksiin ja siirtymiin, jotka ovat erilaisten kehitysprosessien käynnistäjiä. (Rönkä, Oravala & Pulkkinen 2003, 203.)

Elämäntulkun ajattelussa mennyt elämä vaikuttaa aina tulevaan ja muutokset ovat jatkuvia ja kasautuvia sekä samalla epäjatkuvia ja ei-kasautuvia. Elämäntulkku on monisuuntaista ja voi edetä moniin suuntiin riippuen yksilön tekemisistä ratkaisuista ja siitä, millaisten odotusten ja vaatimusten keskellä hän elää. Elämäntulkku muodostuu kasvusta ja menetyksistä, jolloin jotkut asiat voivat ajoittain taantua ja toiset vahvistua. Elämäntulkun rakenteet ja prosessit vaihtelevat yksilöllisesti ja ominaista on joustavuus, joka tulee käyttöön yksilön kohdatessa erilaisia muutoksia. Yksilöt eroavat toisistaan sukupuolen, perherakenteen, uskonnollisen, etnisen sekä sosiaalisen-taloudellisen taustan suhteen. (Ruoppila 2014, 102.)

Tässä tutkimuksessa lähestyn elämäntulkua yksilöllisenä prosessina, johon vaikuttavat yksilön itsensä tekemät valinnat, yllättävät tapahtumat sekä yhteisön ja yhteiskunnan määrittämät kehitystehtävät ja odotukset. Hyödynnän elämäntulkun polun, siirtymän ja käännekohdan käsitteitä sekä tarkastelen elämäntulkua siihen liittyvien elementtien näkökulmasta.

3.2 Fenomenologia ja hermeneutiikka

Fenomenologiaa ja hermeneutiikkaa ei voi määritellä vain yhdellä tavalla eivätkä ne muodosta yhtenäistä suuntausta (Tökkäri 2018, 65). Fenomenologiassa ihmiskäsitys muodostuu kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteiden kautta. Ihmisyksilön nähdään rakentuvan suhteessa maailmaan, jota yksilö myös itse rakentaa, jolloin suhde on vastavuoroinen. Vastavuoroista suhdetta tarkastellaan yksilön perspektiivistä käsin ja sitä kutsutaan ihmisen alkuperäiseksi maailmasuhteeksi. Jokaiselle ihmisellä on erilainen suhde elämäntulkun asioihin. Ihmisen perspektiivi, kehitykset,

jonka kautta hän maailmaansa elää ja kokee, on rakentunut yksilöllisen elämänhistorian tuloksena. Elämänhistoria koostuu aiemmista käsityksistä, kokemuksista, arvoista ja tuntemisen tavoista. (Laine 2018, 29 – 30.)

Ihmisen maailmasuhteen perusmuoto on kokemuksellisuus. Vaikka kokemukseen kytkeytyy ajattelua, ei maailma ole ensisijaisesti olemassa käsitteellisen ajattelun kautta. Fenomenologiassa ihmisen kokemuksellinen suhde on intentionaalinen eli kokemuksilla on jokin merkitys. Kokemukset rakentuvat merkityksistä. Ihmisen toiminnan mieltä voi ymmärtää kysymällä, millaisten merkitysten kautta ihminen toimii. Kokemusten tutkimisessa on kyse merkityssisältöjen ja sen rakenteen tutkimisesta. (Laine 2018, 31.) Tässä tutkielmassa ymmärrän fenomenologian orientaationa, jonka kautta tarkastelen haastateltavien elämäntarinoita ja heidän kokemuksiaan ilman enakkokäsityksiä (vrt. Lehto-Lundén 2020, 24).

Fenomenologisessa merkitysteoriassa ihminen nähdään yhteisön jäsenenä ja kulttuuriolentona. Ihminen kasvaa ja kasvatetaan yhteisöön, sillä merkitykset eivät ole olemassa synnynnäisesti. Merkitykset, joita pystymme toisten kokemuksista ymmärtämään, ovatkin luonteeltaan yhteisöllisiä ja jaettuja. Joitakin yksilöllisiä ja ainutlaatuisia kokemuksen elementtejä on vaikeaa jakaa muille. Lisäksi erilaisissa kulttuuripiireissä on omat elämismaailmansa, todellisuutensa ja merkityksensä. Yksilön perspektiivi on fenomenologiassa tärkeä, mutta yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen näkökulma on mukana kokemusten tarkastelussa. Saman yhteiskunnan tai yhteisön jäsenillä on yhteisiä piirteitä ja tapoja kokea maailma, jolloin samanlaisuus suhteissa maailmaan on yhteiskunnallinen ja kulttuurinen ilmiö. Yksilön kokemusten tutkiminen paljastaa samalla jotain yleistä. (Laine 2018, 31 – 32.) Fenomenologian yhteisöllisen näkökulman kautta hahmottuvat merkitykset ovat tässä tutkielmassa merkittäviä, sillä ajattelun yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen näkökulman olevan ihmisen elämässä ja sosiaalityössä aina jollain tavalla läsnä. Elämäntapahtumien merkityksellisyys linkittyy yhteisöön, jossa ihminen elää.

Hermeneuttisesti painottuva fenomenologia hyödyntää tutkijan tekemää tulkintaa aineiston analyysissä ja tutkimuksen tavoitteena on elävän kokemuksen kuvaus. Hermeneutiikalla tarkoitetaan tulkinnan taitoa tai taidetta. Tulkitseva hermeneuttis-fenomenologinen tutkimus olettaa, että toisen kokemukset eivät ole suoraviivaisesti ymmärrettävissä ilman tulkintaa eivätkä ne välity puheessa sellaisenaan, vaikka yhteys puheen ja kokemusmaailman välillä on olemassa. Tutkimushaastatteluissa ihmiset ilmaisevat ja muistelevat kokemuksiaan tehden samalla tietoisesti tai tiedostamattaan valintoja siitä, miten asioista kertovat, sillä ihmiset eivät useinkaan halua tai pysty puhumaan omista kokemuksistaan täysin suoraan. (Tökkäri 2018, 65.) Omassa tutkielmassani teen analyysia yhdessä haastateltavien kanssa, jolloin tulkinta on monipuolisempaa. Haastateltavat pääsevät itse tulkitsemaan sitä, mitä ovat haastattelu-

jen aikana elämästään kertoneet. Fenomenologisen lähestymistavan piirre, jossa tutkittavan ilmiön olemus nähdään ilman ennakkokäsityksiä ja -asenteita, ihmetellään ilmiön äärellä, on tärkeä (kts. Kuronen 2010; Väyrynen 2007). Asiakkaiden kokemukset ja tieto ovat pääosassa, ei tutkijalla oleva tieto tai käsitykset.

3.3 Narratiivisuus tutkimuksessa

Narratiivinen tutkimus voidaan ymmärtää neljällä eri tavoin. Yksi ote liittyy narratiivisuuteen tietämisen tapana ja tiedon luonteena, johon liittyy usein konstruktivistinen ja tulkinnallinen paradigma tai elämäkertatutkimuksessa klassinen tiedekäsitys ja realistinen paradigma. Narratiivisuuden käsitettä voidaan käyttää myös silloin, kun kuvataan tutkimusaineiston luonnetta. Lisäksi narratiivisella tutkimuksella voidaan viitata aineiston analyysitapoihin tai se voidaan yhdistää kertomusten käytännölliseen merkitykseen ammatillisen käytännön työvälineenä. (Heikkinen 2018, 176.) Tässä tutkielmassa elämänkulku voidaan määritellä tarinaksi, joka voi ajallisesti alkaa ihmisen syntymästä ja loppua joko nykyhetkeen tai elämän päättymiseen kuoleman kautta. Elämänkulun tarkastelussa yksilöllisen elämäntarinan rakentuminen ja erilaisen kokemuksen merkityksellisyys ovat asioita, joista olen kiinnostunut. Näin ollen tutkimukseni voi asemoida osaksi elämänkerrallista tutkimusotetta. Lisäksi elämäntarinahaastattelujen pohjalta saatu aineisto on luonteeltaan narratiivinen.

Narratiivinen eli kerronallinen tutkimus kohdistaa huomionsa kertomuksiin ja kertomiseen tiedon välittäjänä ja rakentajana. Kertomuksen ja tutkimuksen suhdetta voidaan hahmottaa niin, että tutkimus käyttää materiaalinaan kertomuksia tai tutkimus voidaan ymmärtää maailmasta tuotetuksi kertomukseksi. Narratiivisuuden (narrative research, narrative inquiry) suomennus kerronallisuus viittaa sekä kertomisen että kertomusten tutkimiseen. Silloin huomion kohteena ovat kertomisen prosessit ja kertomisen tuotokset, kuten tekstit. Kerronnallisen tutkimuksen ymmärtämistä korostava prosessi tuo sen lähelle hermeneuttista tutkimusta. (Heikkinen 2018, 172; 179.)

Narratiivisen tutkimuksen peruskäsite on tarina (story). Kertomusta (narrative) voidaan arkikielessä pitää tarinan synonyymina. Yksi käsitteellinen erottelu on se, että tarina määritellään kertomuksen tapahtumarakenteeksi, joka vastaa kysymykseen, mitä on tapahtunut. Tapahtumien kulkua voidaan kertoa monin tavoin ja monenlaisessa järjestyksessä. Kertomus voidaan aloittaa tarinan keskeltä tai lopusta, jolloin ajan kulku käännetään päinvastaiseksi. Tarinan ja kertomuksen välisen eron hahmottamiseksi on pohdittava kerronnallisen diskurssin käsitettä, joka viittaa kertomisen tapaan, muotoon ja välineisiin, joiden avulla kertomuksia kerrotaan. (Heikkinen 2018, 172 – 173.)

Tarinan, narratiivisen diskurssin ja kertomuksen käsitteiden erottelu paikallistaa erilaisia tutkimusotteita kerronallisen tutkimuksen sisällä. Narratiivisen diskurssin tutkimuksessa tarinoita tulkitaan kertomisen tapoina tai pelkästään teksteinä, jolloin tarkastellaan kertomisen perinteitä ja käytänteitä, malli- ja valtakertomuksia tai vaihtoehto- ja vastakertomuksia. Narratologinen tutkimus on kielitieteellinen suuntaus, jossa huomio kiinnittyy kertomuksen rakenteisiin. Elämäkerrallinen tutkimusote keskittyy tarinan taustalla olevien tapahtumakulkujen ja tapahtumien selvittämiseen. Elämäkerrallisessa otteessa ollaan kiinnostuneita tarinan henkilöahmoille tapahtuneista asioista: mitä henkilöt ovat tehneet ja miksi, millaisia tapahtumapaikat olivat ja mikä oli tapahtumien sosiaalinen konteksti. Elämäkerrallista ja narratologista tutkimusta yhdistää kiinnostus siitä, että kerronnan pinnan alta kuoritaan esiin tarina. (Heikkinen 2018, 175–176.) Tämä yhdyspinta tulee esiin tässä tutkielmassa, jossa elämäntarinahaastattelut toimivat narratiivisena aineistona kertoen haastateltavien elämänkulun tarinaa, heidän kokemuksiaan ja niille annettuja merkityksiä.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa nimeän tutkimuskysymykset, esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmää sekä tutkimuksen käytännön toteuttamista. Käsittelem elämäntarinahaastatteluun liittyviä tekijöitä ja tutkittavien rekrytointia sekä esittelen kokonaisuudessaan haastatteluprosessin kulun. Lisäksi pohdin tutkimuksen eettisyyttä ja esittelen analyysin vaiheet.

4.1 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoitteena on selvittää kuntouttavassa työtoiminnassa mukana olevien aikuissosiaalityön asiakkaiden elämänselämän merkittäviä tapahtumia sekä sitä, millainen rooli sosiaalityöllä on ollut asiakkaiden elämässä.

Tutkielmani tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Mitkä elämänselämän tapahtumat ovat asiakkaan mielestä olleet merkittäviä ja minkä vuoksi?
- 2) Millaisia merkityksiä asiakkaat antavat sosiaalityölle elämänselämän eri kohdissa?

4.2 Tutkimusmenetelmänä elämäntarinahaastattelu

Elämäntarinahaastattelua käytetään silloin, kun halutaan oppia ymmärtämään ja tuntemaan toisten ihmisten kokemuksia ja kiinnostuksen kohteena on se, miten ihmiset jäsentävät ja merkityksellistävät kokemuksiaan suhteessa elämänkulkuunsa. Haastattelu tuottaa yhden elämäntarinan, joka on sidoksissa paikkaan, aikaan, vuorovaikutukseen ja kulttuurisiin tekijöihin. Kokonaisvaltainen haastattelu ja tiettyyn aiheeseen keskittyvä temaattinen haastattelu voidaan erotella toisistaan, mutta usein ne sekoittuvat keskenään. (Estola, Uitto & Syrjälä 2017, 156.)

Elämäntarinahaastattelun synonyymina voidaan käyttää myös elämäkertahaastattelun käsitettä (Estola ym. 2017, 154). Marja Saarenheimo (1997, 12) puolestaan erottaa elämäntarinan ja elämänkerran käsitteet niin, että elämäntarina muodostuu suullisessa kertomuksessa ja elämänkerta kirjoitetussa kertomuksessa. Tässä tutkielmassa päädyin käyttämään elämäntarinahaastattelun käsitettä, sillä se kuvaa mielestäni parhaiten tutkielman kiinnostuksen kohdetta. Estolan ym. (2017, 153) mukaan kertomukset tarjoavat tutkijalle mahdollisuuden tarkastella ihmisen elämää, tapaa kokea se ja antaa sille merkitys, hyvin kokonaisvaltaisesti. Elämäntarinahaastattelu laadullisen tutkimusaineiston tuottamisen välineenä on käyttökelpoinen, mutta toisaalta myös haasteellinen.

Elämäntarinahaastatteluja kuvaavat tietyt piirteet. Yksi niistä on henkilökohtaisen totuuden ja todellisuuden subjektiivisen luonteen ja subjektiivisten merkitysten korostaminen. Kyse on myös muistamisesta, joka on enemmänkin apuväline hahmottaa ja ymmärtää tapahtumia, jolloin prosessissa tapahtuu tulkintaa, uudelleenrakentamista, valintoja ja jäsentämistä. Elämäntarinahaastattelulla tavoitellaan ihmisen henkilökohtaisten kokemusten syvyyttä enemmänkin kuin laajuutta. Haastattelujen merkitys on siinä, että ne voidaan yhdistää laajempaan kehykseen, jolloin ne ainutkertaisuuden lisäksi kertovat jostain yleisemmästä ilmiöstä. Elämäntarinahaastatteluilla ei ole tarkoitus hakea yleistettävyyttä, vaan kuvata tarkasti yksi tai muutamia tapauksia. Arvioinnissa käytetään laadullisen tutkimuksen kriteereitä uskottavuuden, läpinäkyvyyden ja siirrettävyyden kautta. Haastattelut pohjaavat haastattelijan ja haastateltavan väliseen vuorovaikutukseen. Tämän lisäksi haastattelutilanteeseen vaikuttavat kulttuuriset, historialliset ja sosiaaliset tekijät, kuten valtasuhteet. Elämäntarinan jakaminen on merkityksellistä haastateltavalle, haastattelijalle ja lukijoille. Haastatteluihin osallistuvat voivat kokea yhtenäisyyttä ja haastateltavat voivat kertoa positiivisia kokemuksia kuulluksi tulemisen merkityksestä. (Estola ym. 2017, 156 – 157.)

Oman tutkimukseni kannalta elämäntarinahaastattelu vaikutti sopivalle ja perustellulle tutkimusmenetelmälle. Toisten ihmisten kokemusten ymmärtäminen ja

niiden merkitys suhteessa elämänkulkuun on tutkimukseni ydin. Ajattelen, että yksittäisen ihmisen kokemuksilla voi olla merkitystä myös laajemmassa kontekstissa, vaikka tarkoituksena ei ole tuottaa yleistettävää tietoa. Jotta asiakas tulisi kuulluksi haastatteluissa mahdollisimman hyvin, tein siihen liittyviä tietoisia valintoja. Yksi valinta liittyi siihen, että halusin tavata haastateltavia useamman kerran Estolan ym. (2017, 160) kuvaaman mallin mukaisesti. Ensimmäisellä kerralla haastateltavat saavat vapaasti kertoa aihepiiristä. Toisella kerralla haastattelujen teemoja syvennetään. Viimeisellä kerralla keskustellaan kokonaisuudesta ja samalla tutkija voi esittää joitakin tulkintoja. Toinen valinta liittyi siihen, että halusin tehdä tutkimusta yhdessä haastateltavien kanssa niin, että he eivät ole vain tutkimuksen kohteita (kts. Syrjälä 2018, 274).

4.3 Tutkittavien rekrytointi ja haastattelujen toteutus

Valitsin kohderyhmäksi kuntouttavassa työtoiminnassa mukana olevat asiakkaat, koska ajattelin heillä olevan kokemusta sosiaalityön käytännöistä ja toimintavoista. Asetin haastatteluun osallistumisen ikäraajaksi 30 vuoden iän, sillä ajattelin 30-vuotiailla tai sitä vanhemmilla olevan elämäkokemusta, jonka kautta erilaisia tapahtumia voi reflektoida. Elämänkulun näkökulmasta 30-vuotiaat ja sitä vanhemmat kuuluvat aikuisuuden tai keski-ikä ikäkauteen (Havighurst 1972), vaikka aikuisuuden alkaminen onkin siirtynyt yhä myöhäisemmäksi (Nurmi 2015). Olin tammikuussa 2021 yhteydessä Keski-Suomessa toimivaan säätiöön, joka järjestää kuntouttavaa työtoimintaa ja kysyin mahdollisuutta haastatella heillä asiakkuudessa olevia henkilöitä. Kuntouttavan työtoiminnan ohjaaja suhtautui pyyntöön myönteisesti. Ohjaaja kertoi opiskelijoiden haastattelupyynnöiden olevan luonnollinen osa säätiön toimintakulttuuria eikä haastatteluihin tarvinnut hakea säätiön puolesta tutkimuslupaa. Tärkeintä olisi asiakkaiden oma halukkuus osallistua haastatteluihin. Ohjaaja lupasi kertoa yhteydenotostani ja välittää kirjallisen haastattelupyynnön asiakkaille sekä tarjosi mahdollisuutta käyttää säätiön tiloja haastattelujen toteutukseen.

Olin yhteydessä säätiöön elokuussa 2021 ja lähetin kuntouttavan työtoiminnan ohjaajalle haastattelupyynnön sähköpostilla, jonka hän välitti tiedoksi asiakkaille. Sovin ohjaajan kanssa ajan syyskuun alkuun, jolloin menin kuntouttavan työtoiminnan tiloihin paikan päälle kertomaan tutkimuksesta ja haastatteluista. Tapaamiseen osallistui kaksi haastatteluista kiinnostunutta henkilöä, Matti ja Mari. Tapaamisella kävimme keskustelua tutkimuksen tavoitteesta ja käytännön toteutuksesta. Kerroin itsestäni ja siitä, miksi olen valinnut elämänkulun tutkimusaiheekseni. Keskustelimme tutkimuksen osallistumisen vapaaehtoisuudesta ja tietosuojaan sekä salassapitoon

liittyvistä käytännöistä. Tapaamisella tarkennettiin sitä, onko tutkimukseen osallistujan oltava tarkalleen 30-vuotias. Mari oli tapaamishetkellä 28-vuotias. Kerroin, ettei 30 ikävuoden vaatimus ole ehdoton. Tapaamisessa oli mielestäni mukava ja vapautunut ilmapiiri ja keskustelu sujui luontevasti. Tapaamisen lopuksi molemmat olivat sitä mieltä, että haluavat osallistua haastatteluihin. Vaihdoimme yhteystietoja ja sovimme ensimmäisten haastattelujen ajankohdat. Sekä Matti että Mari toivoivat, että haastattelut toteutetaan kuntouttavan työtoiminnan tiloissa. Saimme käyttöömmme erillisen huoneen, jossa haastattelut toteutuivat ilman häiriöitä.

Haastattelut toteutettiin syys- lokakuun aikana 2021. Matin ensimmäisen haastattelun ajankohtaa siirrettiin Matille tulleen esteen vuoksi, mutta muut haastattelut toteutuivat sovitusti. Haastatteluissa olin kiinnostunut erityisesti asiakkaiden kokemuksista, joita he elämäntarinoidensa kautta kertoivat. Haastattelukertoja oli yhteensä kuusi, sekä Matilla että Marilla kolme. Olin valmistautunut haastattelutilanteeseen etukäteen laatimalla väljän kysymysrunгон, jos keskustelu ei muutoin lähtisi eteenpäin. Haastattelut poikkesivat tavanomaisesta toteutuksesta siinä, että haastateltavat pääsivät osallistumaan analyysivaiheeseen. Haastattelut nauhoitettiin ja niiden kesto vaihteli reilusta tunnista puoleentoista tuntiin. Nauhoitusten äänenlaatu oli hyvä ja puheesta sai hyvin selvää.

Litteroin haastattelut tekstimuotoon sanantarkasti joitakin yksittäisiä kohtia lukuun ottamatta, joissa oli toistoa jo edellisissä haastatteluissa puhutuista asioista. Sanantarkan litteroinnin lisäksi kirjoitin sulkumerkkeihin huomioita itkusta, naurusta ja pitkistä tauoista, joissa haastateltava mietti vastausta kysymykseen. Ne olivat mielestäni oleellisia huomioita tarinan kertomisen ja kokemusten merkityksen kannalta. Litteroinnin yhteydessä anonymisoin tunnisteelliset tiedot muuttamalla nimet ja tapahtumapaikat sekä kategorisoimalla paikkakuntien nimet (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 418–419). Litteroitua tekstiä kaikista haastattelusta tuli yhteensä 106 sivua Times New Roman- fontilla ja rivivälillä 1. Yhden haastattelun litterointiin kului aikaa 8–10 tuntia. Litterointivaihe oli työläs, mutta samalla antoisa. Nyt ymmärrän paremmin sen, mitä Ruusuvoori & Nikander (2017, 427) tarkoittavat kirjoittaessaan litteroinnin olevan analyysin ensimmäinen vaihe, joka antaa etäisyyttä haastattelutilanteeseen ja on tapa tutustua aineistoon. Litterointimateriaali sisältää paljon informaatiota ja käsitys vuorovaikutuksesta voi tarkentua eri kuuntelukerroilla. Tämä toteutui omalla kohdallani haastatteluja kuunnellessani. Kuuntelun aikana kiinnitin huomiota eri asioihin kuin itse haastattelutilanteessa. Litteroinnin yhteydessä arvioin myös omaa toimintaani, haastattelussa esittämiäni kysymyksiä, mikropalautteita ja myötäilyä. Näitä huomioitani kuvaan tarkemmin tutkimuksen eettisyyttä käsittelevässä luvussa 4.5.

4.4 Haastatteluprosessin kulku

Seuraavaksi kuvaan kolmeen eri osaan jaetun haastatteluprosessin eri vaiheita. Vaikka Marin ja Marjan haastattelut olivat toisistaan erilliset prosessit, ne etenivät samalla tavoin. Estolan ym. (2017, 159–160) mukaan haastattelutilanteessa on tärkeää luoda luottamuksellinen ja kiireetön tunnelma sekä kuunnella aktiivisesti. Oleellista on antaa haastateltavan kertoa elämästään, jolloin haastattelija ei saa ohjata keskustelua liikaa haluamaansa suuntaan vaan auttaa haastateltavaa etenemään omalla tavallaan ja valitsemassaan järjestyksessä. Elämäntarinahaastattelussa on tärkeää valita kiinnostava aloituskysymys, joka innostaa kertomaan. Vilma Hännisen (2018, 193) mukaan pyyntö kertoa tutkimuksen kohteena olevasta aiheesta on varmin tapa tuottaa kertomusmuotoista aineistoa.

Ensimmäisellä haastattelukerralla pyysin haastateltavia vapaasti kertomaan oman elämänkulkunsa merkittävistä tapahtumista ja siirtymäkohdista. Haastateltavien oli vaikea päättää, mistä tapahtumista he aloittaisivat kertomaan. Tämän vuoksi kävimme aluksi keskustelua siitä, mitä sosiaalitimieteissä ajatellaan elämänkulusta ja siihen liittyvistä siirtymistä, erilaisista odotuksista ja kehitystehtävistä. Tarjosin mahdollisuuden tehdä haastattelujen aikana elämänjanaan Jaakolan ym. (2021) laatiman oppaan pohjalta. Marille elämänjana oli tuttu työmenetelmä. Mari oli aiemmin kokenut elämänjanan tekemisen hankalana, koska hän ei muistanut tarkkaan eri tapahtumien vuosilukuja eikä halunnut haastattelun aikana tehdä uutta janaa. Matti muisteli tehneensä enemmän miellekarttoja, mutta oli joskus tehnyt elämänjanan. Matti halusi kuitenkin keskittyä haastattelussa puhumiseen ja keskusteluun elämänjanan työstämisen sijaan. Molemmille haastateltaville sopi, että minä hahmottelin tapahtumia janalle haastattelun aikana. Elämänjanan työstäminen auttoi minua seuraamaan haastattelun etenemistä ja esittämään tarkentavia kysymyksiä.

Ensimmäisten haastattelujen jälkeen tein elämänjanan puhtaaksi. Kävin elämänjanan huolellisesti läpi ja lisäsin siihen haastatteluissa esiin tulleita asioita ja tapahtumia. Toisessa haastattelussa kävimme janalle kirjattuja tapahtumia yhdessä läpi ja haastateltavan oli mahdollisuus tarkentaa, lisätä ja korjata asioita. Toisella haastattelukerralla kävimme myös keskustelua sosiaalityön roolista ja merkityksestä haastateltavien elämässä. Toisten haastattelujen jälkeen tein kummankin elämänjanan vielä kertaalleen puhtaaksi isolle kartongille. Tämän jälkeen aloitin analyysin ensimmäisen vaiheen. Luin litteroidut haastattelut Hännisen (2018, 196) ohjeen mukaan samalla tavoin kuin kaunokirjallista tarinaa luetaan. Tämän jälkeen tarkastelin elämänjanaan kirjattuja elämänkulun merkittäviä tapahtumia ja asioita. Siirtymiksi analysoin tilanteet, joissa jotain vanhaa oli jäänyt taakse ja jotain uutta oli tullut tilalle (Elder & Shanahan 2006, 684). Kirjasin ne ylös vapaamuotoisesti ranskalaisin viivoin. Lisäksi poi-

min haastatteluista sosiaalityön rooliin liittyviä asioita. Kysyin aineistolta, mikä merkitys sosiaalityöllä oli ollut elämänkulun eri kohdissa ja kirjasin löytämäni asiat ylös. Näiden kahden pääteemaan lisäksi kokosin haastatteluista esiin nousseita muita teemoja ja ilmiöitä. Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen (2010, 10) kuvaavat aineiston tutustumisen, luokittelun, erilaisten ilmiöiden ja teemojen löytymisen olevan aineiston analyysin ensimmäisiä vaiheita.

Tämän ensimmäisen analyysivaiheen aikana huomasin, että Marin ja Matin elämäntarinat poikkesivat toisistaan melko paljon. Aineistojen erilaisuus vaikutti siihen, että myös yhteenvedot olivat toisistaan poikkeavia. Ymmärsin, etten voi muokata aineistoa erilaiseksi kuin mitä se on. Tosin mieleeni juolahti kysymys siitä, millä tavalla kokoaan lopullisessa analyysissä yhteen keskenään hyvin erilaiset aineistot. Ruusuvuori ym. (2010, 14) huomattavat, ettei aineistoa tarkastellessa pidä olla liian valmiita ennakkokäsityksiä aineiston sisällöstä, analyysin teemoista tai käytetyistä argumenteista. Toisin sanoen, aineistosta voi tulla hyvin erilainen, kuin mitä tutkija etukäteen on ajatellut. Marin elämäntarina vaikutti vastaavan suoraan tutkimuskysymyksiini. Marin elämäntarinasta tehty yhteenvedo oli noin kahden ja puolen sivun mittainen luokittelu, jossa olin erotellut neljä erilaista elämänkulun siirtymävaihetta sekä sen, mikä sosiaalityön merkitys oli näissä vaiheissa ollut. Kytkös siirtymien ja sosiaalityön välillä nousi haastatteluissa selkeästi esiin, osin Marin itsensä suoraan sanoittamana. Muita Marin elämäntarinasta nousevia ilmiöitä olivat työttömyyskierre, epäluottamus viranomaisiin sekä erilaiset odotukset ja kehitystehtävät, joita Mari on kohdannut oman perheensä ja sukunsa kautta. Matin elämäntarinan puolentoista sivun yhteenvedo koostui kahdeksasta eri siirtymäkohdasta, jotka olin luetteloinut. Lisäksi olin kirjannut ylös muita teemoja. Nämä teemat olivat ihmissuhteet ja niiden merkitys, Matin elämään liittyvät haasteet, Matin kohtaamat kehitystehtävät ja odotukset sekä hänelle tärkeät asiat. Matin elämäntapahtumien ja sosiaalityön välillä ei ollut havaittavissa kytköstä, vaan sosiaalityön rooli näkyi olevan taustatekijänä. Kokosin yhteenvedoon sosiaalityöhön liittyvät merkitykset omaksi kokonaisuudekseen.

Kolmannessa haastattelussa kävimme yhdessä läpi tekemääni yhteenvedoa ja löytämiäni asioita. Samalla vein tekemäni elämänjanat Marille ja Matille. Ajatus oli, että he voivat myöhemmin jatkaa janan täydentämistä, jos haluavat. Keskustelimme tekemistäni havainnoista ja tulkinnoista ja haastateltavilla oli mahdollisuus kommentoida niitä. Haastattelujen aikana yhteenvedoihin tuli joitakin lisäyksiä ja tarkennuksia. Matti ja Mari eivät halunneet korjata tai poistaa yhteenvedoissa olleita asioita. Siirtymät ja teemat olivat sellaisia, jotka he tunnistivat kuuluvan osaksi omaa elämäntarinaansa. Toin esiin, että tekemäni yhteenvedo ei ollut vielä valmis ja lopullinen analyysi, vaan prosessi oli vasta alussa. Siinä vaiheessa en osannut sanoa, mihin johtopäätöksiin lopulta päädyn. Sovimme, että olen vielä kumpaankin yhteydessä, jos lopullinen analyysi muodostuu hyvin poikkeavaksi siitä, mitä aiemmin olemme keskustelleet. Tämä

tuntui sopivalta haastatteluprosessin luonteeseen nähden. Kävimme keskustelua siitäkin, että analyysiprosessia voisi jatkaa loputtomiin ja raja on vedettävä johonkin. Sekä Matti että Mari tuntuivat luottavan siihen, että lopullisesta analyysistä muodostuu hyvä. Tarkkaa syytä en osaa tähän sanoa, sillä en sitä suoraan heiltä kysynyt. Molemmat olivat kuitenkin hyväksyneet ensimmäiset tekemäni yhteenvedot, joka saattoi lisätä luottamusta työskentelyäni ja analyysin tekoa kohtaan.

4.5 Tutkimuksen eettisyys

Tarkastelen seuraavaksi omaa toimintaani ja positiotani tutkielman toteuttamisessa. Tutkimuksen lähtökohtana on kunnioittaa haastateltavilla olevaa tietoa ja kuulla heidän tarinoitaan. Pyrin omalla toiminnallani osoittamaan kiinnostusta ja kunnioitusta. Tiedostin meneväni kuntouttavan työtoiminnan tiloihin vieraana. Työtoiminnan tiloissa oli mahdollisuus syödä lounasta ja usealla kerralla söin yhdessä ohjaajien ja työtoiminnan asiakkaiden kanssa ennen haastattelua. Haastattelutilanteissa asemoin itseni sosiaalityön opiskelijan rooliin, joka on tekemässä opinnäytettä. Matti Hyvärinen (2017) kirjoittaa haastattelutilanteiden tasa-arvoisuudesta, valtasuhteista ja dialogisuudesta. Hyvärinen pohtii, onko tasavertaisen dialogin tavoittelemine perusteltua vai eikö tavoitteena pitäisi olla haastateltavan kuuleminen, hänen merkitystensä ja maailmansa avautuminen. Juuri tarinoiden ääreen pysähtyminen ja kuunteleminen oli haastattelujen tavoite. Haastatteluun valmistautuminen tuntui omalta osaltani selkeältä ja jollain tapaa yksinkertaiselta: olen läsnä ja kuuntelen, mitä haastateltavat haluavat elämästään kertoa. Väljän kysymysrunгон ja elämänjanan avulla voin esittää tarkentavia kysymyksiä, joihin haastateltavat halutessaan vastaavat. Koin, että haastateltavilla on valta johdattaa keskustelu siihen suuntaan, mihin he haluavat.

Ennen haastattelujen aloittamista perehdyin aineistojen hankinnan ja tietosuojan perusteisiin osallistumalla Jyväskylän yliopiston Tutkimusaineistojen kerääminen, tallennus ja säilyttäminen sekä Henkilötietojen käsittely tieteellisessä tutkimuksessa – kurseille. Tein tutkittavien oikeuksia kunnioittavan ja aineiston käytettävyyttä takaavan aineistohallintasuunnitelman Tietoarkiston (2021) ohjeiden mukaisesti. Aineistohallintasuunnitelmassa kuvasin aineiston tietoturvallisen käsittelyn ja tallentamisen niin, että se säilyi luotettavana, käytettävänä ja turvattuna ulkopuolisilta. Haastateltavat saivat tietosuojailmoituksen sekä pyysin heiltä kirjallisen suostumuksen haastatteluun osallistumisesta Jyväskylän yliopiston tietosuojaohjeiden (2021) mukaisesti.

Ensimmäisessä tapaamisessa ennen haastatteluja pyysin haastateltavia miettimään etukäteen, mistä asioista he haluavat haastatteluissa kertoa. Samalla pyysin miettimään, mitkä elämänsä asiat he haluavat jättää haastattelun ulkopuolelle. Joskus

haastattelutilanteessa voi käydä niin, että tulee kertoneeksi asioita, joita ei ollut ajatellut kertoa ja se voi kaduttaa myöhemmin. Etukäteen valmistautumalla harkinta-aikaa on enemmän. Lisäksi keskustelimme siitä, että jälkikäteen on mahdollisuus pyytää jonkin kohdan poistamista aineistosta, jos ei halua asiaa käsiteltävän tutkimuksessa. Ensimmäisellä tapaamisella korostin osallistumisen vapaaehtoisuutta, joka oli tutkimuksen teon ja haastattelujen tärkein lähtökohta.

Koin haastattelutilanteet luontevina enkä huomioinut vuorovaikutuksessa jännitteitä, joita valta-asetelmat voivat aiheuttaa. Toki tämä on vain minun kokemukseni ja haastateltavien kokemukset voivat olla tästä poikkeavia. Tietynlaisesta rentoudesta huolimatta haastattelut eivät olleet minulle niin helppoja kuin etukäteen olin ajatellut. Haastateltavien avoimuus ja rehellisyys kertoa elämänsä haastavista asioista yllätti. Vaikeinta oli olla reagoimatta kohdissa, joissa haastateltavia ei ollut kuunneltu, palvelujärjestelmä ei ollut toiminut ja inhimillinen kohtaaminen ei ollut toteutunut. Minussa oleva sosiaalityöntekijä oli pahoillaan ja harmistunut. Tästä huolimatta pystyin mielestäni keskittymään olennaiseen eli tarinan kuuntelemiseen.

Litteroidessani Marin ensimmäistä haastattelua kiinnitin huomiota siihen, millä tavalla oma toimintani haastattelijana muuttui, kun Mari kertoi elämänsä vaikeista asioista. Haastattelu herätti Marissa paljon tunteita. Jossain kohtaa haastattelu kuulosti enemmänkin keskustelulta, jota kävimme yhdessä. Haastattelun sisällön kannalta keskustelu ei mielestäni ollut haitallista, sillä kommenttini liittyivät Marin kokemuksiin ja tarkoitukseni oli osoittaa ymmärrystä ja tukea hänen kokemilleen asioille. Siitä huolimatta pohdin, poistuinko liikaa haastattelijan roolistani. Kävimme esimerkiksi keskustelua siitä, kuinka nuoruusikään normatiivisesti kuuluvien mielialan vaihtelujen erottaminen mielenterveysongelmista ei ole kaikissa tilanteissa helppoa.

Seuraavalla haastattelukerralla kysyin, mitä Mari asiasta ajatteli. Maria minun osallistumiseni ei ollut haitannut. Päinvastoin Mari kuvasi, kuinka hänelle on helpompaa käydä asioita keskustellen läpi, kuin vastata kohta kohdalta ennalta määrättyihin kysymyksiin. Tapani reagoida ja toimia vastaavanlaisissa tilanteissa on rakentunut työhistoriani kautta. Olen työskennellyt lasten, nuorten ja heidän perheidensä kanssa yli 15 vuoden ajan. Vuosien varrella minulle on kertynyt kokemusta käsitellä vaikeita ja kipeitä asioita yhdessä asiakkaiden kanssa. Joissain tilanteissa on hyvä antaa aikaa ja sietää hiljaisuutta, jolloin asiakkaalla on rauha kertoa asioista omassa tahdissaan. Joissain kohtaa hiljaisuus ja odottaminen voi olla painostavaa ja silloin on parempi johdatella keskustelua toiseen aiheeseen. Marin haastattelussa päädyin pysähtymään aiheen äärelle yhdessä Marin kanssa. Se tuntui siinä kohtaa oikealta ratkaisulta.

Toisen ja kolmannen haastattelun aluksi kysyin haastateltavilta, millainen olo edellisestä kerrasta oli jäänyt. Kysyin myös palautetta ja ajatuksia, joita haastattelu oli herättänyt. Sekä Mari että Matti olivat kokeneet haastattelut myönteisinä kokemuk-

sina, joista heillä ei ollut mitään erityistä sanottavaa. Kumpikaan heistä ei ollut minuun yhteydessä haastattelujen väleissä, johon olin tarjonnut mahdollisuuden. Viimeinen haastattelu, jossa kerroin tekemästäni yhteenvedosta ja alustavasta analyysistä, oli molempien mielestä kiinnostava. Omaa elämää ja siihen liittyviä kokemuksia ei välttämättä tule koottua kirjoitettuun, yhtenäiseen muotoon. Mari kertoi, että hän ei ollut koskaan miettinyt sitä, millainen rooli sosiaalityöllä on ollut hänen elämässään. Matti oli pysähtynyt miettimään, kuinka tärkeä rooli serkuilla oli yläasteen aikoihin ja koki sen olleen iso onni. Haastattelut toivat molemmille uusia näkökulmia, joiden kautta omaa elämäntarinaa voi tarkastella.

Oman luonteensa haastatteluihin toi se, että tapasimme useamman kerran. Prosessin aikana huomasin, kuinka käsiteltävät aiheet syvenivät ja tarkentuivat eri haastattelukerroilla. Se antoi myös haastattelijana vapautta siihen, että käsiteltäviin asioihin oli mahdollisuus palata seuraavalla kerralla. Kaikkea ei tarvinnut kertoa heti. Se loi haastatteluihin rauhallisuutta.

4.6 Aineiston analyysi

Viimeisten haastattelujen jälkeen litteroin haastattelut tekstimuotoon samalla tavoin kuin aiemmat haastattelut. Tämän jälkeen aineisto oli kokonaisuudessaan koossa. Yhteenvedoihin ei tullut viimeisellä haastattelukerralla suuria muutoksia, joten niiden sisältö säilyi lähes samana. Tässä vaiheessa aloitin aineiston tarkemman ja syvällisemmän analyysin. Analyysin teon näkökulmasta Marin ja Matin kertomusten erilaisuus tuntui haastavalle. Pohdin sitä, millä analyysin tavoilla voin yhdistää erilaiset tarinat toisiinsa. Vaihtoehtoisesti mietin, pitäisikö molemmat elämäntarinat analysoida erilaisilla menetelmillä. En kuitenkaan päätenyt siihen ratkaisuun, sillä ajattelin sen vaikeuttavan tutkimuksen selkeyteen ja johdonmukaisuuteen. Narratiivisia analyysimenetelmiä on lukuisia, riippuen kysymyksistä, joihin tutkimuksella halutaan vastata (Hänninen 2018, 195). Pyörittelin mielessäni erilaisia tarinatyyppejä (esim. Jokinen 2014) sekä syy-seuraustarinoita (Hänninen & Koski-Jännes 2000). Analyysin tekemiseen tuntui olevan monia vaihtoehtoja. Lopulta narratiivinen, elämäntarinoiden teemojen ja käsitteiden kautta jäsentyvä analyysi tuntui parhaimmalta. (Hänninen 2018, 202–203). Myös Gubrium ja Holstein (2012, 3) kirjoittavat narratiivisen tutkimuksen keskittyvän usein haastattelujen avulla kerättyyn litteroituun materiaaliin, jossa huomio kiinnittyy henkilökohtaisten tarinoiden sisältöön, teemoihin ja rakenteeseen.

Dan McAdams (2012) on kehittänyt elämäntarinahaastatteluun sopivan analyysimenetelmän, jota on käytetty psykologisessa tutkimuksessa. Analyysi perustuu ajatukseen ihmisen halusta saada oma elämänsä ymmärrettäväksi, jonka vuoksi ihminen

rakentaa ja sisäistää tarinoita elämästään. Omaelämäkerralliset tarinat ovat psykologisesti merkittäviä ja kertovat kestävydestä, jolloin niitä voidaan kertoa muille ihmiselle narratiivisina tarinoina. Lisäksi tutkijoille kerrotut kertomukset voidaan analysoida sisällön teemojen, toiminnallisten ominaisuuksien, rakenteellisten ominaisuuksien ja muiden kategorioiden suhteen, jotka puhuvat kertomusten psykologista, sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä. (McAdams 2012, 15.)

Oma tutkimukseni ei ole psykologian alaan kuuluva tutkimus. Ajattelen, että McAdamsin malli on kuitenkin käyttökelpoinen tässä tutkimuksessa sen vuoksi, että tarinoiden kertomisella on erityinen merkitys ja tarinoiden teemoja ja muita kategorioita voidaan jäsenellä. Lisäksi tarinoiden sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys on olennaista. Artikkelissaan McAdams (2012, 21–22) kuvaa tutkimusasetelmaansa, jossa haastatteluista rajattiin erilaisia teemoja teoreettisen tutkimuskirjallisuuden ohjaamana. Tässä tutkielmassa päädyin aluksi analysoimaan Matin ja Marin elämäntarinoita samalla tavoin, elämänkulun teoreettisen käsitteiden kautta. Elämäntarinoista on analysoitu elämänkulun siirtymävaiheita, polkuja, kehitystehtäviä sekä haastatteluvien tekemiä valintoja.

Analyysin pohjana toimivat yhteenvedot, joita kävimme haastateltavien kanssa yhdessä läpi, ja joihin heillä oli mahdollisuus vaikuttaa. Yhteenvedojen jälkeen kävin haastattelut vielä uudelleen läpi tarkastellen elämänkulun siirtymäkohtia. Matin elämänkulun siirtymät olivat samat, jotka olin koonnut yhteenvedoon. Marin kohdalla huomasin siirtymävaiheita olevan enemmän, kuin mitä olin yhteenvedoon koonnut. Marin yhteenvedossa siirtymiä oli neljä ja ne olivat kaikki yhteydessä sosiaalityöhön. Yhteenvedossa olin ikään kuin ”hypännyt” suoraan etsimään vastauksia sosiaalityön roolista, jolloin muut siirtymäkohdat olivat jääneet yhteenvedon ulkopuolelle. Uuden tarkastelun jälkeen poimin haastatteluista neljä muuta siirtymävaihetta, jotka ovat määrittäneet Marin elämänkulun suuntaa. Esittelen elämänkulun siirtymien, erilaisten kehitystehtävien ja elämänkulun elementtien kautta hahmottuneet elämäntarinat luvussa viisi. Samassa luvussa käsittelen sosiaalityön roolia ja merkitystä haastateltavien elämässä.

Elämänkulun siirtymien kautta jäsentyneet elämäntarinat muodostavat oman kokonaisuutensa. Haastatteluista muodostunut aineisto oli kuitenkin monitasoinen. Luin elämäntarinoita useaan kertaan ja tein tulostettuun litterointitekstiin reuna- huomautuksia ilmiöistä tai teemoista, joista tarinoissa kerrottiin. Huomasin Matin ja Marin tarinoissa olevan myös jotain samanlaista koulutukseen sekä masennukseen liittyvien teemojen kautta, jotka ovat kytköksissä yksilön toimijuuteen elämänkulun elementtinä. Luvussa kuusi analysoin tarkemmin koulutusjärjestelmään ja masennukseen liittyvää toimijuutta, joka ilmenee Marin ja Matin elämäntarinoista.

Luvuissa 5 ja 6 esitetty analyysi tuo tarkasteltavaksi vain osan kolmen eri haastattelukerran kokonaisuudesta. Kaikkia keskustelussa olleita asioita ei ole mielekästä

tai mahdollista kirjoittaa auki. Tästä huolimatta olen pyrkinyt säilyttämään kerrotun tarinan luonteen sellaisena, kuin se haastatteluissa ilmeni. Olen sisällyttänyt tekstiin joitakin suoria lainauksia haastatteluista, joiden tarkoitus on välittää narratiivisen aineiston kerronnan luonnetta ja moniäänisyyttä (Tökkäri 2018, 80).

5 ELÄMÄNKULKU SIIRTYMIEN VALOSSA

Tässä luvussa avaan Matin ja Marin elämäntarinoissa esiin tulleita tapahtumia elämänkulun teoreettisten käsitteiden kautta. Ensimmäisessä analyysivaiheessa tekemäni yhteenvedot olivat erilaiset, koska siinä vaiheessa tarinat näyttäytyivät toisistaan poikkeavilta. Toisessa analyysivaiheessa päädyin tarkastelemaan molempien elämäntarinoita kahdeksan elämänkulkuun liittyvän siirtymävaiheen kautta (Elder & Shanahan 2006). Siirtymävaiheiden kuvauksen lisäksi olen analysoinut, millaisia merkityksiä siirtymät ovat saaneet elämänkulun kannalta ja millainen rooli sosiaalityöllä on tässä kokonaisuudessa ollut. Lisäksi tarkastelen, millä tavalla Elderin ja Gielin (2009) määrittämät elämänkulkuun vaikuttavat elementit ovat näkyneet Marin ja Matin elämässä (kts. sivut 15–16).

5.1 Matin elämäntarina

Matti kertoi elämäntarinaansa kronologisessa järjestyksessä, sillä se tuntui hänestä helpoimmalta. Matti on syntynyt vuonna 1983 ja oli haastatteluhetkellä 38-vuotias. Olen eritellyt Matin elämäntarinasta kahdeksan erilaista siirtymäkohtaa, joilla on ollut erityinen merkitys hänen elämälleen. Matti oli siirtymäkohdista kanssani samaa mieltä. Suurin osa elämäntapahtumista ja siirtymäkohdista tuli esiin ensimmäisen haastattelun aikana.

Ensimmäisinä siirtyminä voi erottaa selkeästi kouluun ja opiskeluun liittyvät vuodet: ala-asteen, yläasteen ja toisen asteen opinnot. Eri koulutusasteelta toiselle siirtyminen on yksi elämänkulkua määrittävä tekijä (Shanahan 2000, 667). Matin elämässä nämä siirtymät ovat sujuneet normatiivisen mallin mukaisesti. Matti aloitti kertomuksensa ala-asteeseen liittyvistä muistoista. Matti kuvasi ala-asteen olleen mukavaa aikaa. Koulu sujui ja Matilla oli kavereita, kenen kanssa hän pelasi tietokoneella

ja pelikoneilla. Matti sai koulussa tukiovetusta luetun ymmärtämiseen. Ala-asteen aikoihin Matti aloitti piirustus- harrastuksen, joka on jatkunut läpi elämän. Siirtyminen yläasteelle jännitti ja yläasteella koulunkäynti muuttui vaikeammaksi. Motivaatio koulunkäyntiä kohtaan laski. Matti sai tukiovetusta ruotsissa ja matematiikassa. Kuvaamataito, liikunta ja englanti olivat Matin vahvuuksia. Yläasteaikaan Matti vietti paljon aikaa serkkujensa kanssa ja kiinnostui metallimusiikista. Matti kertoo keskittymiskyvyn olleen ajoittain heikko, varsinkin itsenäistä opiskelua vaativissa tilanteissa. Yläasteen jälkeen Matti haki graafisen alan opintoihin, mutta ei päässyt. Matti arvelee syyn olleen päästötodistuksen arvosanoissa, jotka ovat jääneet harmittamaan. Matti tarkastelee yläasteen opiskelua siirtymävaiheen näkökulmasta.

Matti: - - kyllä se nyt harmittaa kun sitä nyt miettii silleen, mutta se oli ihan sellasta kapi-nahenkeä, mikä vähän ärsyttää kun sitä mietin. Eihän sille voi mitään, siinä iässä mutta että..

- -nyt kun tässä iässä miettii, että jos mä nyt voisin niinku palata ajassa taaksepäin, nii tämän mielen voimin, nii totta kai mä olisin niinku innostuneempi saamaan sitä parempia arvosanoja, mutta ei sitä ite aatellu silloin niin semmosena sitä..

Matti toivoo, että olisi lähtenyt taidelukioon, mutta Matti ei siinä vaiheessa tien-nyt sellaisesta vaihtoehdosta. Matti pääsi toisena hakuvaihtoehtona olleeseen ammat-tikouluun suorittamaan puualan perustutkintoa. Matti kokee alan olleen siinä mie-lessä hyvä valinta, että hän on aina tykännyt käsillä tekemisestä. Ammattikoulussa Matilla oli paljon poissaoloja ja niiden takia valmistuminen venyi puoli vuotta pidem-mäksi. Matti sai tutkinnon suoritettua, mutta siitä ei ole tullut hänelle ammattia.

Havighurstin (1972) luokittelemiin nuoruuden kehitystehtäviin kuuluu uuden-laisen suhteen luominen ja tutustuminen vastakkaiseen sukupuoleen. 16-vuotiaana Matti aloitti seurustelusuhteen, joka muodostui hankalaksi. Matti kuvaa henkilön ol-leen väärä ensimmäiseksi seurustelukumppaniksi ja suhteessa tapahtui asioita, joita hän ei olisi halunnut sen ikäisenä kokea. Matti kokee hankalan suhteen vaikuttaneen seuraavaan suhteeseen sekä yleisesti siihen, miten hän suhtautuu seurusteluun. Ha-vighurstin (1972, 2) ajatus on, että kunkin kehitystehtävän onnistuneella ratkaisulla on myönteisiä vaikutuksia yksilön tulevaisuuden kehitykseen. Matin kohdalla teorian ajatus vaikuttaa toteutuneen, sillä nuoruuden epäonnistuneella seurustelusuhteella on ollut selkeästi kielteisiä vaikutuksia Matin myöhempään elämään.

Ensimmäisen haastattelun loppupuolella Matti kertoi olleensa masentunut jos-sain vaiheessa elämää. Toisella haastattelukerralla palasimme tähän aiheeseen. Matti kertoi masennuksen alkaneen 16-17-vuotiaana. Masennus kesti kauan eikä Matti ha-kenut tilanteeseen ulkopuolista apua. Matin apuna oli kirjoittaminen, joka helpotti omaa oloa. Erilaisten elämään liittyvien ongelmien, kuten avioeron tai sairastumisen

merkityksen korostaminen on tyyppillistä tarinoille, joissa kerrotaan omista kokemuksista (Hyvärinen 2010, 93). Matin kohdalla masennus ei tullut korostetusti esiin niin, että se olisi merkinnyt erityistä siirtymävaihetta.

Ammattiin valmistumisen jälkeen Matti suoritti vuoden kestävän siviilipalveluksen. Siviilipalvelus on toinen selkeä siirtymävaihe, jolla on vahva ikäjärjestelmän ja lainsäädännön antama valta vaikuttaa yksilön elämänkulkuun (Ruoppila 2014, 103). Siviilipalvelusvuodesta Matille on jäänyt positiiviset muistot ja sen aikana hänellä oli toinen seurustelusuhde. Kolmas siirtymäkohta sijoittuu siviilipalveluksen jälkeen, jolloin Matti lähti Englantiin. Matin sisko asui siihen aikaan Englannissa ja suunnitelmassa oli viipyä hänen luonaan puoli vuotta, pudottaa painoa ja suorittaa taiteeseen liittyviä opintoja. Koti-ikävä ja orastavan uuden seurustelusuhteen vuoksi oleskelu Englannissa lyheni kolmen kuukauden jaksoon ja opintojen suorittaminen jäi. Painoa Matti onnistui pudottamaan 20 kg ja kertoo sen vaikuttaneen omaan oloon ja energiaan hyvällä tavalla.

Samoihin aikoihin Matti tutustui uusiin ihmisiin ja kaveripiiri laajeni. Uusien kavereiden myötä Matti tutustui erilaisiin musiikkigenreihin. Musiikki on Matin mukaan yksi hänen elämänsä tärkeimmistä asioista. Vuonna 2005 Matti itsenäistyi ja muutti omaan asuntoon. Neljäs siirtymävaihe, muutto itsenäiseen asumiseen oli tärkeä ja iso asia Matille. Omassa kodissa asumisen ensimmäisiin vuosiin liittyy paljon hyviä muistoja kavereiden kanssa vietetystä ajasta ja juhlista. Omaan asuntoon muuttamisen voi määritellä olevan Matin elämän käännekohta. Itsenäistyminen mahdollisti uudenlaisen elämänvaiheen, josta Matti kertoi haastattelussa pitkään. Siirtymän merkityksestä kertoo se, että Matti toivoo voivansa elää itsenäistymiseen liittyvät ajat uudelleen. Matti asuu yhä samassa asunnossa ja on kiinnittynyt siihen. Matista tuntuu vaikealta ajatella asuvansa jossain muualla. Shanahanin (2000, 667) mukaan siirtymän merkittävyyteen vaikuttaa se, kuinka odotettava siirtymä on. Lapsuuden kodista itsenäistyminen on hyvin normatiivinen muutos ihmisen elämässä. Matin itsenäistymisestä kertomisen tapa kuvastaa kuitenkin tapahtuman merkityksellisyyttä.

Matti: Alko olla vähän sellanen, aikasemminkin oli jo sellanen fiilis, että oispa oma kämpä silleen ja sitten mä sain sen. Se oli sellanen, että nyt saan olla aika omassa rauhassa. Se on vähän sellanen nostalginen asia että..kun palaa ajassa taaksepäin niihin ensimmäisiin, niinku vaikka kahteen eka vuoteen milloin on siinä asunut..et se on semmonen, miten sen nyt sanois, maagista aikaa tai niinku ei sitä oikeen osais kuvailla sitä kun eka kertaa asuu itekseen. Enkä mä oo missään määrin sellanen et mua pelottas asua yksin, mutta se on vähän sellanen että, surrealistinen tilanne, että mä nyt asun yksin ja tää on minun oma kämpä ja silleen että...Tulee vähän sellasia tunnetiloja joita ei pysty kuvaileen, vähän niin kuin musiikin suhteen, että ne luo sellaisia tunnetiloja, joita ei pysty sanoin kuvaamaan eikä silleen.

Viides siirtymäkohta Matin elämässä tapahtui vuonna 2013, kun Matti aloitti piirtämisen ohella maalauksen. Se oli tietoinen päätös, joka kuvaa Matin halua kehittä-

tää itseään ja osaamistaan taiteen saralla. Odottamaton ja yllättävä siirtymäkohta Matin elämässä tapahtui 2014, jolloin hänen hyvän ystävänsä joutui onnettomuuteen. Onnettomuus on vaikuttanut Matin elämään ja se näyttäytyi kuudentena siirtymäkohtana. Ystävä asuu tällä hetkellä eri paikkakunnalla palvelutalossa ja yhteydenpito on haastavampaa kuin ennen. Tässä tapahtumassa on selkeästi nähtävissä, kuinka elämänkulku on kytköksissä läheisiin ihmissuhteisiin ja niissä tapahtuviin muutoksiin (Elder & Giel 2009, 9). Elämä on muuttunut ystävän onnettomuuden myötä ja tuntuu erilaiselta. Matti jakoi ystävän kanssa saman musiikki- ja elokuvamaun ja hän ikävöi ystävän kanssa vietettyjä hetkiä.

Matti kertoo, ettei hänellä ole ollut ammattia. Erilaisia työttömille suunnattuja kursseja ja jaksoja on ollut useampia. Matti haluaisi saada piirtämisestä ja maalaamisesta itselleen työn ja toimeentulon. Vuonna 2018 Matti möi ensimmäisen kerran maalaamiaan kortteja. Korona-viruksen vuoksi korttien myyminen tapahtumissa ei ole ollut mahdollista, mutta tällä hetkellä Matti suhtautuu positiivisesti tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Korttien myyminen on Matin elämänkulun seitsemäs siirtymä. Matti kuvaa korttien myymisen olevan ensiaskel sitä kohden, että voisi työllistyä tekemällänsä taiteella. Työllä ja taiteella on Matin elämässä jännitteinen ja ristiriitainen suhde. Yhteiskunnalla ja muilla ihmisillä on odotuksia siitä, millaista työtä pitäisi tehdä.

Matti: --taiteilijan elämä on sellasta että on niin kauan saanu kuulla sitä sellasta mielipidettä että se ei ole oikea ammatti, sä et tienaa sillä näin. Mutta sitte kuiteskin on ihmisiä, jotka tienaa sillä niin tuntuu vähän silleen niinku, tuntuu vähän turhautuneelta silleen. Kyllä mä sen ymmärrän niitten ihmisten pointin, jotka sanoo että mitäs jos mietit ensin jotain oikeata työtä, mutta se vähän iskee niin..En mä haluu olla kapinallinen, mutta se sä-rähtää korvaan silleen.. oikeata työtä näin..Kuiteskin elämässä on omistautunut sille kyylylle, mitä on pienestä asti osannut tehdä niin se tuntuu vähän.. Mä osaan tehdä jotain missä mä oon hyvä, miksen mä vois elää elämäni silleen.

Toisaalta Matti tunnistaa haasteet, joita toimeentulon saamiseen taiteen tekemisellä liittyy. Mattia ei haittaa, vaikka toimeentulo olisi niukkaa, jos vain saisi tehdä taidetta työkseen. Elderin & Gielin (2009, 10) mukaan erilaiset rakenteelliset esteet ja yksilön toimijuus ovat keskeisiä yksilön elämänkulkuun liittyviä tekijöitä. Toimijuus mahdollistaa erilaisten roolien valitsemisen tiettyjen rajoitusten sisällä ja näin yksilö rakentaa omaa elämänkulkuaan. Työttömyys nähdään merkittävänä yhteiskunnallisenä ongelmana, joka varsinkin pitkittyessään vaikuttaa yksilön terveyteen ja hyvinvointiin monella tapaa (Mäntysaari & Ylistö 2021, 250–251). Elämänkulun perusolettamuksiin kuuluu työelämään osallistuminen ja työn vakiinnuttaminen osaksi elämää. Työelämään liittyvä toimijuus ja Matin tekemät valinnat eivät näyttäydy määrätietoisilta. Taiteen tekemiseen liittyviä työpaikkoja ei todennäköisesti ole ollut tarjolla. Haastatteluissa ei käyty keskustelua siitä, onko Matti hakenut työpaikkoja, mutta

työllistämistä edistäviin palveluihin Matti on osallistunut. Matin toimijuutta ovat rajoittaneet myös muut, kuin rakenteelliset esteet. Matti kuvaa olevansa hyvin itsekriittinen ja pelkää epäonnistumista.

Matti: --mutta en oo ollu silleen missään ammatissa että tota nii. Kyllä mää oon vähän miettiny, että se vois olla ihan hauskaa mutta sitten tulee semmonen fiilis, tulee automaattisesti semmonen että...niinku...miten sen nyt sanoisin...Että mä niinku osaan tehdä kyllä, mutta sitte sanotaan jos mä olisin sitten tommosessa hommassa ja sössisin jotain väärin ni mulle tulee hirveä semmonen häpeä. Että jos tekisin yksin, niin sitten ei olis ketään kuka tietäis että mä oon sössiny. Että se on varmaan yks sellanen osasyy siihe, että mä oon miettinyt viittinkö lähteä etten näytä hoopolta sitten jos en osaakaan jotain asiaa sitten näin. Mulla on silleen.. oon hirveen itsekriittinen ihminen kuiteskin että.

Itsekriittisyys ja epäonnistumisen pelko ovat Matin mukaan vaikuttaneet työelämään osallistumisen lisäksi opintoihin. Matti näkee itsekriittisyydessä hyvänä puolena sen, että se mahdollistaa kehittymisen taiteen tekijänä, johon Matti suhtautuu intohimoisesti. Yksilön kehittyminen on osa elämäkulun toimijuutta (Elder & Giel 2009, 10). Taiteen tekemisessä Matin toimijuus saa erilaisia piirteitä.

Matti: Mä niin sanotusti tunnun olevani kotona, kun mä pääsen kynän ja paperin tai siveltimeen ja paperin tai taulun ääreen että se on ollu kuiteskin aina semmonen, että saa luoda ite. Ja silleen nii.

Mulla kuitenkin on asia, missä mä tiedän että, että missä mä onnistun, voin onnistua ja voin epäonnistuaakin ja se on ok. Ja se on tää mun taidepuoli, että niinku en mä voi onnistua ilman että mä epäonnistunkin että nii.

Silleen niinku, että mitään ei voi tehdä täydellisesti tosta noin vaan..

Matin työllisyyspolkuun ovat siis yhtä lailla vaikuttaneet Matin henkilökohtaiset haasteet ja se, ettei Matin taiteellinen osaaminen ole helposti ja suoraan siirrettävissä palkkatyöhön. Matti tuntuu olevan ristiriidassa omien toiveidensa ja realiteettien kanssa. Matin mukaan välillä on vaikeaa hahmottaa, mitä hän elämältään haluaa. Taiteen tekemisessä Matti kokee voivansa epäonnistua, eikä hän pelkää sitä. Muuhun työhön osallistumisen ovat pelko ja itsekriittisyys estäneet.

Kahdeksantena siirtymäkohtana Matin elämässä on isän kuolema vuonna 2019. Menetyks oli suuri ja Matti ikävöi isää edelleen. Perheeseen ja sukupolviin liittyvät muutokset vaikuttavat ihmisen päätöksiin ja toimintaan (Elder & Giel 2009, 9). Matin elämässä isän kuolema on tarkoittanut tietynlaisen vastuun siirtymistä Matin harteille. Matti kokee velvollisuutenaan auttaa äitiään erilaisissa asioissa, nyt kun isää ei enää ole. Havighurstin (1972, 104) mukaan sopeutuminen ikääntyviin vanhempiin kuuluu aikuisuuden kehitystehtäviin. Matille auttaminen on itsestänselvyyttä, jonka hän tekee mielellään. Matti auttoi vanhempiaan silloinkin, kun isä oli elossa. Tällä hetkellä Matti pohtii omaa toimintaansa eri näkökulmasta käsin. Matti katuu kinasteluaan isän kanssa siitä, milloin joku asia hoidetaan ja kokee sen olleen turhaa.

Matin elämässä tärkeinä asioina näyttäytyivät läheiset ihmissuhteet omiin vanhempiin, siskon perheeseen, serkkuihin ja ystäviin. Moniin elämän siirtymäkohtiin ovat liittyneet muut ihmiset ja suhteet heihin. Piirtämisen ja maalaamisen lisäksi Matille tärkeitä asioita ovat musiikki ja kirjoittaminen, perheen lemmikit, luonto sekä erilaiset tietokonepelit.

5.2 Sosiaalityö Matin elämässä

Ensimmäisen haastattelun aikana keskiössä olivat Matin elämän tärkeät tapahtumat. Sosiaalityö tai sen rooli ei tullut Matin itsensä kertomana esiin. Toisessa haastattelussa kysyin Matilta sosiaalityön merkityksestä. Matti ei muista tiettyä kohtaa tai tapahtumaa, milloin tai minkä vuoksi sosiaalityö on tullut mukaan hänen elämäänsä. Matti muistelee, että sosiaalityön asiakkuus on alkanut noin 8–10 vuotta sitten. Vaikka sosiaalityön asiakkuuden alku ei kiinnity Matin elämässä yksittäiseen kriisiin, se on asetunut osaksi elämäntulkua. Haastattelussa Matti pohti, mitä kaikkea sosiaalityö pitää sisällään. Matti yhdistää sosiaalityön ja TE-palvelut toisiinsa, joiden kautta on saanut tietoa erilaisista työpaikoista, työharjoitteluista ja kursseista ja lähtenyt niihin mukaan. Matti kertoo olevansa sosiaalinen ihminen ja palvelut ovat tuoneet uusia kokemuksia ja sosiaalisia kontakteja. Sosiaalityön rooli näyttäytyy näiden kontaktien ja kokemusten mahdollistajana. Sosiaalityön kautta järjestyneet jaksot ja kurssit ovat tuoneet Matin elämään myös lisää siirtymiä.

Matti: Että silleen tärkeä osa ollu kuitenkin elämää, että ei ois tavannu niitä ihmisiä ketä vaikka on tavannu, jotka nyt tuntee nykyäänkin sitten näin mutta.. siltä kannalta myös tärkeää, että on päässy näihin työpaikkoihin ja siis näihin työkokeiluihin, että harvakseltaan oon millään palkalla ollukaan, mutta siis että.. mutta siis sanotaan töihin. Mutta tärkeetä ollu elämässä, että on ollu erinäistä kokemusta eri työpaikoista sitten näin.

Nykyisen kuntouttavan työtoiminnan järjestämisessä Matin oma sosiaalityöntekijä on mukana. Sosiaalityöntekijästä kysyttäessä Matti kertoo ensin pohtineensa, kenestä henkilöstä olikaan kyse. Eri palveluissa on useita työntekijöitä. Matti kokee, että sosiaalityöntekijän osaaminen ja asioiden selvittäminen on tullut tarpeeseen ja kuva sosiaalityöntekijäänsä tehokkaaksi ja mukavaksi ihmiseksi. Sosiaalityöntekijä on auttanut muistamaan asioita ja selittänyt niin sanottua kapulakieltä ymmärrettävästi. Matti kertoo tapaavansa sosiaalityöntekijää myös kahdestaan, jolloin he käyvät keskustelua yleisesti siitä, miten Matilla menee. Matti ja sosiaalityöntekijä ovat keskustelleet terveellisen elämäntavan ylläpitämisestä. Matilla on ollut aiemmin ongelma rahapelaamisen kanssa ja sosiaalityöntekijä on kiinnostunut siitä, onko pelaaminen pysynyt hallinnassa. Kolmannessa haastattelussa Matti pohtii uudelleen rahapelaamista ja sosiaalityöntekijän kanssa käymäänsä keskustelua.

Matti: - - kun mä mietin, että kun sitä peliriippuvuutta ollu, nii sehän ei taas liity millään tavalla työhön, mut se liittyy siihen oman elämän meininkiin. Ja ollaan käyty siitä keskustelua sen suhteen, että niinku kyllä mä oon sen niinku tiedostanu, että se on ongelma ja silleen näin. Enkä mä sitä koskaan aatellu ettei minulla ole mitään ongelmaa pelaamisen suhteen, jossain aluks aattelin että en minä niin pelaa, mutta kun se meni siihen että sitä meni sitä rahaa, mutta kyllä sitä silti oli itsetietonen siitä tilanteesta. Mutta on ollu joku jonka kanssa puhua siitä - -

Matti kertoo tiedostaneensa ongelman, kun pelaamiseen meni yhä enemmän rahaa. Matin kohdalla pelikoneisiin nykyään vaadittava tunnistautumisen on ollut yksi tekijä, mikä on estänyt pelaamista. Matti ei ole hankkinut tunnistautumiseen tarvittavaa korttia, vaikka on sitä miettinyt. Sosiaalityöntekijän kanssa käydyillä keskusteluilla vaikuttaa olleen merkitystä Matin pelaamattomuuden tukemisessa. Arja Jokinen (2014, 196; 206; 208) on kirjoittanut aikuissosiaalityössä tapahtuneista onnistumisen tarinoista, jotka on lajiteltu eri tarinatyyppeihin. Yksi tarinatyyppeihin on suhdetarinat, joissa tärkeimmäksi tekijäksi nousee asiakkaan ja työntekijän välisen luottamuksellisen suhteen rakentuminen. Luottamuksellisuus rakentuu silloin, kun työntekijä on sensitiivinen, joustava ja etenee asiakkaan ehdoilla. Suhdetarinaan liittyy myös asiakkaan tekemä identiteettityö, jota työntekijä voi omalla toiminnallaan ja luottamuksellisen suhteen kautta edistää. Matin ja sosiaalityöntekijän väliset keskustelut voi nähdä omanlaisenaan suhdetarinana, jonka kautta Matin identiteetti suhteessa pelaamiseen on muuttunut ja saanut vahvistusta.

Kysyin Matilta sosiaalityön tuen riittävydestä. Matti koki arvioimisen hankalana, mutta ei kuitenkaan ole kaivannut mitään lisää. Viimeisellä haastattelukerralla Matti tarkensi ajatuksiaan sosiaalityön roolista. Matti hahmotti psykologilla käymisen olevan osa sosiaalityötä ja kertoi jossain kohtaa hakeutuneensa psykologin tapaamisille. Matti oli kokenut tapaamiset hyödyllisiksi, mutta siitä, mihin ne liittyivät, ei käyty enempää keskustelua. Psykologin tapaamiset eivät olleet asia, jonka Matti olisi halunnut lisätä elämänjanelle muiden tapahtumien joukkoon. Viimeisessä haastattelussa Matti toi esiin, kuinka ajattelee tarvitsevansa sosiaalityötä vain työhön ja toimeentuloon liittyvissä asioissa.

Matti: Se on mulle tavallaan itsestänselvyys, että tavallaan mihin muuhun se sosiaalityö niinku vaikuttaa, että niinku mä en ollu ajatellu sitä sen kummemmin. Että aattelin nyt puhutaan sosiaalityöstä ja mä aattelen sossua, käyn sossussa jos mulla on sellanen tilanne, että tartten hakea vaikka toimeentulotukea vaikka näin, on hieman kiperä tilanne. Mä aattelen sitä semmosena asiana. Tai sitten töissä, siinä hakuja tälleen näin, siinä kaikki semmoset, että en mä tiä mihin muuhun se voisi olla avuks. Että kuitenkin oon eläny elämäni tälleen että nyt on töitä, nyt ei oo töitä. Ja sitten oon silleen ollu oman itseni terapeutti niin sanotusti, kun mä oon kirjoitellut, piirrän ja maalaan ja silleen, ei oo tullu silleen haettua psykologin, paitsi silleen kun mä sanoin että loppujen lopuks kävin juttelemassa niin. Niinkin mustavalkosta se on mun elämässä.

Yhteenvedona voi todeta, ettei Matin elämäntarinan tärkeillä tapahtumilla ole ollut yhteyttä sosiaalityöhön, eri palveluihin tai työntekijöihin. Elämäntarinan perusteella sosiaalityö on ollut pääasiassa Matin elämässä taka-alalla ja sen tehtäväksi on jäänyt mahdollistaa tiettyjä asioita. Sosiaalityöllä on Matille merkitystä palvelujärjestelmän tasolla. Suhde sosiaalityöntekijään on kuitenkin positiivinen peliriippuvuuteen liittyvien keskustelujen sekä työntekijän asianajoon ja asiantuntijuuteen liittyvien tehtävien kautta.

5.3 Marin elämäntarina

Mari on syntynyt vuonna 1993 ja oli haastatteluhetkellä 28-vuotias. Marin ensimmäisessä haastattelussa keskustelu lähti liikkeelle odotuksista, joita yhteiskunnassa eri ikäisiin ihmisiin kohdistetaan. Mari kertoi tarinaansa mieleen tulevien asioiden ja tilanteiden kautta, eivätkä ne noudattaneet mitään tiettyä järjestystä. Se, että hahmotelin elämänjanaan haastattelun aikana, jäseni keskustelua ja etenemistä jossain määrin.

Olen valinnut Marin elämänjanaan tapahtumista kahdeksan eri siirtymää, joilla on ollut elämänsä kannalta erityistä merkitystä. Mari oli samaa mieltä neljästä eri siirtymävaiheesta, joista kävimme yhdessä keskustelua. Niiden lisäksi olen poiminut neljä muuta siirtymää. Esitän siirtymävaiheet kronologisessa järjestyksessä. Ensimmäinen siirtymäkohta on 7-vuotiaana aloitettu ratsastus, josta tuli tärkeä ja pitkään jatkunut harrastus Marin elämässä. Ratsastusharrastuksen aloittamisessa näkyy selvä yhteys siihen, kuinka elämämme ovat kytköksissä toisiin ihmisiin (Elder & Giel 2009, 9). Marin ja hänen äitinsä naapurilla oli hevosia, jota kautta Mari innostui harrastuksesta. Toinen siirtymäkohta ajoittuu peruskoulun päättymisen jälkeiseen aikaan, jolloin Mari muutti toiselle paikkakunnalle asuntolaan ja kävi siellä ammattistartin. Ammattistartin suorittaminen on väylä kohti ammatillisia opintoja, joka on yksi elämänsä siirtymävaihe (Shanahan 2000, 667). Mari arvelee pitäneensä ennen ammattistarttia väli vuoden, mutta ei ole asiasta aivan varma. Ammattistartin jälkeen Mari ei päässyt opiskelemaan haluamalleen hiusalalle, mutta otti vastaan autopoikien opiskelemaan vuonna 2010 ja muutti omaan asuntoon. Marin isäpuoli oli autoalalla, mutta siitä huolimatta Mari kohtasi ihmettelyä suvun osalta siitä, miksi oli valinnut kyseisen alan.

Mari: Niin sehän oli semmonen iso juttu kaikille, että miksi sä nyt tuommosta teet.

Eihän tuosta tuu yhtään mitään, miten sää voit tuommoselle miesalalle mennä. Ja mä olin että no minkä takia ei, että tota miksen vois mennä.

Sukulaisten mielestä autoala ei ollut naiselle sopiva valinta. Mari kuitenkin aloitti opinnot ja suoriutui niin hyvin hitsaukseen liittyvistä tehtävistä, että opettajat suosittelivat siirtymään metallipuolen opintoihin. Marin opinnot eivät kuitenkaan edenneet suunnitelmien mukaan. Mari kertoo masennuksen, univaikeuksien ja vääränlaisen lääkityksen johtaneen siihen, että hän joutui lopettamaan koulutuksen kesken ensimmäisen opiskelusyksen aikana.

Mari: Siinä oli sitten tuossa vaiheessa jo tullu masennus ja univaikeudet ja muut kuvioihin että.. Siinä oli sitten suoraan sanottuna aivan susipaska lääkäri, joka anto aivan, siis aivan hirveitä lääkkeitä, niin mä olin aivan zombi silloin koulussa että, siitä ei sitten tullu mitään. Ja sitte mä jouduin vaihtaa lääkäriä ja vaihtaa lääkkeitä ja jäin sitten pitkälle sairauslomalle.

Koulutuksen keskeyttäminen on kolmas siirtymävaihe, joka näyttäytyy myös Marin elämän käännekohtana. Koulutuksen hankkiminen ja työelämään siirtyminen ovat asioita, joita nuoren elämänkulkuun oletetaan kuuluvan (Ilmakunnas ym. 2020, 200). Keskeyttäminen johti siihen, että koulutuksen hankkiminen ei ole Marin elämässä tapahtunut oikea-aikaisesti yhteiskunnan odotuksiin nähden. Ihmisen elämänkulun käännekohdan merkitystä määrittää myös se, kuinka odotettava tai ennalta arvattava siirtymä on ollut (Shanahan 2000, 667). Sairastuminen ja koulun keskeyttäminen olivat odottamattomia tapahtumia, joilla Mari näkee olleen hyvin kauaskantoisia vaikutuksia hänen elämänkulkuunsa. Kuntoutuminen kesti pitkään.

Mari: -- henkinen kunto oli siinä niinku ettei pystyny.. oikein tekemään mitään eikä sitten kun joutu ettämään sitä kunnon lääkesysteemiä ja kaikkea niin meni aika pitkään sitten.. pomppia lääkäreillä ja terapeuteilla ja kaikkialla että löytäs sellasen sopivan.. sopivan totaniin..systeemin mikä toimii sitten mulla, että pysty sitten toimimaan taas normaalin ihmisen tavoin että.. Mutta että siinä meni sitten monta vuotta ennen kuin mä lähdin takaisin opiskelemaan.

Että sieltä asti niinku lähti se, lähti tää niinku, niin sanottu työttömyyskierre ja tää että..

Mari paikantaa elämänsä kuuluvan työttömyyskierteen alkaneen 17-vuotiaana toisen asteen koulutuksen jäätyä kesken. Ilman koulutusta työllistyminen on haasteellista. Lisäksi kouluttautumattomuus näyttäytyy yhtenä riskitekijänä, joka voi lisätä nuorten aikuisten huono-osaisuutta. Huono-osaisuuden ehkäisemisessä erityisesti toisen asteen koulutus nähdään tärkeänä keinona. (Ilmakunnas 2019, 650.) Mari on kokenut paineita kouluttautumisesta myös oman suvun ja perheen kautta.

Mari: Että joskus se oli vaan sitä että tai kun oli nuorempi niin painotettiin just vaan sitä että meet kouluun ja käyt koulut ja..

Ja sitten niinku tee jotakin että, tai oot vaan koulussa ja meet vaan kouluun ja oot koulussa ja meet uuteen kouluun ja..

Mutta totaniin kyllä mä oon sitten vaan sanonu että tilanne on se mikä on ja tällä mennään mitä on. Et tota en mä niinku elä elämää enkä lähde kouluun tai johonkin tiettyä alaa lukemaan vaan sen takia että niinku suku odottaa sitä.

Marin elämänkulun kolmanteen siirtymävaiheeseen kuuluu olennaisena osana masennus, jonka Mari kertoo alkaneen jo paljon aiemmin, yläasteikässä. Vasta tässä vaiheessa tilanne otettiin tosissaan. Hoidon saaminen ei ollut helppoa ja sitä joutui vaatimaan. Kun Mari lopulta sai hoitoa, lääkäri ei kuunnellut Marin toiveita tai hänen kokemuksiaan hoidon vaikuttavuudesta. Tässä vaiheessa Mari joutui muuttamaan takaisin kotiin äidin luo. Vuoden kestäneen sairausloman jälkeen ja täysi-ikäiseksi tuluaan Mari sai oman asunnon paikkakunnalta, jossa asuu edelleen. Koska lääkehoitoon ei löytynyt ratkaisua, Mari päätti lopulta lopettaa koko hoitokontaktin.

Mari: Siihen sitte lopulta löyty, kun mää tota totanii nii lopetin sen lääkärin kanssa tai sen lääkärin luona käynnin ja otin semmosen vuoden oman, oman niinku, ööö, mikä tää nyt on, niinku hyppyvuoden, tai mikä se on..?

Otin ihan niinku aikaa itelleni ja niinku siihen semmoseen oman henkisen hyvinvoinnin rakentamiseen ja... Ja sitten pikkuhiljaa lähti sieltä että.. Kyllähän se on edelleenkin mukana, mutta..

--mutta paljon parempi nykyään.

Tässä elämänkulun vaiheessa Mari käytti toimijuuttaan radikaalilla tavalla ja teki valinnan elää elämäänsä ilman kunnollista terveydenhoitoa. Mari koki sen olleen siinä hetkessä paras ratkaisu.

Vuodet 2012–2014 muodostavat Marin elämässä kokonaisuutena jakson, johon kuuluu lukuisia siirtymiä. Hahmotan tämän ajanjakson neljäntenä siirtymävaiheena. Marin elämään kuului paljon erilaisia kuntouttavan työtoiminnan kursseja ja jaksoja. Osa jaksoista oli pidempiä, osa lyhyempiä. Jaksot tuottivat Marin elämään useita siirtymiä ja rikkonaisuutta, jota Marin on edelleen hankala hahmottaa. Mari ei tarkalleen muista kaikkia jaksoja, joihin on osallistunut. Haastattelun aikana Mari avasi asiointipalvelu OmaKelan, mutta päätöksistä ei selvinnyt, missä paikassa Mari oli niiden perusteella ollut. Pisimmät jaksot kestivät 6–9 kuukautta. Yksi pidempi jakso oli työskentelyä tutulla hevostallilla ja se oli Marille mieluista. Myös nuorisotoimessa ollut pidempi harjoittelujakso oli mukava. Kurseille ja jaksoille osallistuminen ei perustunut aina vapaaehtoisuuteen, vaan uhkana olivat vaikutukset sosiaalietuuksiin.

Mari: Meillä oli paljon tollasia just noita pieniä, oli vaikka ihan viikon tai kahen kursseja, käsityökurseja tai tämmöstä, että sit tuli vaa aina et lähetkö tuonne. Sit tuli semmonen olo et ei mulla taida olla vastaan sanomista, et kai se on mentävä. Että kun tuli kans se, että pakko osallistua johonkin. Että jos mahdollisuus on, niin on pakko osallistua, koska sitten ne vaikuttaa kaikkiin näihin tukiin ja muihinkin että.. Että niitä oli tosiaan paljon näitä kurssiluontosia, kuntouttavaa työtoimintaa ollu tosissaan, mitä sanoin, etten kaikkia tosiaan ees muistakaan.

Tässä siirtymien ryppäessä on näkyvissä yhteiskunnallinen konteksti, joka on vaikuttanut Marin elämänkulkuun (Elder & Giel 2009, 9). Mari on ollut osa yhteiskunnan palvelujärjestelmää, johon hänet on asemoitu tiettyjen ominaisuuksien, kuten iän

ja kouluttumattomuuden määrittämänä. Palvelujärjestelmä on sitonut Marin toimimaan järjestelmän asettamien ehtojen mukaisesti, sillä Mari on ollut palveluista taloudellisesti riippuvainen (Matthies ym. 2018, 13). Marin kohdalla erilaisille työtoiminnan jaksoille tai kursseille osallistuminen ei ollut suunnitelmallista eikä tarjottujen jaksojen ajankohtaan tai sisältöön voinut aina etukäteen valmistautua. Osallistumiseen vaikutti osittain pakko ja velvollisuudentunne, mutta Mari koki saavansa jaksoista myös itselleen jotain. Useimpiin työkokeilupaikkoihin Mari lähti mielellään, mutta vaihtoehtoja olisi pitänyt olla enemmän.

Mari: Joo se oli vähän semmosta että niinku vaan nappaillaan jotain ideoita jostain ja tehhän tää ja katotaan vaan joskus jotain muuta..

Tai no ku siis siellä on ollu vähän kaikenlaista, just että ollu muun muassa sitä että viikon kurssi tai kuntouttava että meet paikan päälle sovittuun aikaan ja sitten siellä kerrotaan mikä on päivän ohjelma. Et se saatto olla kaikkea askarrellaan tai et mennään, mennään johonkin hoitokotiin siivoamaan pihaa tai sitä ei ees tienny et mitä se voi olla.

Haastatteluissa nousi esiin päivärytmin säilyttämisen tärkeys. Mari kokee, että jos häntä olisi haluttu auttaa siinä elämäntilanteessa, tuen suunnittelussa olisi pitänyt olla jatkuvuutta. Lyhyidenkin jaksojen välissä olevat tauot eivät olisi haitanneet, jos tieto seuraavan jakson alkamisesta olisi ollut tiedossa. Mari yritti itse säilyttää arjen päivärytmiä, mutta se oli haastavaa.

Mari: Jos oli vaikka viikon kurssi niin kyllähän se sitten viikon nous. Ja sitte saatto yrittää sitten vaikka seuraavalla viikolla, kun ei taas ollut mitään, nii vähän pitää siitä kiinni, mutta sitte kun se herätyskello soi siinä vaikka puol seittemältä ja tiesin etteihän mun tarvii tänään mihinkään mennä, nii siinä nyt ei kahesti tarvii miettiä et nouseeko ylös vai jääkö sänkyyn että.. Se sitten taas valu siihen tosi nopeesti, että sitten taas nukuttiin pitkään tai maattiin pitkään eikä tehty mitään, kun ei tarvinnut nähä ketään eikä olla missään. Ja sitte ku vielä asu yksin ja ei ollu silloin lemmikkejä eikä mitään, ni ei tarvinnu esim lähteä viemään koiraa ulos tai mitään ja sit sitä vain jäi sinne sisälle, että.

Useiden kuntouttavan työtoiminnan jaksojen ja kurssien jälkeen Mari haki opiskelupaikkaa hevososalta vuonna 2014. Vuosien myötä ratsastusharrastus oli muuttunut tavoitteellisemmaksi ja Mari osallistui erilaisiin valmennuksiin. Uuden elämänsuunnan tavoittelu näyttäytyy Marin elämän viidentenä siirtymävaiheena. Tässä siirtymässä Marin toimijuus omaan elämänkulkuun liittyvissä valinnoissa nousee esiin (Elder & Giel 2009, 10). Mari halusi koulutautua itselle merkittävälle alalle ja sai kutsun pääsykokeisiin. Haasteeksi muodostui pitkä matka pääsykoepaikkakunnalle. Marilla ei ollut käytössään omaa autoa eikä rahaa matkakustannuksiin. Mari haki sosiaalitoimesta tukea matkoihin, mutta hakemus hylättiin. Oppilaitos tarjosi Marille vielä uutta tilaisuutta osallistua pääsykokeisiin, mutta Mari koki osallistumisen mahdottomana. Myöhemmin Mari on miettinyt, miksei mahdollisuutta opiskeluun ja ammatinhankintaan tuettu. Marin koulutuspolku sai uuden suunnan vuonna 2015, kun Mari

pääsi opiskelemaan aikuiskoulutuksena koulunkäynninohjaajaksi. Tämän kuudennen siirtymävaiheen alkaessa Mari piti taukoa terapiasta, lääkehoito jatkui yhä. Marin sairastama masennus huomioitiin opintojen aikataulutuksessa ja suoritustahti oli verkkaisempi.

Seitsemäs siirtymävaihe tapahtui vuonna 2017. Mari oli opiskellut koulunkäynnin ohjaajan tutkintoa kaksi vuotta, kunnes masennus paheni. Mari joutui jättämään koulutuksen kesken. Tutkinnosta jäi puuttumaan yksi osa. Tämä siirtymävaihe on monella tapaa samankaltainen kuin 17-vuotiaana tapahtunut koulutuksen keskeyttäminen. Tässä elämänkulun vaiheessa Marin hoitoprosessi onnistui paremmin. Mari jäi sairauslomalle ja alkoi intensiivinen hoitajakso, johon liittyi käyntejä masennushoitajan luona, terapiaa sekä lääkehoitoa. Samalla paneuduttiin univaikeuksien hoitamiseen. Mari ei ole jäänyt harmittelemaan kesken jäänyttä tutkintoa, sillä kokee ettei halua työskennellä koulunkäynnin ohjaajana. Sitä seuraavien vuosien aikana Mari ei osallistunut kursseille tai kuntouttavan työtoiminnan jaksoille. Mari kertoo toimintaa järjestettävissä paikoissa olevan huono sisäilma, johon Mari reagoi sairastamalla. Tämän vuoksi Mari oli kieltäytynyt osallistumasta tarjotuille jaksoille.

Kahdeksas siirtymävaihe sijoittuu vuoden 2021 alkuun, jolloin Mari aloitti nykyisen kuntouttavan työtoiminnan jakson. Mari on pitänyt työstään ja kyennyt tekemään töitä ilman poissaoloja. Pitkä, tasainen jakso on tukenut Marin päivärytmin ylläpitämistä ja yleistä hyvinvointia. Haastattelujen välissä Marilla oli palaveri kuntouttavan työtoiminnan jatkosta.

Mari: Just tehtiin tammikuulle vai helmikuulle, tämä vuosi ainakin loppuun. Tämmösiä 3 kk jaksoja. Että vielä antoivat luvan olla täällä, että en tiä sitten mitä ens vuoden puolella. Suoraan sanottuna ei ole ollu hirveesti muita vaihtoehtoja eikä mulle ole hirveesti kerrottuakaan muista vaihtoehtoista. Että en tiä mihin ne aattelee ,että mä täältä siirtyisin kun ei mulle ole kerrottu mitään, että mihin ees vois mennä että.

Tässä nyt on tämmönen hyvä paikka olla ja suunnitella sitten sitä, että mitä jatkossa.

Tulevaisuuden haaveina Marilla on opintojen suorittaminen. Mari sanoo tietävänsä, että jossain vaiheessa elämää hän hankkii parturikampaajan koulutuksen, sillä se on aina kuulunut hänen suunnitelmiinsa. Vaihtoehtoisesti hevosalan opinnot kiinnostavat yhä. Hevosten lisäksi muutkin eläimet ovat olleet aina Marille tärkeitä. Marilla on lemmikkinä koira, jonka hoitaminen tuo mukavaa rytmiä arkeen. Tulevaisuudensuunnitelmissa on myös mahdollinen perheen perustaminen. Marin toiveena on kuitenkin elää omannäköistä elämää, mitä se sitten pitääkään sisällään.

5.4 Sosiaalityö Marin elämässä

Marin elämässä sosiaalitoimi tuli mukaan asioiden hoitoon siinä vaiheessa, kun Mari lopetti autoalan opinnot masennuksen ja univaikeuksien vuoksi. Mari oli tuolloin 17-vuotias ja koska Mari oli alaikäinen, äiti oli mukana työskentelyssä. Mari kuvaa sosiaalitoimen mukaan tulon olleen äidin ja hänen osaltaan omatoimista eikä muista lastensuojelun työskennelleen hänen asioissaan. Marin elämäntarinassa sosiaalityön merkitys näyttäytyi kahden eri kategorian kautta Marin ollessa 17–20-vuotias. Nämä kategoriat ovat taloudellinen tuki sekä oma sosiaalityöntekijä, joita avaan seuraavaksi tarkemmin.

Omaan sosiaalityöntekijään liittyy olennaisesti se, että Maria uskottiin ja hänet otettiin tosissaan masennukseen liittyvässä lääkehoidossa. Mari kuvasi lääkärin määräämän lääkehoidon olleen epäonnistunut, mutta lääkäri ei suostunut vaihtamaan lääkitystä. Sosiaalityöntekijä uskoi Maria ja ymmärsi, mitä se hänen elämässään tarkoitti. Mari toivoi lääkärin vaihtoa, mutta koki sen hankalaksi, koska asui pienellä paikkakunnalla, jossa ei ollut monia vaihtoehtoja. Sosiaalityöntekijä ymmärsi Marin mahdollisuuksien vaikuttaa hoitoon olevan heikot ja tarjoutui kirjoittamaan lausunnon lääkärin vaihtamisen tarpeesta. Pitkäaikainen asiakassuhde mahdollisti sen, että sosiaalityöntekijä pystyi havainnoimaan lääkehoidon vaikutuksia Marin tilanteeseen.

Mari: ... mutta tuota siinä ja sitten kanssa huomasi sen, että kun puhu paljon ja oli se sama ihminen joka niinku näki useamman vuoden ajan, niin ni just kans miten ne kans huomasi sitten mitä niinku alko vaikuttaa kun sai parempia lääkkeitä. Tai sitten kun olin vaikka sen neljä kuukautta ilman lääkkeitä ollenkaan että miten se ver-, et oli huomattava ero siihen kun minulla oli huonot lääkkeet. Että se kanssa, se oli kans semmoista että joku huomaa, etten vaan huvikseni puhu paskaa tai halua huvikseni tehdä jonkun työtä vaikeeks, että siinä niinku oikeesti on perää siinä mitä puhuu.

Marille kuulluksi tulemisen kokemus oli merkittävä. Marin asioita hoitaneella sosiaalityöntekijällä oli asioiden sujumiseen oma merkityksensä. Mari kuvaa sosiaalityöntekijäänsä ihanaksi ihmiseksi, jonka puhelias persoona ja tapa tehdä työtä kokonaisvaltaisella otteella oli Marille tärkeää. He tapasivat säännöllisesti ja melko tiiviisti. Sosiaalityöntekijään muodostui luottamus, ja Mari puhui hänelle asioista, joista ei muille puhunut. Sosiaalityöntekijällä oli hyvä palvelujärjestelmän tuntemus, halu auttaa ja etsiä asiakkaan tilannetta tukevia ratkaisuja.

Mari: --silloin oli se joka kuukaus, niin ni silloin totta kai tuli käytyä niitä enemmän läpi ja niinku sanoin, että se oli kans tosi puhelias ihminen. Että aina höpötettiin ja papereita lensi ympäriinsä ja joo sitä ja tätä, ja mitä teit viime viikonloppuna, kävitkö mökillä ja miten meni reissu, tuossa on noi ja laita nimi paperiin. Että siinä oli niinku kaikenlaista. Silloinkin niin jos niinku vaan puhu jostakin, että en tiedä että miten ensi kuussa menee, että

pitäisi lähteä reissuun tai että pitäisi ostaa sitä ja tätä, niin heti tulee ensin että et jos ei, niin ne sitten voit hakea tuolta.

Että sen tyyli oli sellanen, oli tosi puhelias ihminen ja halus tehdä kaiken, mitä pystyi.

Marin kohdalla Jokisen (2014, 206; 208) esittämän suhdetarinan merkitys on selkeä. Asiakassuhde oli luottamuksellinen ja vaikutti usealla tasolla. Käytännön asioiden lisäksi sosiaalityöntekijä tarjosi tukea nuoruuden ikävaiheessa, johon liittyy yleisesti paljon epävarmuutta ja oman paikan hakemista. Mari oli kokenut hankalia elämänvaiheita, jonka vuoksi sosiaalityön tarjoama apu ja tuki oli tärkeää.

Toinen sosiaalityöhön liittyvä kategoria liittyy taloudellisen tuen tarjoamiseen. Itsenäistyminen elämänsä siirtymänä ei olisi ollut Marille mahdollista ilman sosiaalityön tarjoamaa taloudellista tukea. Mari kertoi haastatteluissa, kuinka merkittävää täysi-ikään tulleelle nuorelle taloudellinen itsenäisyys ja oman rahan saaminen on. Marin mielestä esimerkiksi asumiseen liittyvät tuet ovat aina hoituneet hyvin sosiaalitoimiston kautta.

Mari: Sain sieltä sitten toimeentulotukea, vai millä nimillä ne silloin menikään, ne on muuttunut tässä vuosien saatossa ja tilanteet muuttunu, mutta että pääasiassa se että sai tavallaan niinku taloudellista itsenäisyyttä siihen. Et oli mahdollisuutta siihen, että pystyy lähtemään sitten niinku koulun jälkeen, välivuoden jälkeen kun asunut kotona, niin niin taas niinku omilleen sitten jatkamaan sitä, mitä nyt se sitten olikaan. Pääasiassa oli se se, oli se taloudellinen tuki mitä sieltä sai. Toi sitä itsenäisyyttä. Et kyllä se ärsyttää just 18 v täyttänyt tai täytät just 18 etkä saisi mistään omaa rahaa ja pitäisi mennä niinku viikkorahalla tai joillakin täällässä tässä. Mitä meillä kyllä ikinä oo perheessä ollu.

Vuosien 2012–2014 aikana sosiaalityön rooli sai toisenlaisia merkityksiä Marin elämässä. Tuttu sosiaalityöntekijä vaihtui kahteen uuteen työntekijään ja samalla työkäytännöt alkoivat muuttua byrokraattisemmiksi. Mari kuvasi palvelun olleen aiemmin yksilökohtaisempaa verrattuna siihen, että nykyään asiat hoidetaan sähköisesti tai soittamalla. Edeltävässä luvussa kuvatuissa siirtymäkohdissa sosiaalityön kontrolli näyttäytyi selkeänä erilaisia työtoiminnan jaksoja määrittävänä tekijänä. Marilta kysyttiin kiinnostusta lähteä kurseille ja jaksoille, mutta vapaaehtoisuus ei ollut todellista. Työskentely ei monessa kohtaa ollut suunnitelmallista, pitkäkestoista eikä Marin tilannetta edistävää. Sosiaalityön tarjoama tuki oli heikkoa tai puutteellista. Uusien työntekijöiden työote oli erilainen, kuin mihin Mari oli aiemman työntekijän kanssa tottunut. Jälkikäteen Mari on saanut tietää, että olisi ollut oikeutettu esimerkiksi saamaan matkakorvauksia, mutta ei saanut oikeaa tietoa ja ohjausta silloin, kun olisi sitä tarvinnut. Mari kertoo kysyneensä asiasta useita kertoja. Tukien saamisella olisi ollut merkittävä parannus Marin taloudelliseen tilanteeseen. Tässä elämänvaiheessa Mari sai sosiaalitoimesta hylkäävän päätöksen pääsykoematkojen tukemisesta.

Mari kuvaa sosiaalityöntekijöiden asenteen vaikuttaneen työskentelyyn. Sosiaalityöntekijöiden kommenttien perusteella Mari on kokenut olevansa tyhmä, kun ei osannut itsenäisesti hakea matkakorvauksia oikealla tavalla. Marin mielestä työntekijöiden motivaatio työskennellä asiakkaan parhaaksi oli heikkoa.

Mari: Et tule vähän semmoinen niinku, että ei niinku selkeästi kiinnosta hirveästi niinku edes miettiä mitään vaihtoehtoja, vaan se oli just vaan silleen että ei ole ja piste. Eikä niinku mitään että hei, voisit muuten kokeilla tuota tai että voisit mennä tuonne ja kysyä, voisit soittaa tonne ja kysyä ja selvittää sitä kautta. Vaan se oli just vaan silleen, että ei ole meidän homma. Ei niinku annettu mitään semmoista tietoa niinku että mistä voisi lähteä ettimään tietoa ja muuta. Mikä mua itseä ärsytti todella paljon, koska tiesin että jotakin mitä voi tehdä mutta ei vaan mitään hajua, että miten sitä lähteä ettimään.

Tällä hetkellä sosiaalityön rooli on kuntouttavan työtoiminnan mahdollistaja. Yhteistyö eri viranomaisten kanssa ei ole kitkatonta, mutta sosiaalityöntekijä on ollut mukana tukemassa tasaista elämänvaihetta, jonka aikana Marin jaksaminen ja hyvinvointi on vahvistunut. Tutkimusten mukaan kuntouttavan työtoiminnan positiiviset vaikutukset liittyvät päivärytmin ylläpitämiseen ja mielekkään tekemisen tarjoamiseen (Karjalainen ym. 2010; Tammelin, 2010). Nämä vaikutukset ovat näkyneet myös Marin elämänkulussa, samoin kuin työtoimintaan liittyvä epävarmuus ja jaksottaisuus (Karjalainen ym. 2010).

Mari: Tää on niinku sossun ja työkkärin kautta, molemmat vaan antanu peukkuja että jos hyvin menee niin antaa mennä vaan. Vaikka työkkäristä on jo vähän tullu sellasta että pitäiskö jo keksiä jotain muuta, mutta sosiaalitoimesta on oltu silleen että miks pitäis keksiä jotain muuta kun tää toimii? Just tällä hetkellä hyvä että, enemmän tämmöstä mikä oikeasti tukee ja auttaa sitä elämää, niin minkä takia pitäis mennä väkisin keksimään ja niinku että nyt meet pois sieltä ja jonnekin muualle välillä. Miks?

Marin suhde nykyisiin sosiaalityöntekijöihin on etäinen. Henkilökohtaisia tapaamisia ei juurikaan ole ja toimeentuloon liittyvät asiat hoituvat sähköisesti Kelan kautta. Kuntouttavaan työtoimintaan liittyviä neuvotteluja on kolmen kuukauden välein. Marin mielestä henkilökohtainen asiointi toimistossa olisi hänelle helpoin ja tehokkain vaihtoehto hoitaa asioitaan. Lomakkeiden täyttämässä voi tehdä virheen, jonka vuoksi hakemus hylätään ja se vaikeuttaa asioiden hoitoa entisestään. Se, että joku tarkastaisi hakemuksen ennen lähettämistä, vähentäisi virheiden mahdollisuutta ja antaisi Marille varmuutta siihen, että asiat hoituvat niin kuin pitää. Marilla on ollut viime aikoina paljon terveydenhuoltoon liittyviä kuluja ja sen vuoksi taloudellinen tilanne on tiukka. Mari on pohtinut, olisiko hänen tilanteensa vuoksi mahdollista saada harkinnanvaraista taloudellista tukea. Mari ei ole kääntynyt asiassa sosiaalityöntekijän puoleen ja kynnyks tuntuu olevan korkea. Mari tietää, kuinka tukea haetaan ja pohtii, että voisi varata työntekijältä soittoaajan. Mari vaikuttaa kaipaavan luontevia keskusteluhetkiä työntekijän kanssa, joissa tuen hakemisen mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja voisi yhdessä pohtia. Nykyisellään sosiaalityö ei niitä tarjoa.

Marin eri elämänvaiheissa sosiaalityöllä on ollut erilaisia rooleja. Osittain sosiaalityön tarjoama apu on ollut riittävää, osittain ei. Mari kokee suurimmaksi puutteeksi vaihtoehtojen ja oikeanlaisen tiedon saamisen. Sosiaaliohjauksen ja neuvonnan tarve on ilmeinen.

Mari: Ja kun edes ohjattais sinne, että tietäis keneltä kysyä, sekin ois välillä ihan hyödyllistä tietoa. Että jos teidän valta loppuu tähän, niin voitteko ohjata tuonne suuntaan, otapa tuonne yhteyttä. Koska jos sä et tiedä minne ottaa yhteyttä niin sehän loppuu seinään siihen.

Yleisesti Marin kokemukset eri viranomaisten työskentelystä sosiaalityössä, terveydenhuollossa, työllisyyspalveluissa ja Kelassa ovat vaikuttaneet siihen, että Mari suhtautuu viranomaisiin varauksella. Marin mukaan ei voi koskaan olla varma, millaista palvelua saa. Joissain elämänvaiheissa järjestelmä on toiminut ja auttanut, mutta joissain kohtaa ei. Tämä on herättänyt Marissa epäluottamusta. Yksi selvittämätön riskitiriita liittyy Marin selän ja polvien kuntoon. Marilla on pyytänyt oireidensa perusteella tutkimuksia usean vuoden ajan, mutta niihin ei ole reagoitu. Omalääkärin mielestä lisätutkimuksia ei tarvita, vaikka eriäviäkin mielipiteitä löytyy. Mari kertoo, ettei hän kykene selän ja polvien vuoksi tekemään raskasta fyysistä työtä. TE-palveluissa puolestaan odotetaan, että Marilla olisi lääkärin lausunto mahdollisista fyysisistä rajoitteista. Mari kokee olevansa umpikujassa. Kyseessä on jälleen kysymys siitä, tuleeko Mari kuulluksi ja uskotuksi järjestelmässä, jonka tarkoituksena kuitenkin on parantaa ja edistää kansalaisten terveyttä ja hyvinvointia.

6 TOIMIJUUS MASENNUKSEEN SAIRASTUMISESSA JA KOULUTUSJÄRJESTELMÄSSÄ

Matin ja Marin elämäntarinahaastatteluista oli löydettävissä monta erilaista tasoa. Edellisessä luvussa tarkastelin tarinoita elämänkulun näkökulmasta, erilaisten siirtymien ja elämänkulkuun vaikuttavien elementtien kautta. Lisäksi avasin sosiaalityön merkitystä elämänkulun varrella. Tässä luvussa käsittelen Matin ja Marin elämäntarinoita rinnakkain elämänkulun elementteihin liittyvän yksilön toimijuuden kautta. Elämänkulkuun liittyvä toimijuus tarkoittaa prosessia, jossa ihmiset tekevät valintoja erilaisten roolien ja tilanteiden välillä rakentaen elämänkulkuaan. Valintoihin liittyy tiettyjä rajoituksia ja toimijuus yhdistääkin yksilöitä laajempiin sosiaalisiin konteksteihin. (Elder & Giel 2009, 10.) Tarkastelussa ovat toimijuus koulutusjärjestelmässä sekä toimijuus masennukseen sairastumisessa. Nämä teemat yhdistävät molempia tarinoita, vaikka ne muuten olivat omia yksilöllisiä kokonaisuuksiaan. Masennus sekä koulutukseen ja työhön liittyvät haasteet koskettavat useita aikuissosiaalityön asiakkaita, jolloin näiden teemojen tarkastelu on oleellista myös sosiaalityön näkökulmasta.

6.1 Toimijuus ja masennus

Matti ja Mari ovat molemmat sairastaneet elämänsä aikana masennusta. Masennustila eli depressio on taustaltaan monitekijäinen sairaus, josta kärsivän toimintakyky on selkeästi heikentynyt. Depressio on yleinen sairaus, joka uusiutuu herkästi ja voi muuttua myös pitkäaikaiseksi. Masennustilan ydinoireita ovat masentunut mieliala ja vaikeus mielihyvän tuntemiseen. Masennus on yleinen työkyvyttömyyden syy sekä aiheuttaa masentuneelle ja hänen lähipiirilleen huomattavaa inhimillistä kärsimystä.

(Kampman, Heiskanen, Holi, Huttunen & Tuulari 2017, 10.) Marin ja Matin tarinoissa masennus sai hyvin erilaisia merkityksiä. Mari kertoi sairastumisestaan avoimesti heti ensimmäisen haastattelun alkupuolella. Marin kohdalla masennuksen vaikutukset elämäntilanteeseen näkyivät selvästi. Matin elämäntarinassa masennus tuli esiin ensimmäisen haastattelun lopussa sivuhuomautuksena, kun Matti kertoi sosiaalisten suhteiden merkityksestä. Marin ja Matin toimijuus masennukseen liittyvässä hoidossa on ollut hyvin erilaista.

Molemmilla masennusoireet ovat alkaneet nuoruusiässä, Matilla 16–17-vuotiaana ja Marilla yläasteella. Marin toimijuus näkyi siinä, että hän halusi hoitoa, jota olisi mielestään tarvinnut jo aiemmin. Hoidon saaminen ei ollut helppoa.

Mari: Mutta että sitä alettiin tuolloin vasta niinku reagoimaan siihen ja ottamaan niinku tosissaan ja sit se oikein, se vaikutti niin paljon kaikkeen niinku, ni sitte löi iten sen jalan tai nyrkin pöytään, että ei voi jatkaa näin.

Haastattelija: Nii että oliko se niin, että säkin vaadit sitä hoitoa siinä vaiheessa, sitäkö tarkoitat?

Mari: No sitä oli tavallaan pakko vaatia, koska se vaikutti niin paljon kouluun ja koulusta tuli sitten sanomista että on niinku jatkuvasti myöhässä ja koko ajan väsynyt ja ihan pois-
saoleva ja paljon muuta tällaista niin oli niinku pakko.. että niin, kyllä siellä ongelmia on mutta kun ketään ei kiinnosta kuunnella tai lähteä hoitamaan sitä ennen kuin sitte tuolloin.

Marin kohdalla pelkkä hoidon piiriin pääseminen ei ole riittänyt, vaan masennuksen hoito on vaatinut muitakin toimijuuden muotoja. Hoito vaikutti toimijuuteen negatiivisesti, sillä Mari koki lääkehoidon epäonnistuneena. Erilaisia lääkkeitä vaihdettiin tiheään tahtiin, sillä lääkärit halusivat hoitaa sekä masennusta ja että siihen liittyvää unettomuutta. Mari kertoo lääkekokeilujen vaikuttaneen siihen, ettei hänellä ole selviä muistikuvia eri vuosista tai tapahtumista.

Mari: Nii ja sitten kun oli kahta erilaista lääkettä ja molemmat vaihdetaan kerralla niin ei siinä ehi tulla yhtään mitään et se...mulla meni niinku, meni pitkän aikaa ihan niinku semmosena zombina. Ei niinku oikein tienny et mitä on. Ei ollu oikeen minkäänlaisia tunnetiloja kun ei niinku roppa pysy mukana siinä että.. Eikä aivot siinä, että miten pitää olla ja ei saanut taaskaan nukuttua kun lääkkeet taistelivat keskenään..

Mari yritti kertoa lääkäreille kokemuksistaan, mutta hoitoa ei muutettu. Tässä vaiheessa Mari koki ainoaksi mahdollisuudekseen katkaista lääkehoidon kokonaan. Mari yritti selviytyä ilman lääkkeitä terapian, puhumisen sekä itsetutkiskelun avulla. Marin toimijuutta rajoittivat hoitojärjestelmän sisällä olevat esteet, joihin asiakas ei voi vaikuttaa. Lääkärillä on valta päättää, muutetaanko lääkitystä vai ei. Toisaalta Mari on ollut rohkea vastustaessaan lääkäreiden auktoriteettia ja asiantuntemusta, mutta kamppailu ei edistänyt hänen tilannettaan. Myöhemmin Mari on jatkanut lääkkeitä. Hänen kokemuksiaan on kuultu ja lopulta toimiva lääkitys on löytynyt.

Matti puolestaan ei ole hakenut masennukseen apua, vaan on ollut "itse oman elämänsä terapeutti". Matin elämäntarinassa masennus näyttäytyy taustalla vaikuttavana tekijänä. Matin puheessa korostuu pärjäävyys, eikä Matti ole halunnut vaivata muita omilla ongelmillaan. Äiti on ollut Matille keskustelutuki, kenen kanssa Matti on jonkin verran jakanut elämänsä asioita. Matti on selvinnyt haastavista ajoista kirjoittamalla. Mitä hankalampi olo Matilla oli, sitä enemmän hän kirjoitti.

Matti: -- .. tää kirjoittaminen ja semmonen, siis hyvin vahva työkalu että sai suodatettua sen kaiken negatiivisen fiiliksen siihen paperille ja tota nii.

--Nii ehkä se kirjoittaminen on ollut se hyvä terapeutti niin sanotusti. Kyllä ois ollu paljonkin avuks niinku puhua silleen näin..sitten jollekin psykologille tai näin. Mutta ehkä se sitten vaan on se suomalainen itsepäisyys että ei tarvi auttaa, mä oon ihan kunnossa näin. Mutta mä oikeesti aattelinkin näin, että vaikka kuinka tuskissaan saatto olla niin sitä aatteli että mä en halua vaivata muita, et mä en halua et siitä tulee niinku – tai nii.

Matin toimijuudessa ovat korostuneet esteet, joiden vuoksi hän ei ole hakeutunut hoitoon, ja jotka ovat hänestä itsestään lähtöisin. Matti arvelee, että vanhemmat olisivat tukeneet häntä hakeutumaan avun piiriin, jos olisivat tienneet tilanteesta. Toimijuutta eivät myöskään ole estäneet yhteiskunnassa vallitsevat sukupuolittuneet tai stereotyyppiset käsitykset esimerkiksi siitä, voiko mies hakea apua mielenterveyden pulmiin. Matti sanoo tunnistavansa ennakkokäsitykset, joita asiaan liittyy, mutta ei näe niiden vaikuttaneen omaan tilanteeseensa. Matti kokee muutenkin poikkeavansa joiltain osin perinteisestä miehenmallista.

Matti: Että ehkä mä oon niinku ite muovannu semmosen oman, semmosen niinku elämäntilanteen että ei vaivata muita, ollaan kuiteskin hengissä, ei meillä ole mitään hätää. Nii sen vois sanoa.

--- että voiko mies, miksei vois? Mikä siinä on, että miksei vois, kun on kuitenkin ihmisestä kyse? Siis mitä sillä on väliä, että niinku että millainen sä oot. Että jos ihminen kärsii niin eikö hänen kuulu saada apua.

Pärjäävyys korostuu myös Matin puheessa hänen kertoessaan, kuinka lopulta selvisi masennuksesta. Jyrki Tuularin (2017, 152–153) mukaan vaikean masennuksen hoidossa psykoterapia ja lääkehoito ovat välttämättömiä. Omaa toipumista voi kuitenkin edistää monilla hyvinvointia lisäävillä tekijöillä, kuten toivon ja myönteisyyden lisäämisellä, hyvinvoinnista huolehtimisella, kuormituksen vähentämisellä ja avun hakemisella. Myös oman tilanteen hahmottaminen auttaa masennuksen omaidossa. Matin toimijuus näkyy päätöksessä, ettei hän halunnut enää elää masennuksen kanssa vaan lähti tavoittelemaan toisenlaista suuntaa elämässään.

Matti: Mutta sitten se niinku kesti silleen kauan kunnes yhdessä vaiheessa mä vaan aattelin että, että mitäs jos nyt vaan aikuistutaan eikä..en mä sitä tarkoita että se ois niinku lapsellinen asia silleen, vaan mä ajattelin että pitäis lopettaa se itsesäälistä rypeminen. Se ei, se ei tuota mitään hyödyllistä sun elämässä silleen näin.

Matti kertoi haastattelussa olevansa itsekriittinen. Itsekriittisyys on tuonut mukanaan yliajattelua ja pikkuhiljaa lisääntyntä neuroottisuutta. Varsinkin kiireisenä ja stressaantuneena Matti tarkastaa kotoa lähtiessään moneen kertaan, ettei mikään sähkölaite ole jäänyt päälle. Matti kuvaa 'mitä jos'- ajatusten vaikuttavan esimerkiksi siihen, ettei hän ole uskaltanut lähteä keikalle ystävänsä kanssa, joka on pyörätuolissa. Matti pelkää toimivansa jollain tapaa väärin. Matti ajattelee tilanteesta samalla tavoin kuin masennuksesta eikä mielestään tarvitse tilanteeseen ulkopuolista apua. Matti kokee kyseessä olevan oman asenneongelman, josta hänen tulee päästä yli.

Seuraavaksi pohdin, miten sosiaalityö on tukenut elämistä masennuksen kanssa ja siitä toipumista. Masennus on näyttäytynyt Marin ja Matin elämässä hyvin eri tavoin. Marin kohdalla sosiaalityöntekijän kasvokkainen ja läheinen kontakti vahvisti Marin toimijuutta hänen ollessaan 17–20-vuotias. Mari tuli kuulluksi ja sosiaalityöntekijä esitti keinoja, joiden avulla tilannetta voisi helpottaa. Matin kohdalla masennus ja sen vaikutukset ovat jääneet näkymättömiin. Voi olla, että masennus ja sosiaalityön asiakkuus eivät ole olleet Matin elämässä samanaikaisesti. Masennuksen kesto ja sosiaalityön asiakkuuden alku jäivät haastatteluissa tarkkaan määrittelemättä. Toisaalta Matin sosiaalityön asiakkuus on kestänyt noin 10 vuoden ajan ja tällä hetkellä Matin toimijuuteen vaikuttaa ajoittainen neuroottisuus. Ajattelen, että tämän pitäisi olla näkyvää pitkään kestäneessä asiakkuudessa.

Tuula Tuomisen (2021, 116) nuorten miesten arjen toimijuutta käsittelevän artikkelin mukaan sosiaalityössä jää usein huomaamatta byrokraattisten kategorioiden ulkopuolelle jäävä toimijuus. Aktivointia korostava sosiaalipolitiikka voi johtaa siihen, että asiakas halutaan vain saada jonnekin, esimerkiksi osallistumaan työllisyyspalveluihin. Matin kohdalla herää kysymys, kuinka kokonaisvaltaisesti hänen tilanteensa on vuosien varrella otettu huomioon. Matti on osallistunut useille työttömille suunnatuille jaksoille ja on kokenut ne positiivisina. Ehkä Matti on ollut sosiaalityöntekijälle helppo asiakas, eikä hänen asioidensa ääreen ole tarvinnut pysähtyä. Toinen kysymys on se, kuinka vaikuttavaa sosiaalityö on Matin elämässä ollut. Matti itse ei ole kaivannut sosiaalityöltä mitään lisää, mutta kokee silti epävarmuutta tulevaisuutensa ja elämänsä suhteen. Sosiaalityössä asiakkaan tarvitseman tuen ja palvelujen arviointi on työn ydintä. Arviointi ei perustu vain asiakkaan näkemyksiin, vaan siinä on mukana työntekijän asiantuntemus. Matin kohdalla jäin pohtimaan kokonaisvaltaiseman ja suunnitelmallisemman työskentelyn puuttumista.

6.2 Toimijuus koulutusjärjestelmässä

Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaista toimijuutta Marin ja Matin elämässä on ollut koulutukseen liittyvissä järjestelmissä. Kouluttautuminen on yksi merkittävä tekijä,

joka määrittää yksilön elämää. Marin ja Matin elämässä työttömyys ja siihen kytkeytyvä koulutus ovat läsnä ja niistä puhuttiin kaikissa haastatteluissa.

Matin koulutuspolku on kulkenut perusopetuksesta toisen asteen opintoihin, josta Matti valmistui ammattiin. Koulutukseen liittyvät siirtymät ovat tapahtuneet oikea-aikaisesti yhteiskuntamme odotuksiin nähden. Varsinkin perusopetuksen alkuvuosiin liittyy paljon mukavia muistoja. Yläasteella Matin toimijuus muuttui. Matti koki osan oppiaineista vaikeiksi ja halu oppimista ja koulunkäyntiä kohtaan laski. Toisessa haastattelussa Matti kuvasi keskittymisen hankaluuksien vaikuttaneen hänen opiskeluunsa sekä yläasteella että aikuisena. Keskittymättömyys on voinut vaikuttaa myös oppimiseen pulmiin. Matti kertoi, ettei itse ole pyytänyt apua keskittymiseen tai oppimisen pulmiin, koska ei ole halunnut olla vaivaksi tai näyttää nololta. Keskittymiseen liittyvät pulmat ovat voineet vaikuttaa Matin koulumotivaatioon sekä käsitykseen itsestään oppijana. Matti on käynyt peruskoulua vuosina 1990–2000. Tämän jälkeen oppimisen tukeen on tullut muutoksia kolmiportaisen tuen kautta (Opetushallitus 2021). Peruskoulussa Matti olisi voinut hyötyä tavoitteellisemmasta oppilaan ohjauksesta, jossa tulevaisuuden suunnitelmia ja jatko-opintoja olisi tarkasteltu hyvissä ajoin. Yläasteen opinnoista Matti ei suoriutunut niin hyvin kuin olisi halunnut ja se on vaikuttanut tulevaisuuden jatko-opintoihin ja mahdolliseen työllistymiseen.

Ammattikoulua suorittaessaan Matti on sairastunut masennukseen. Matilla oli ammattikoulussa paljon poissaoloja, mutta Matti sai silti suoritettua koulutuksen loppuun. Haastatteluissa ei käynyt ilmi, millä tavalla oppilaitoksessa puututtiin poissaoloihin ja tarjottiinko Matille esimerkiksi oppilashuollon kuraattori-, psykologi- tai terveydenhoitopalveluita. Palveluihin ohjaaminen olisi saattanut edesauttaa hoitokontaktin syntymistä. Toisaalta 2000-luvun alkupuolella oppilashuollon palveluja ei välttämättä ollut tarjolla. Vasta vuonna 2014 voimaan tulleen oppilas- ja opiskelija-huoltolain (1287/2013) myötä oppilashuollon palvelut tulivat lakisääteiksi palveluiksi myös toisen asteen oppilaitoksissa. Matti on pärjännyt koulutusjärjestelmässä odotetulla tavoin. Siitä huolimatta ajattelen, että koulutusjärjestelmä olisi voinut tukea enemmän Matin pystyvyyden kokemuksia ja toimijuutta siihen suuntaan, että apua ja tukea on mahdollista saada, ilman nolouden tai toisten vaivaamisen tunteita. Vastaavan kuraattorin sosiaalityön laaja-alainen asiantuntemus olisi voinut hyödyttää Matin tilannetta. Tietynlainen yksin pärjäämisen ajatus on määrittänyt Matin elämää aikuisuuteen saakka. Toisaalta Matin elämän voimavarana ovat olleet läheiset ihmissuhteet. Oma perhe, suku ja ystävyysuhteet ovat luoneet turvaverkon, jota kautta Matti on rakentanut toimijuuttaan yhdessä läheisten ihmisten kanssa. Matti kokee tyytyväisyyttä, sillä monet asiat ovat hyvin.

Matti: Että mä oon ok, kunnes mä voin, niin kauan kun mä voin kuunnella musiikkia, nähdä asioita ja piirtää ja silleen on perhettä on niitä hyviä kavereita niin siis.. se on aika vahva pohja että elämässä selviää.

Marin koulutuspolku on ollut rikkonainen. Haastatteluissa Mari ei kerro peruskoulusta muuta kuin sen, että yläasteella oli kiusaamista. Yläasteen aikoihin Marin sukulaisia menehtyi ja Marin masennusoireet alkoivat. Haastatteluista ei käy ilmi, millaista koulunkäynti oli. Peruskoulun arvosanat kuitenkin vaikuttivat siihen, että Mari ei päässyt hiusalan opintoihin. Marin toimijuus tuli haastatteluissa esiin monenlaisen osaamisen kautta. Marilla on hevosalaan liittyvää osaamista, auto- ja metallialalle vaadittavia kädentaitoja ja vuorovaikutusosaamista lasten kanssa työskentelyyn. Marin toimijuutta on rajoittanut hänen psyykkinen vointinsa.

Mari: No jos siihen jotain lisää, nii just se että omat niinku, miten sen nyt sanois, henkiset haasteet tai just se että se masennus on vieläkin esillä. Että kun tulee huono kausi, ja kun tulee, niitä on ollu ja mä tiedän että niitä tulee edelleenkin. Se ei oo, en jaksa sitä stressata, koska mä tiedän että niitä tulee. Mutta kun se on se vaikea kausi ja sattuu, just silloin pitä olla ettimässä tai olla tosi aktiivinen tai esillä, nii se tulee oleen tosi vaikeeta tai sit se on jopa ihan mahotonta. Mutta että se vaikuttaa tosi paljon kans siihen.

Marin kohdalla koulutuksen järjestämisessä on tärkeää huomioida Marin psyykkiset voimavarat. Koulunkäynnin ohjaajan opinnoissa tämä otettiin huomioon, mutta opintosuunnitelmat eivät aina jouta niin, että opintoja voisi jatkaa mahdollisten pitkienkin poissaolojen jälkeen. Mari kertoo, että on myös halunnut luovuttaa opiskelupaikkansa muille sekä autoalan että koulunkäynninohjaajan opinnoissa. Tässä kohtaa Marin toimijuutta olisi voinut vahvistaa monialaisella opetuksen, terveydenhuollon ja sosiaalityön välisellä yhteistyöllä niin, että Marin opiskelupaikat olisi säilytetty ja häntä olisi tuettu ja kannustettu palaamaan opintoihin sitten, kun hänen vointinsa sen sallii.

Marin haaveena on suorittaa hiusalan ammattitutkinto ja tehdä kampaajan töitä. Mari kokee olevansa työssä hyvä, sillä on leikannut ja värjännyt sukulaisten ja tuttavien hiuksia vapaa-ajallaan. Mari on hakenut hiusalalle kaksi kertaa, heti peruskoulun jälkeen ja myöhemmin aikuisopintoihin. Aikuisopintoihin hakiessa Marilla oli valmiina oppisopimuspaikka sekä parturikampaajien suosituksia. Mari kuvaa, kuinka pääsykoetilanteessa hän erottui muista hakijoista ulkoisen olemuksensa perusteella. Mari meni paikalle omana itsenään, ilman meikkiä ja siisteissä, mutta rennoissa vaatteissa. Mari oli kokenut painetta siitä, että hänen pitäisi meikata, laittaa hiukset ja puukeutua korkokenkiin, jotta täyttäisi alalle vaadittavat ulkonäkökriteerit. Mari kokee pärjänneensä varsinaisissa tehtävissä hyvin, mutta häntä ei hyväksytty koulutukseen. Päätös oli Marille iso pettymys. Mari kuvaa olevansa pettynyt yhteiskuntaan, sillä Marin mielestä ulkokohtaiset asiat merkitsevät osaamista ja taustatukea enemmän.

Toimijuuden näkökulmasta Marilla on halua ja osaamista kouluttautua ammattiin. Ajattelen, että Mari olisi tarvinnut enemmän henkilökohtaista ja kasvokkaista tukea koulutuspolullaan. Mari hyötyi suhdeperustaisesta ja kohtaavasta työtoteesta, johon tottui ensimmäisen sosiaalityöntekijän kohdalla. Sen jälkeinen sosiaalityön tuki

on ollut epäluotettavaa. Mari on joutunut pärjäämään yksin eikä hänen toimijuutensa ole päässyt vahvistumaan niin, että kouluttautuminen olisi ollut mahdollista.

7 POHDINTA

Tutkielmani tarkoituksena oli tarkastella kuntouttavassa työtoiminnassa olevien aikuissosiaalityön asiakkaiden elämänselämän merkittäviä tapahtumia ja sitä, millainen rooli sosiaalityöllä on näissä tapahtumissa ollut. Tutkielman tulosten perusteella monet elämänselämän teoreettiset lähtöoletukset näkyivät haastateltavien elämäntarinoissa. Siirtyminen koulutusasteelta toiselle sekä itsenäistyminen lapsuuden kodista olivat merkittäviä siirtymiä. Samoin yllättävät tapahtumat, läheisten menetykset ja sairastuminen olivat vaikuttaneet elämänselämään erinäisin tavoin. Haastattelujen kautta piirtyi kuva kahdesta toisistaan poikkeavasta tarinasta, joista on kuitenkin löydettävissä yhteneväisyyksiä. Yhteneväisyydet kiinnittyivät joiltain osin kuntouttavan työtoiminnan kontekstiin, jossa haastattelut toteutettiin. Haastateltavien koulutuspolku ja toimijuus koulutusjärjestelmässä ovat vaikuttaneet elämänselämään ja työllistymisen mahdollisuuksiin. Oma merkityksensä on niin ikään ollut historiallisella ja yhteiskunnallisella kontekstilla. Mari ja Matti ovat opiskelleet perusopetuksessa ja toisella asteella ajankohtana, jolloin oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) ei ollut voimassa. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) 2§ tarkoituksena on edistää oppilaiden hyvinvointia, oppimista, ja terveyttä sekä lisätä osallisuutta ja ennalta ehkäistä ongelmia. Marin ja Matin kohdalla varhainen puuttuminen kiusaamiseen, oikea-aikainen oppimisen tuki, suunnitelmallinen oppilaan ohjaus sekä psykososiaalisen tuen tarjoaminen olisivat voineet muuttaa elämänselämän suuntaa erilaiseksi. Elokuussa 2021 voimaan tullut uusi oppivelvollisuuslaki (1214/2020) pyrkii osaltaan vahvistamaan yhdenvertaisten oppimisen ja itsensä kehittämisen mahdollisuuksia kaikille oppilaille muun muassa toisen asteen maksuttoman opetuksen ja 18-vuotiaaksi pidennetyn oppivelvollisuuden kautta. Näillä lakimuutoksilla on merkittävä vaikutus niiden lasten ja nuorten elämänselämään, joiden koulutuspolkua ne ohjaavat. Marin ja Matin elämäntarinoiden pohjalta ajattelen, että lakimuutokset ovat viemässä työn fokusta oikeaan suuntaan. Sosiaalityössä tarvitaan varhaista puuttumista ja oikea-aikaista tukea (Pohjola ym. 2019b).

Tutkielmani asetelma perustui fenomenologis- hermeneuttiseen ajatukseen siitä, kuinka tutkittavilla olevan tiedon merkitys on tärkeää. Haastattelut pohjautuivat niihin elämänsä tapahtumiin, joista haastateltavat halusivat kertoa. Olin kiinnostunut siitä, mitä tapahtuu, kun vain pysähdyn kuuntelemaan ja kuulemaan. Näkemykseni mukaan kuunteleminen kannatti. Tapasin kumpaakin haastateltavaa vain kolme kertaa. Siitä huolimatta haastattelujen lopputuloksena syntyi rikas ja monitasoinen aineisto. Haastateltavat kertoivat elämästään ja kokemuksistaan avoimesti. Tarinoista oli löydettävissä merkittäviä tapahtumia, säröjäkin, joilla on ollut vaikutusta elämänsä kuluun. Näiden tapahtumien ymmärtäminen on tärkeä osa sosiaalityön kokonaisvaltaista työtä ja asiakkaan kohtaamista. Sosiaalityön asiakasprosessit ovat usein pitkäaikaisia. Sekä Marin että Matin kohdalla asiakkuus oli kestänyt noin 10 vuoden ajan. Jäin pohtimaan, kuinka kuulluiksi heidän tarinansa ovat aikuissosiaalityön käytännöissä näiden asiakasvuosien aikana oikeastaan tulleet. Onko sosiaalityössä päästy vaikuttamaan juuri niihin asioihin, joihin apua ja tukea olisi tarvittu? Marin kohdalla kasvokkaisen ja luottamuksellisen asiakassuhteen puuttuminen on vaikuttanut negatiivisella tavalla sekä Marin elämänsä kuluun että hänen kuulluksi tulemisen kokemuksiansa. Matin kohdalla asiakassuhteessa on päästy käsittelemään joitakin asioita, esimerkiksi peliriippuvuutta, mutta kokonaisvaltaisen otteen tuntuma jää uupumaan. Osaltaan se, että sosiaalityön sisältö, asiakkuuden kesto ja sosiaalityöntekijän tunnistaminen olivat Matille osittain epäselviä ja hahmottomia, kertoo jostain. Matthiesin ym. (2018) esiin tuoma palvelujärjestelmän monimutkaisuus ja byrokraattisuus sekä yksilökohtaisen palvelun tarve näkyvät molempien elämäntarinoissa. Marin kokemus palveluista oli se, että asiakkaan pitäisi itse tietää mahdollisuuksistaan ja oikeuksistaan. Edes kysymällä ei välttämättä saa asianmukaista tietoa ja ohjausta. Mari kaipasi yksilöllistä palvelua, ei soittoaikoja eikä sähköisiä järjestelmiä. Myös Mäntysaaren & Ylistön (2021, 266) tutkimus työllistymistä edistävästä yhteispalvelu TYPistä osoittaa pitkäaikaisesti työttömien tarvitsevan henkilökohtaisesti räätälöityjä ja kokonaisvaltaisesti hyvinvointia huomioivia palveluja.

Haastateltavien kohdalla asiakkaan osallisuus erilaisissa aktivointitoimenpiteissä ja palvelujärjestelmässä ei näytä toteutuneen. Miten osallisuuden kokemusta voisi edistää? Toivoisin sosiaalityön käytännössä olevan aikaa asiakkaalle. Toisaalta tiedän, ettei tämä ole aina helppoa toteuttaa. Asiakasmäärät voivat olla isot ja asiakkaiden tilanteet ovat monella tavoin haasteellisia. Työtaakan helpottamiseksi asiakasprosessien hoitoon on saatettu sopia organisaation tasolla yhteneväisiä käytäntöjä. Aikuissosiaalityön asiakkaiden ikäjakauma voi olla jaettu esimerkiksi 25–65-vuotiaihin. Sekä iän että elämäntilanteidensa suhteen asiakkaat ovat hyvin heterogeeninen ryhmä. Pohdin, olisiko yksittäisellä työntekijällä kuitenkin mahdollisuuksia joustaa eri palvelukäytännöissä ja kysyä, mikä tukisi asiakkaan tilannetta parhaalla tavoin. Mari puhui haastatteluissa useasti eri vaihtoehtojen tarjoamisesta. Joidenkin asiakkaiden kohdalla

asiat voivat hoitua WhatsApp-viestein, joku kaipaa henkilökohtaisia tapaamisia. Pie-neltäkin tuntuva ele voi vaikuttaa asiakkaan kuulluksi tulemisen kokemukseen, luot-tamuksellisen suhteen syntymiseen ja asiakasprosessin etenemiseen.

Tarkastelin elämäntarinahaastatteluja myös toimijuuden käsitteen kautta. Anu-Riina Svenlin, Aila-Leena Matthies ja Kati Turtiainen (2021a, 7) ovat toimittaneet aikuissosiaalityön tietoa, käytäntöä ja vaikuttavuutta tarkastelevan teoksen, jonka tarkoituksena on koota aikuissosiaalityön ajankohtaista tietoperustaa. Aikuissosiaalityön toimijuuteen liittyvä tietopohja tunnistaa ehdot, josta asiakkaan oma toimijuus rakentuu sekä eri toimijoiden toiminnan vaikutukset asiakkaiden elämään. Sosiaalityössä tarvitaan tiedollisia välineitä, jotta sosiaalityön omaa toimijuutta ja sen vaikutuksia voi reflektoida ja ennakoida. Lisäksi toimijuuden tietopohjaan liittyy käsitys asiakkaan oman autonomisen toimijuuden ja osallisuuden tukemisesta. Se edellyttää sitä, että työntekijät pysähtyvät kuulemaan asiakkaiden kokemuksia auttamisjärjestelmästä ja sen toimijoista. Eri taustoista tulevien asiakkaiden arjen ja ongelmien ymmärtäminen on oleellista auttamisprosessin onnistumisen kannalta. Tietoperustan vahvistamiseen tarvitaan tutkittua ja teoreettista tietoa. (Svenlin ym. 2021b, 285–286.) Tämä pro gradu- tutkielmani on opinnäyte, jolla on omat rajoituksensa. Laadullisen, elämäntarinahaastattelujen kautta toteutettavan tutkielman tarkoitus ei ole yleistettävän tiedon tuottaminen. Ajattelen, että Marin ja Matin elämäntarinat kertovat kuitenkin siitä, että asiakasta kuulemalla voidaan tavoittaa jotain tärkeää ja olennaista, jolla on merkitystä niin asiakkaille kuin sosiaalityön kehittämislle.

Tämän tutkielman teon antoisin osa olivat Marin ja Matin haastattelut. Koin olevani etuoikeutetussa asemassa, kun he jakoivat elämänsä liittyviä asioita kanssani. Tiedostan sen, että haastatteluissa Matti ja Mari kertoivat valikoidun version elämästään, eivät tyhjentävää kertomusta. Haastatteluihin liittyy paljon eettisiä näkökulmia, jotka on huomioitava tutkimuksen teossa. Näihin kysymyksiin olen pyrkinyt vastaamaan huolellisella aineiston hallinnalla, läpinäkyvällä dokumentoinnilla sekä reflektoidulla omalla toimintaani haastatteluissa. Aineiston analyysissä olen pyrkinyt kunnioittamaan alkuperäisen tarinan kulkua. Ajattelen, että oman sävynsä tutkielman luotettavuuteen ja eettisyyteen tuo se, että tein analyysiä yhdessä haastateltavien kanssa. Toki lopulliseen analyysivaiheeseen haastateltavat eivät osallistuneet. Teemat, joita analyysissä olen pohtinut, löytyvät kuitenkin yhteisesti läpikäydyistä yhteenvedoista. Leena Syrjälän (2018, 268) mukaan elämäntarinahaastattelu on tutkimusmetodi, mutta ennen kaikkea persoonallisen ja ammatillisen kasvun väline. Tarinat opettivat minulle paljon elämäkulusta, osallisuudesta ja kohtaamisen merkityksestä. Päätän tutkielmani sitaattiin Marin kolmannesta haastattelusta, jossa kävimme keskustelua avun hakemiseen liittyvistä asioista. Tämä on tärkeää muistaa, niin sosiaalityössä kuin elämässä ylipäätään.

Matti: Mut me kaikki ollaan heikkoja jossain vaiheessa elämää, suurimman osan elämää tai voidaan olla suurimman osan vahvoja myös. Riippuu tilanteesta, ollaanko alku- keski vai loppupäässä heikkoja. Että ei me voida silleen paeta sitä että ei oo mitään.. ei oo täydellistä ihmistä. Voi lähentyä täydellisyyttä mutta kukaan ei oo täydellinen ihminen, silleen niinku henkisesti koskematon asioiden suhteen.

LÄHTEET

- Ahponen, H. 2008. Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen : yksilöllinen ja erilainen elämänkulku. Väitöskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Böckerman, H. 2018. Sosiaalinen kuntoutus työelämäosallisuuden vahvistajana. Teoksessa Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja. Tampere: Juvenes Print Oy, 231-244.
- Clausen, J. 1998. Life Reviews and Life Stories. Teoksessa Giele, J. & Elder G. (toim.) Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches. London: Thousands Oaks, 189-212.
- Dunderfelt, T. 1998. Elämänkaaripsykologia. Porvoo. WSOY.
- Estola, E., Uitto, M. & Syrjäjä, L. 2017. Elämäkertahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvauro J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tallinna: Vastapaino, 153-173.
- Elder, G. H. Jr. & Giele, J. Z. 2009: Life course studies. An evolving field. Teoksessa G. H. Jr. Elder & J. Z. Giele (toim.): The craft of life course research. New York: The Guilford Press, 1-24.
- Elder, G. H. Jr. & Johnson, M. K. & Crosnoe, R. 2003. The emergence and development of life course theory. Teoksessa Mortimer, J. T. & Shanahan, M. J. (toim.) Handbook of the life course. Handbooks of Sociology and Social Research. New York: Kluwer Academic, 3-19.
- Elder, G. H. Jr. & Shanahan, M. J. 2006. The life course and human development. Teoksessa Lerner, R. M., Damon, W. & Lerner, R.M (toim.) Handbook of child psychology. Volume 1. Theoretical Models of Human Development. Hoboken (N.J.): Wiley cop, 665-715.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Haimi, T. & Kahilainen, J. 2012. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. Kuntoutus 4/2012, 41-46.
- Havighurst, R. J. 1972. Developmental tasks and education. Third edition. New York: Longman Inc.
- Heikkinen, A. 2018. "Siitä alkoi masennuksesta toipuminen" : sosiaalinen tuki toipumisessa. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2018.
- Heikkinen, H.L.T. 2018. Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Keuruu: PS-kustannus, 170-187.
- Hietala, O.; Kinnunen, S.; Kauppila, R. & Karjalainen, J. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskehittäminen työntekijöiden ja johdon näkökulmasta. Osallisuuden, oppimisen ja ammatillisen kasvun mahdollisuuksia. Työpäperi 26/2018. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos.

- Holtsein, J. A. & Gubrium, J. F. 2012. *Varieties of Narrative Analysis*. Los Angeles: SAGE cop.
- Hytönen, K-M., Malinen, A., Salenius, P., Haikari, J., Markkola, P., Kuronen M. & Koivisto, J. 2016. Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2016:22.
- Hyvärinen, M. 2010. Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tallinna: Vastapaino, 90–118.
- Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tallinna: Vastapaino, 11–45.
- Hänninen, V. & Koski-Jännes, A. 2000. Vapautumisen tarinat. Teoksessa Koski-Jännes A. *Miten riippuvuus voitetaan*. Helsinki: Otava, 197–226.
- Hänninen, V. 2018. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa (toim.) Valli, R.: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Keuruu: PS-kustannus, 188–208.
- Issakainen, M. & Hänninen, V. 2014: Young people's narratives of depression. *Journal of Youth Studies*. Volume 19, 2016. Issue 2, 237–250.
- Ilmakunnas, I. 2019. Nuorten aikuisten taloudelliset vaikeudet elämänkulku- ja pitkittäisnäkökulmasta tarkasteltuna. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2019):5–6, 647–651.
- Ilmakunnas, I., Kauppinen, T. & Moisio, P. 2020. ”Huono-osaisuus jatkuu sukupolvelta toiselle: Tarkastelussa nuorten aikuisten toimeentulotukiasiakkuus.” Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 199–224.
- Jaakola, A-M., Kaittila, A., Linnossuo, O., Laitinen, M., Valta, R. & Ylönen, O. 2021. Elämänjana lasten, nuorten ja perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2*. Turun yliopisto. Turku: Grano Oy.
- Jerohin, M. 2012. Työpaja mahdollisuutena? : työpajakoulutuksen merkitys nuorten elämänkulussa. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan Yliopistokeskus Chydenius 2012.
- Jokinen, A. 2014. Onnistumisen tarinoita aikuissosiaalityössä. Teoksessa Haverinen, R.; Kuronen, M. & Pösö, T. (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Vantaa: Vastapaino, 196–218.
- Juhila, K. 2008. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Juhila, K. 2018. Aika, paikka ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 14–47.
- Kampman, O., Heiskanen, T., Holi, M., Huttunen, M. O. & Tuulari, J. 2017. Mitä masennuksella tarkoitetaan? Teoksessa Kampman, O., Heiskanen, T., Holi, M., Huttunen, M. O. & Tuulari, J. (toim.) *Masennus*. Duodecim. Helsinki.
- Kantola, H. 2009. Vakavan sairastamisen merkitys elämänkulussa : esimerkkinä SLE. Väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto.

- Karjalainen, J. & Karjalainen, V. 2010. Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 38/2010. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kirjavainen, M. & Hietala, O. 2019. Kokemusasiatuntijuus asiakkaiden osallisuuden vahvistajana yhteisvastaanotolla. Teoksessa Pohjola, A.; Kemppainen, T., Niskala, A. & Peronius, N.(toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tallinna: Vastapaino, 227–256.
- Klem, S. 2013. Työllistymistä tukeva toiminta, työtoiminta ja työhönvalmennus sosiaalihuollossa. Kuntakartoitus 2013. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:23. Helsinki.
- Kojo, M. 2012. Pause päällä. Työn ja koulutuksen ulkopuoliset jaksot nuorten elämänkulussa. *Janus* vol. 20 (2), 94–110.
- Kotikuntalaki (1994/201). Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940201> [viitattu 26.10.2021]
- Kulmala, A. 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Kuronen, I. 2010. Peruskoulusta elämäkouluun: ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten tarinoita peruskoulusuhteesta ja elämänkulusta peruskoulun jälkeen. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos 2010. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Laine, T. 2018. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Keuruu: PS-kustannus, 29-50.
- Laitinen, M. 2004. Häväistyt ruumiit, rikutut mielet: tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Väitöskirja. Tampere: Vastapaino.
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001). Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>. [viitattu 19.9.2021]
- Lehto-Lundén, T. 2020. Lapsi tukiperheessä. Eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.
- Levinson, D. 1978. *The season's of a man's life*. Ballantine.
- Matthies, A-L., Närhi, K. & Kokkonen, T. 2018. The Promise and Deception of Participation in Welfare Services for Unemployed Young People. *Critical Social Work*, 19 (2), 1- 20. DOI: 10.22329/csw.v19i2.5677.
- McAdams, D. 2012. Exploring Psychological Themes Through Life-Narrative Accounts. Teoksessa Holtsein, J. A. & Gubrium, J. F. (toim.) *Varieties of Narrative Analysis*. Los Angeles: SAGE cop, 15–32.
- Meriluoto, T. 2018. Making Experts-by-experience. Governmental Ethnography of Participatory Initiatives in Finnish Social Welfare Organisations. JYU Dissertations 38. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mäntysaari, M. & Ylistö, S. 2021. Työllistymistä edistävän monialaisen palvelun vaikuttavuus. Teoksessa Matthies, A-L., Svenlin, A-R & Turtiainen, K. (toim.)

- Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Tallinna: Gaudeamus, 250–266.
- Nieminen, A. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä, kentät ja mahdollisuudet. Teoksessa Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja. Tampere: Juvenes Print Oy, 10–24.
- Nousiainen, K. 2016. Oma ovi yhteisössä: pitkäaikaisasunnottomien asumispolut ja asumiseen liittyvät valinnat. Teoksessa Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (toim.): Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nurmi, J.-E. 2015. Nuoruus. Teoksessa Nurmi, J.-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila I. (toim.) Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Opetushallitus 2021. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Saatavissa: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/oppimisen-ja-koulunkaynnin-tuki> [viitattu 4.11.2021]
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013). Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=oppilas%20ja%20opiskelijahuoltolaki> [viitattu 4.11.2021]
- Oppivelvollisuuslaki (1214/2020) Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2020/20201214> [viitattu 4.11.2021]
- Orjasniemi, T. & Kurvinen, A. 2017. Häpeän päivät, pelon yöt – Lapsuuden kokemuksia ongelmajuovista vanhemmista. Janus vol. 25 (2) 2017, 127–143.
- Pallas, A. M. 2003. Educational transitions, trajectories, and pathways. Teoksessa Mortimer, J. T. & Shanahan, M. J. (toim.) Handbook of the life course. Handbooks of Sociology and Social Research. New York: Kluwer Academic, 165–184.
- Palomäki, S. 2018. Kuntoutussosiaalityöntekijän työtehtävät, toimijuus ja roolit asiakkaan silmin. Teoksessa Lindh, J. & Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press, 263–290.
- Perkiö, A.-R. 2018. Osallisuuden kokemukset elämänkerroissa. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2018.
- Pohjola, A. 1994. Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänkulku toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pohjola, A.; Kemppainen, T., Niskala, A. & Peronius, N. 2019a. Sosiaalityö osana yhteiskunnallista kehityskulkua. Teoksessa Pohjola, A.; Kemppainen, T., Niskala, A. & Peronius, N. (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tallinna: Vastapaino, 23–54.
- Pohjola, A.; Kemppainen, T., Niskala, A. & Peronius, N. 2019b. Murroksen ajan sosiaalityö paikkaansa jäsentämässä. Teoksessa Pohjola, A.; Kemppainen, T., Niskala, A. & Peronius, N. (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tallinna: Vastapaino, 11–20.

- Ranta, J. & Kuula-Luumi A. 2017. Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tallinna: Vastapaino, 413-426.
- Rikala, S. 2018. Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämänsäilytyksessä. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2018):2, 159-170.
- Rissanen, P. 2015. Toivoton tapaus? : Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalitieteiden laitos. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Ruoppila, I. 2014. Elämänsäilytyksen teoria perhetutkimuksessa. Teoksessa Jallinoja, R., Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.): Perhetutkimuksen suuntauksia. Tallinna: Gaudeamus, 99-122.
- Rönkä, A., Oravala, S. & Pulkkinen, L. 2003. Turning points in adults' lives: the effects of gender and the amount of choice. *Journal of Adult Development* 10, 203-215.
- Saarenheimo, M. 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa: Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Salovaara, U. 2019. Rikoksista tuomitut naiset. Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Saukko, M. 2008. "Se tosiaan vaihtelee ... se elämänsäilytyksen kulku" : lastensuojelun jälkihuolto ja palvelut Ylä-Pirkanmaan seutukunnassa. Pro gradu. Tampereen yliopisto 2008.
- Shanahan, M. J. 2000. Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology* 26, 667-692.
- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301> [viitattu 19.9.2021]
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2021: Kuntouttava työtoiminta. Saatavissa: <https://stm.fi/kuntouttava-tyotoiminta> [viitattu 19.9.2021]
- Svenlin, A-R., Matthies, A-L. & Turtiainen, K. 2021a. Johdanto: Aikuissosiaalityö ja KAIMEr-teoria sen tietopohjan jäsentäjänä. Teoksessa Matthies, A-L., Svenlin, A-R & Turtiainen, K. (toim.) Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Tallinna: Gaudeamus, 7-24.
- Svenlin, A-R., Matthies, A-L. & Turtiainen, K. 2021b. Epilogi: Kohti tietoon perustuvaa aikuissosiaalityötä. Teoksessa Matthies, A-L., Svenlin, A-R & Turtiainen, K. (toim.) Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Tallinna: Gaudeamus, 283-290.
- Syrjälä, L. 2018. Elämänsäilytyksen tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: PS-kustannus, 267-280.
- Tammelin, M. 2010. Kokemuksia sosiaalipalveluista. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumit Keski-Suomessa. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 31/2010. Helsinki: Yliopistopaino.
- Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2021. Heikoimmassa asemassa olevien osallisuus. Hankkeet ja hanketuki. Saatavissa:

- <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/hankkeet-ja-hanketuki> [viitattu 23.9.2021]
- Tietoarkisto 2021. Aineistonhallinnan suunnittelu. Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/aineistonhallinnan-suunnittelu/> [viitattu 7.9.2021]
- Tietosuojaohjeet opiskelijalle 2021. Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/tietosuoja/ohjeet/tietosuojaohjeet-opiskelijoille> [viitattu 7.9.2021]
- Tiilikainen, E. 2016. Yksinäisyys ja elämäntietä: laadullinen seuranta tutkimus ikääntyvien yksinäisyydestä. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos. Tallinna: Gaudeamus.
- Tuomi, J. 2000. Aetatis hominum – elämäntietä vaiheet antiikin ja keskiajan kirjallisuudessa. Teoksessa Heikkinen, E. & Tuomi, J. (toim.) Suomalainen elämäntietä. Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 13–37.
- Tuulari, J. 2017. Voiko masennusta hoitaa ja ehkäistä itse? Teoksessa Teoksessa Kampman, O., Heiskanen, T., Holli, M., Huttunen, M. O. & Tuulari, J. (toim.) Masennus. Tallinna: Kustannus Duodecim Oy, 152–154.
- Tökkäri, V. 2018. Fenomenologisen, hermeneuttis- fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Toikkanen, J. & Virtanen, I.A. (toim.) Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Vaajakoski: Lapland University Press, 64–84.
- Vilkkö, A. 2001. Elämäntietä ja elämäntietä. Teoksessa Heikkinen, E. & Tuomi, J. (toim.) Suomalainen elämäntietä. Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 74–85.
- Virokannas, E., Salovaara, U., Krok, S. & Kuronen, M. 2020. Finnish welfare system from the standpoint of women in vulnerable life situations. Teoksessa Kuronen, M., Virokannas, E. & Salovaara, U. (toim.) Women, Vulnerabilities and Welfare Service Systems. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 26–38.
- Virokannas, E. & Väyrynen, S. (toim.) 2015. Varjoja naiseudessa. UNIPress.
- Väyrynen, S. 2007. Usvametsän neidot: tutkimus nuorten naisten elämästä huume- ja seksiväroissa. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Ylistö, S. 2020. Hyvä paha aktivointi : aktivointitoimenpiteiden positiivisten ja negatiivisten vaikutusten arviointia pitkäaikaistyöttömien nuorten näkökulmasta. Pro gradu- tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Äärelä, T. 2012. ”Aika paljon vaikuttaa minkälainen ilme opettajalla on naamalla”: nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

LIITTEET

LIITE 1: HAASTATTELUKUTSU

Haastattelupyynnö kuntouttavaan työtoimintaan osallistuville

Hei,

Olen sosiaalityön opiskelija Kokkolan Yliopistokeskus Chydeniuksessa (Jyväskylän yliopisto) ja teen tällä hetkellä opinnäytetyötäni. Opinnäytteeni aiheena on ihmisen elämänkulku ja siihen liittyvät siirtymät ja merkittävät tapahtumat, joita voi kutsua esimerkiksi elämän käännekohtiksi. Opinnäytteessäni etsin haastateltavaksi yli 30-vuotiaita aikuisia, jotka ovat mukana kuntouttavassa työtoiminnassa ja joilla on kokemusta sosiaalityön asiakkuudesta.

Haastatteluissa olen kiinnostunut siitä, mitä itse haluat kertoa elämäkulustasi. Mitkä ovat olleet elämäsi merkittäviä tapahtumia ja minkä vuoksi? Sosiaalityön opiskelijana olen kiinnostunut myös siitä, millainen rooli sosiaalityöllä on ollut elämässäsi ja millaista tukea esimerkiksi sosiaalityöntekijä on sinulle tarjonnut. Lähes kaikkien ihmisten elämään kuuluu sekä helpompia että vaikeampia hetkiä. Sosiaalityön tehtävänä on tukea ja auttaa haastavissa elämänvaiheissa. Toivon opinnäytteen tuovan lisää ymmärrystä siitä, mitkä elämäntapahtumat koetaan merkittävänä ja miten sosiaalityö onnistuu tuen ja avun tarjoamisessa. Onko jotain, mitä sosiaalityössä voisi tehdä eri tavoin?

Haastattelut on tarkoitus toteuttaa kahdessa tai kolmessa eri osassa ja ne nauhoitetaan. Yksi haastattelu kestää noin 1–1,5 tuntia. Ensimmäisellä ja tarvittaessa toisella haastattelukerralla keskitytään elämäntarinoiden kertomiseen. Tämän jälkeen teen haastatteluissa esiin tulleista tapahtumista ja asioista yhteenvetoa ja tulkitkaa, esimerkiksi mitkä asiat ovat vaikuttaneet toisiinsa tai millainen merkitys eri palveluilla on ollut. Viimeisellä haastattelukerralla elämäntarinaa ja tekemääni yhteenvetoa tarkastellaan yhdessä.

Haastatteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja luottamuksellista. Haastateltavien henkilöllisyys tai muut tunnistettavat tiedot eivät paljastu. Haastattelut voidaan toteuttaa joko säätiön tiloissa tai muussa sovituksessa paikassa syyskuun 2021 aikana. Yliopiston ohjeiden mukaisesti haastatteluihin osallistuville annetaan tietosuojailmoitus sekä pyydetään kirjallinen suostumus osallistumisesta. Opinnäytetyöni ohjaajana toimii tutkijatohtori Anu-Riina Svenlin Jyväskylän yliopistosta. Vastaan mielelläni kysymyksiin, joita haastatteluista tai tutkimuksesta herää. Tulen käymään säätiön tiloissa paikan päällä viikolla 35, jolloin voidaan jutella asiasta lisää.

Ystävällisin terveisin,
Heli Ingman-Piispanen
Sosiaalityön maisteriopiskelija
heli.ingman@elisanet.fi